

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI**

**SÜVEYŞ KANALI'NIN STRATEJİK ÖNEMİ VE MISIR
EKONOMİSİ'NE KATKISI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA ATMACA

İSTANBUL - 2008

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU İKTİSADI ANABİLİM DALI**

**SÜVEYŞ KANALI'NIN STRATEJİK ÖNEMİ VE MISIR
EKONOMİSİ'NE KATKISI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA ATMACA

TEZ DANIŞMANI

YARD. DOÇ. DR. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İSTANBUL - 2008

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN BÖLGE SİYASETİ VE BATILI DEVLETLER

1. Osmanlı Mısır İlişkileri ve II. Abdülhamit'in Bölge Politikası	4
1.1. Arabî Paşa İsyanı	9
1.2. Akabe Meselesi	12
2. Süveyş Kanalı İle İlgilenen Batılı Devletler	16
2.1. Fransa'nın Mısır'ı İşgali	19
2.2. İngiltere'nin Mısır'ı İşgali	22

İKİNCİ BÖLÜM

SÜVEYŞ KANALI'NIN AÇILMASI VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

1. Kanalın Açılması Fikri	27
1.1. Kanal Şirketi'nin Kurulması ve Kanalın Açılması	29
1.2. Kanalın Millileştirilmesi.....	32
1.3. Süveyş Krizi ve Savaşı.....	36
2. Kanalla İlgili Teknik Veriler	41
2.1. Süveyş Kanalı Geçiş Ücretleri.....	43
2.2. Kanalda Ulaşım İmkân Veren Köprü Tüneller	45
2.3. Kanal İstatistikleri.....	48
2.4. Kanal Gelirlerinin Mısır Ekonomisine Katkısı	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜVEYŞ KANALININ ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE POLİTİKAYA ETKİSİ

1. Osmanlı Devleti'nin İngiltere İle İlişkileri	51
1.1. Osmanlı Devleti Siyaseti.....	53
1.2. Arap Milliyetçiliği.....	54
2. II. Dünya Savaşı Sonrası ABD'nin Bölgedeki Varlığı.....	60
2.1. Truman ve Eisenhower Doktrinleri.....	64
2.2. Karşı Güç Olarak Sovyetler Birliği'nin Varlığı.....	68

3. Ortadoğu Petrolü'nün Uluslararası Önemi	72
SONUÇ	80
EKLER	85
Ortadoğu'nun Petrol Sahaları Petrol Boru Hatları ve Rafinerileri.....	85
Süveyş Kanalı.....	86
Mısır ve Sina Haritası	87
Süveyş Kanalı Diğer Resimler	88
Mehmet Şakir Paşa'nın Çizdiği Hicaz Demiryolu Haritası ve Diğerleri	89
Suriye, Hicaz ve Yemen Bölgeleri Yapılmış ve Proje Halindeki Demiryolu Haritası	90
Hicaz Demiryolu Güzergâh Haritası	92
KAYNAKÇA.....	93

GİRİŞ

Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştirme dűřüncesi oldukça eski dönemlere kadar gitmektedir. Bu amaca yönelik Romalıların, Arapların, Abbasilerin ve Osmanlıların istekli oldukları bilinmektedir. Osmanlılar, 16. ve 18.Yy.da Kızıldeniz ve Akdeniz arasında bir kanal açılması üzerinde durmuşlardır.

II. Selim zamanında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa tarafından 1570 tarihinde, iki denizin en dar noktasından kanalla birleştirilmesi fikri ortaya atılmıştı. Bu fikir, bundan yaklaşık 200 yüzyıl sonra Fransa'nın Mısır'ı işgali sırasında Napolyon Bonapart tarafından tekrar gündeme getirildi. Ancak fizibilite çalışmalarındaki hesaplamalarda yapılan yanlışlık sonucu, Kızıldeniz ile Akdeniz arasında seviye farkı olduğu yanlışlığı ortaya çıkmış ve kanalın açılması bir müddet ertelenmişti.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, yani Abdülaziz zamanında Mısır Mehmet Ali Paşa yönetimindeydi. Mehmet Ali Paşa Sultan Abdülaziz'e ve sadrazamlara değerli hediyeler vererek ve askeri başarılarla imza atarak zamanla Mısır Hıdivliğini elde etmiş, Mısır'ı hanedanlık yönetimine çevirmişti. Mısır'ın bu özerk halinin tehlikeye gireceği endişesiyle, Mehmet Ali Paşa iki denizi birleştirebilecek bir kanalın açılmasına sıcak bakmamaktaydı. Ancak kendinden sonra gelen Hıdivler, batılı fikirlere daha açıklardı ve dolayısıyla Batılı devletlerin bunları ikna etmesi daha kolay oldu.

Kızıldeniz ile Akdeniz'i birleştirecek bir kanalın açılması durumunda, uluslar arası çıkarlarını dűřünen ya da uluslar arası çıkarlarının tehlikeye girebileceğini dűřünen Batılı devletler arasında örtülü ve ya açık bölgesel nüfuz mücadelesi başladı. Kanalın sağladığı askeri, ekonomik, siyasal ve stratejik üstünlüğu paylaşmak istemeyen İngiltere, bölgeyi savunma adına Osmanlı Devleti, Rusya ve Fransa ile karşı karşıya gelmişti. Batılılar, Mısır ve Süveyř Kanalı için mücadele

ederken, Mısır'ın kendi ahalisi de ülkelerindeki yabancı varlığından rahatsızlık duymuşlardı. Arap milliyetçiliğinin çıkışı olarak nitelendirilen bu yıllar, Mısır ve Süveyş Kanalı'nın yabancıların ellerinden kurtarılmasına giden sürecinde başlangıcı olmuştu.

Çalışma konumuz itibari ile seçtiğimiz dönemi göz önüne alarak, şu sorulara cevap aramaya çalıştık: Süveyş Kanalı'nı açılması fikri ne zaman ve kimler tarafından ortaya atılmıştır? Süveyş Kanalı'nın açılması bölgede ne gibi ekonomik, siyasal ve sosyal değişikliklere neden oldu? Bu zaman zarfında Batılı devletlerin kısa ve orta vadeli hesapları nelerdi? Mısır ekonomisinde kanalın açılması ile ne gibi değişiklikler meydana geldi? Arapların siyasal geçmişleri ve Süveyş Kanalı'nın ilişkisi nedir? Kanalın uluslar arası ekonomik ve siyasal ilişkileri nasıl etkilemişti?

Bu amaca yönelik hazırladığımız çalışmanın Birinci Bölümünde, genel olarak Süveyş Kanalı'nın açılmasına zemin hazırlayan tarihi süreç ele alınmaktadır. Yine bu tarihi süreçte Osmanlı-Mısır ilişkilerini belirleyen gelişmeler ve Mısır'ın Fransızlar ve İngilizler tarafından işgaline götüren nedenler incelenmektedir.

İkinci Bölümde, Süveyş Kanalı'nın açılması ve kanal idaresinin nasıl ve kimler tarafından yapıldığı üzerinde durularak, kanal idaresindeki yabancı egemenliğinin kırılması süreci irdelenmektedir. Yine bu bölümde, kanalın Mısır ekonomisine katkısı, kanalın yapısal durumu ve kanalla ilgili sayısal veriler ortaya konulmaktadır.

Üçüncü bölüm ise, Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonraki süreçte, uluslar arası siyaset ve ekonomi çerçevesinde ortaya çıkan gelişmeler üzerinde durulmaktadır. Kanalla ilgilenen ve bölgesel çıkar hesapları olan batılı devletlerin, kanalın açılmasından sonraki uluslararası ilişkileri araştırmıştır. Ayrıca, kanalı değerli kılan Ortadoğu'nun stratejik avantajlarına ve bölge petrol varlığının

önemine değinilerek, tüm bu gelişmelerin uluslar arası politikaya ve savunma stratejilerine etkileri irdelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN BÖLGE SİYASETİ VE BATILI DEVLETLER

1.Osmanlı Mısır İlişkileri ve II. Abdülhamit'in Bölge Politikası

Mehmet Ali idaresi döneminden sonra Mısır, Abbas Paşa (1848–1854), Sait Paşa (1854–1863), ve İsmail Paşa (1863–1879) tarafından idare edildi.¹ Bu üç dönemde de Osmanlı Devleti ile ilgili olduğu kadar Avrupa Devletleri ile de ilgili üç temel kavram üzerinde ilişkiler sağlanmakta ve bu ayrıcalıklı meseleler çerçevesinde münasebetler kurulmaktaydı. Osmanlı Devleti ya da Mısır Hıdivliği'nin Batılı Devletlere ve Batılı girişimcilere Mısır ile ilgili verdiği imtiyazların genişletilmesi, Süveyş Kanalı'nın gemi geçişlerine uygun olarak açılması ve işletilmesi ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu ve Mısır Hıdivi'nin yabancı devletlerden borç para alması ve ödemeler ile ilgili meseleler.

Bilindiği gibi Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir eyaletiydi ve merkezden atanan valiler ile yönetilirdi. Adaleti ve asayişini sağlamak zorunda olan bu görevli paşalar ve valiler her yıl Osmanlı Devletine belli bir miktarda vergi ödemek durumundaydılar. Fakat Mısır, Mehmet Ali Paşa döneminde, gerek İmparatorluğun içine düştüğü siyasi ve ekonomik nedenlerle gerekse Mehmet Ali Paşa'nın askeri ve siyasi başarıları ile zamanla özerk bir hal aldı. Mısır eski yasal statüsünü 1841 Fermanı ile yerini yeni Mehmet Ali yönetiminde ki özel hukuki statüye bırakıyordu. Mısır'ın kendi özel kuvvetlerinin olabileceği yönünde hükümler Mısır'a farklı bir siyasi yapı kazandırmıştır. Batılı devletlerin garantörlüğünde ki anlaşma, bir yönüyle de Mısır'ın Osmanlı Devleti gücüne

¹ KARAL Enver, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, T.T.K. Yay. VI. Cilt, 1. Bölüm, 4.Baskı, 1988.s.88

ortak olduğunu ve bu nedenle de Mısır'ın da Kapitülasyonlara dâhil olarak Batılı devletlere imtiyaz verilmesi gerekliliğini gündeme getirmişlerdir. Çözüm yönüyle gündeme gelen anlaşmalar aslında batılı devletlerin amaçlarına hizmet etmekteydi.

Osmanlı Devleti'nin bir diğer problemi ise Abbas Paşa'nın Osmanlı Devleti izni olmaksızın İngilizlere vermeyi düşündüğü, İskenderiye ve Süveyş arasında kurulması olası demiryolu müsaadesidir. Osmanlı bu girişimi Osmanlı Devleti dış siyasi çıkarlarına uygun görmediği gerekçesiyle istememekteydi. Mısır ile Osmanlı Devleti arasında Abbas Paşa döneminde deniz ticareti ile ilgili yasal mevzuata uyulmadığı gerekçesi ile problemler yaşanmıştır.

Mehmet Ali Paşa döneminde yapılan, kanalın açılması yönündeki çalışmaların başlatılması ile ilgili Fransız baskısı, yine Mehmet Ali Paşa'nın kanalda ki gerekli teknik incelemelerin yaptırılması bahaneleri ile oyalanmıştır. Süveyş Kanalı'nın açılması Mısır'ın geleceğini olumsuz etkileyebilir gerekçesi ile Mehmet Ali Paşa kanalın açılmasından yana tavır koymamıştır. Fakat Sait Paşa'nın iktisadi yönü ağır basmaktaydı. Sait Paşa, Mısır'ın ekonomik olarak güçlenmesini arzulamaktaydı. Açılacak bir kanalın Mısır'ı iktisadi yönden kalkındıracağını savunmakta ve kanalın inşasıyla yakından ilgilenmekteydi. Fransızların yaptığı kanal planına onayı vererek ilgili çalışmaların başlanmasına neden olmuştur. Sait Paşa'nın verdiği müsaade her ne kadar Osmanlı idaresi izni şartını taşısa da o dönem Rus harbi ile meşgul olan Osmanlı İdaresi, bölgeye gereken önemi gösterememiştir.

İngilizlerin olumsuz tepkilerinin yatıştırılması, yine imtiyazın verildiği Leseps'e aitti. Fakat Leseps, İngiltere'nin her ne pahasına olursa olsun Mısır'da, kanal açılın ya da açılmasın, yabancı bir otorite devlet, istemediğini bilmekteydi. Bu bilinçle hareketle Leseps, ciddi bir kamuoyu çalışması başlattı ve bilimsel otoritelerce projenin gerçekleştirilebileceği üzerine görüş aldı. İngiltere başta kanalın açılmayacağını iddia etmiş ve de daha sonra kanal çalışmalarının başlamaması

için Osmanlı Devleti'ne ısrarda bulunmuştur. Fakat Leseps, kanalın sağlayacağı ticari ve siyasi avantajları Osmanlı Devleti'ne bildirerek etkili olmaya çalışmıştır. Avrupa'nın çeşitli kentlerinde gösteriler seminerler düzenleyen Leseps, kanalın açılmasının Avrupa milleti menfaatine olduğunu savunmuştur. Bu aşama da İtalya da kanalın açılması ile Akdeniz limanlarının canlanacağını ileri sürerek olumlu tepkisini yansıtarak kanalın açılması yönünde görüş beyan etti. Bu duruma istinaden Osmanlı Devleti kanal çalışmalarına izin vermemiş ve bu kanal meselesi ihtilafli bir şekilde Abdülmecit devri sonuna kadar sürmüştür.²

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin eyaleti,-i mümtaze olarak isimlendirdiği Mısır, Mehmet Ali Paşa idaresinde kısmen bağımsız hale geldikten sonra İsmail Paşa döneminde uygulanan politikalar sayesinde İngiliz işgaline girmiştir.³ Osmanlı Mısır üzerindeki hâkimiyetini korumaya çalışsa da bu konuda başarı sağlayamamıştır. Osmanlı döneminde siyasal üstünlüğü elinde tutmaya çalışan Abdülhamit, çeşitli eleştirilere maruz kalmış, sıkça sadrazam değiştirmiştir. II. Abdülhamit Said Paşa'yı, yedi defa, Kamil Paşa'yı ise üç defa sadaret makamına getirmiştir. II. Abdülhamit vazgeçemediği bu paşalar için düşüncelerini bazen İngiltere'yi yatıştırmak için Kamil'i kullanmam icap ediyor bazen de ihtiyar kurt Said'e ihtiyaç oluyor, şeklinde açıklamaktadır.⁴ II. Abdulhamid'in bahsettiği siyasi zorunlulukları belirleyen Avrupa devletleridir. Çünkü sadrazamların tayininde o anki siyasi duruma göre yakın oldukları Avrupa devletleri etkili olmaktadır.

Osmanlı, Mısır'daki haklarını muhafaza etmeye çalışırken bir de yetki çatışmasıyla boğuşmuştur. Osmanlı'nın, uluslar arası siyasi destek duyma

² A.g.e. s.94

³ GÜNDEŞ Dilek, **Urabi Paşa Hareketi Ve İngilizlerin Mısır'ı İşgali**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, s.85

⁴ A.g.e. s.86

ihtiyacını koz olarak kullanan batılı güçler, Mısır'a atanan sadrazamlar üzerinde etki olmuşlardır. Bu sayede arkalarında ciddi bir destek hisseden sadrazamlar, zaman zaman merkeze bağlı kalmaksızın karar alabilmişlerdir. Kanal işletme hakkının Said Paşa döneminde doksan dokuz yıllığına Fransızlara verilmesi gibi. Bu nedenle II. Abdülhamit sadrazamlarına karşı devamlı bir güvensizlik hissetmiştir. Bu güvensizlik kendini yönetimde tek hâkim olması gerektiğine inandırmıştır. Paşalara olan güvensizliği, sultanın otoriter tavırlar almasına neden olmuştur. Sultanın bu konuda ki hassasiyeti, idarede boşluk ve zafiyet olmasını arzu etmeyişinden kaynaklanmaktaydı. Bu kanaati onu devlet mekanizması içinde şahsi kontrolünün hâkim olması gerektiğine inandırmıştır.⁵ II. Abdülhamit'e göre paşalar sadece kendilerini düşünen vatanperverlik duygusundan tamamen uzak insanlardır.

Fransa'nın ve İngiltere'nin Mısır'daki nüfuzundan endişelenen Avusturya, Rusya ve Almanya rahatsız olmuşlardır. II. Abdülhamit, denge siyasi izleyerek zaman zaman bu karşıtlıklardan faydalanması bilmiştir. II. Abdülhamit bir tahkikat için ilgili evrakların İstanbul'a gönderilmesini istediği halde Sadrazam Said Paşa Mısır'ın muhtar bir eyalet olduğunu böyle bir uygulamanın yapılamayacağını söylemesi üzerine II. Abdülhamit, konu ile ilgili Alman Prens Bismark ile görüşmüş ve ardından Sadi Paşa'yı görevden almıştır. Osmanlı Devleti Mısır hakkında İngiltere ve Fransa arasındaki ittifaka karşı Almanya'nın görüşlerine önem veriyor ve bu devletten destek alabilmeyi düşünüyordu.⁶ Almanya da Osmanlı gibi statükonun korunmasından yana tavır içindeydi. Fakat bir müddet sonra Almanya'nın da tatmin eder bir desteği olmayacağı anlaşılacaktır.

⁵ MİM Kemal Öke, **Gizli Belgelerle II. Abdülhamit Devri ve İngiliz Ajanı Yahudi Vambery Saraydaki Casus**, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 4.Basım, 1991 s. 78

⁶ GÜLDEŞ Dilek, a.g.e. s.58

Sultan II. Abdülhamit'in gönlünde Arabistan yarımadasının apayrı bir yeri ve önemi vardı. Bütün Müslümanlarının kutsal şehirleri olan Mekke ve Medine'nin burada yer alması ve Sultan Abdülhamit'in aynı zamanda İslam Halifesi olması, onun, Hicaz başta olmak üzere Arabistan'la yakından alakadar olmasını gerektirmekteydi. Hatta Sultan Abdülhamit'in ve dolayısı ile Osmanlı Devleti'nin İslam âlemindeki nüfuz ve liderlik vasfının devam edebilmesi, bu ilginin sadece teorik planda kalmayıp, pratikte de görülmesiyle mümkündü.⁷ Üstelik, Arabistan ve Mısır Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra XIX. Yüzyılda iyice güçlenen Avrupa emperyalizmin yeni bir hedefi ve ilgi alanı olmuştu. Bunun yanında Arap Yarımadası'nda birde başıboş asi bedevi aşiretlerin varlığı düşünülecek olunursa Arabistan'ın geleceğinin pek parlak olmayacağı anlaşılır. Bu şartlar karşısında yapılacak olan tek şey, Müslümanların Kutsal Kâbe'sinin de içinde bulunduğu bu geniş toprakları her ne pahasına olursa olsun iç ve dış tehlikelere karşı muhafaza etmektir.

İslam topraklarını birleştirmek ve İslam İmparatorluğu'nu yeniden kurma fikri, dünyanın her yerinde pek çok Müslüman liderin kalbinde her zaman yer etmiştir. Fakat İslam'ın dini liderliğinin siyasi olarak kullanılması fikri II. Abdülhamit'le birlikte kabul görmüştür.⁸

II. Abdülhamit, başta İngiltere olmak üzere, Avrupalı devletlerin, Osmanlı topraklarındaki yayılcı girişimlerine karşı, Batıların (Panislamizm) adını verdikleri İslam Birliği siyaseti ile direnmeye çalışıyordu.⁹ II. Abdülhamit'in, Çin, Fas, Hindistan, Buhara, Mısır, Tunus ve Kafkaslarda faaliyet gösteren temsilcileri olduğu biliniyordu. İslam birliği siyaseti içinde tarikatlarında ayrı bir yeri vardı.

⁷ A.g.e. s.40

⁸ ZEİNE N.Zeine, **Türk Arap İlişkileri Ve Arap Milliyetçiliği'nin Doğuşu**, İstanbul, Çevir: Emrah Akbaş, Gelenek Yayıncılık, 1.Basım, Haziran 2005 s.55

⁹ GÜLSOY Ufuk, **Hicaz Demiryolu**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1994 s.46

Mesela, Kuzey Afrika'da ki Fransız yayılcılığına karşı bazı tarikatlar Osmanlı Devleti için çalışıyordu.

Kuzey Afrika'daki Panislamist Faaliyetleri, özellikle Sultan Abdülhamit'in de alakadar olduğu Şazeliye ve bunun bir kolu olan Medeniye tarikatı yürütüyordu.¹⁰ Bu tarikatlar, bölgeye yabancı girişi konusunda birlik gösterecekleri de dini mevzularda ihtilaf içine düşüyorlardı. Osmanlı Devletine bağlı resmi ulemanın da mücadele ettiği bu tarikatların ortak bir propaganda biçimleri yoktu. Ama dini hükümler gereği Halife'ye bağlı kalmayı ve Abdülhamit'in İslam coğrafyasının hâkimi olduğu noktasında prensipte fikir birliği mevcuttu.

Sultan II. Abdülhamit, İngiliz ve Fransızların Müslümanların birliğinden çekindiğini biliyordu.¹¹ Bununla birlikte Müslümanların birlikte hareket edecek ortak anlayış içinde olmadıkları da bir gerçektir ki Abdülhamit bundan farkındaydı. Bundan dolayı Panislamizm politikasını bir özel unsur gibi diplomaside kullanmış, halifeliği tehdidin öbür tarafına geçirmemiştir. Sultan Abdülhamit'in etkili bir İslam birliği politikası da olduğu söylenemezdi. Bunu ortaya atanda bu olası stratejiden korkanda yine tedirgin Avrupalı sömürgecilerdi.

1.1. Arabî Paşa İsyanı

Mısır maliyesinin Duyunu Umumiye'nin denetimine girmesi, devlet görevlerinden uzaklaştırılan Mısırlılar arasında bir birlikteliğin oluşması için uygun zemin hazırlamıştır. Mısırlıların idari görevlerden uzaklaştırılması, artan yabancı nüfuzu, söz konusu görevlerden uzaklaştırılan subay ve memurlar İngilizlerin misyonerlik faaliyetleri Mısırlıları iyice rahatsız etmeye başlamıştır.

¹⁰ SIRMA İhsan Süreyya, **II. Abdülhamit'in İslam Birliği Siyaseti**, İstanbul, Beyan Yayınları, 5.Baskı, 1990, s.72

¹¹ ÇAVUŞ Remzi, **Hain Kim**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 4. Baskı, 2006, s.32

Ayrıca Mısır'da yabancılar yerel yasalara göre hareket etmiyor, yabancılar için oluşturulan mahkemelerce yargılanıyorlardı.¹² Mısırda bir anlamda iki ayrı hukuk sistemi uygulanmaktaydı.

Batılı güçlerin bölgeye nüfuzları genellikle ekonomik kanallardan olmakta, ülkenin iktisadi kaynaklarını kontrol etme ya da ele geçirmeye yönelik planlar taşımaktaydı. Teminatsız ve karşılıksız ödenemeyecek miktarlarda borç para sağlanması sömürge devletlerinin en tanınmış yöntemleridir. Dönemin Hıdivi, İsmail Paşa'nın aşırı borçlanması üzerine Avrupa devletlerinin bölgede etkisi artmıştır. Osmanlı yönetimi İsmail paşa yerine Tefik Paşayı hıdiv olarak tayin etmiştir. Hıdivin değişmesine rağmen batılı devletlerin Mısır'a tesirleri engellenememiştir.

Mısırda ki ekonomik denetimi ele geçirmek ve yabancı egemenliğine son vermek için başlatılan subay hareketinin önderliğini, Ahmet Arabî el- Mısırî (31 Mart 1841) çekmiştir. Ordu içindeki subaylardan biri olan Arabî Bey bu olaylardan sonra kendilerini kurtaran alayların başına geçmiştir. Subayların Tefik Paşadan ilk talebi Harbiye Nazırı Rıfkı Paşa'nın azledilmesi olmuştur.¹³ Taleplerinin kabul edilmesi üzerine de bu makama subaylar cemiyetinden olan Mahmut Sami Paşa getirilmiştir. Bunun üzerine askerler kışlarına çekilmiş böylece Arabî meselesinin ilk merhalesi sona ermiştir. Arabî Paşa, Sait Paşa'nın hıdivliğe getirilmesi için de bir takım çalışmalarda bulunmuştur. Tefik Paşa, Osmanlı Yönetimi'nden yardım istemeyi düşünse de Osmanlı'da ki Said Halim Paşa sempatisinden dolayı geç kalmış, asıl yardımı bu tarihten itibaren ise İngiliz ve Fransız konsolosluklarından almıştır. Arabî, milliyetçilerin önderi olarak kabul edilmiştir.

¹² ARI Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2.Basım, 2005. s.97

¹³ GÜLDEŞ Dilek, a,g,e, s.50

Abdülhamit, Arabî sorununu ustaca çözümlenebileceğini düşünüyordu. Bu sırada Arabî asilerini kullanarak Hıdiv'in otoritesini sarsmaya, Mısır'da anarşiyi yaymaya, ikili komiserliğin doğrudan Osmanlı yönetimini tercih etmesine zemin yaratmaya hazırlanıyordu. Bu sayede Osmanlı desteğini Sait Halim Paşa'nın Hıdivliği için isteyen Vataniler, İngiliz ve Fransız'a karşı politika takip etmekteydiler. Fakat anarşi ve huzursuzluğun atmasını ve Vatanilerin bölgesel kontrollerini azaltmak ta Osmanlı Devleti'nin menfaatineydi. Bu sayede asıl yabancı olan Fransız ve İngiliz ikili komiserliği kontrolü sağlayamadığı için hedefe alınacaklardı. Bu plan için Osmanlı elinden geleni sağlamakta kararlıydı. Böyle bir durumda, imparatorluğun en zengin potansiyeline sahip vilayetine mali destek de verilebilirdi. Yani Sultanın kişisel Mısır politikası oldukça hileli bir plandı.¹⁴

Ahmet Arabî diğer Mısırlı bürokratlardan farklı olarak batılı anlamda eğitim veren kurumlar yerine, sayıları oldukça azalmış olan El-Ezher'den mezun köylü kökenli bir bürokrattı. Ordudan, halktan ve reformistlerden aldığı destek sayesinde 1882'de savunma bakanlığına getirilen Arabî'nin bir meclis oluşturma cabası ve Mısır'ın mali yapısını disiplin altına almaya çalışması, çıkarlarını tehlikede gören Hıdiv, İngiltere ve Fransa'nın işbirliği yapmasına yol açtı.¹⁵ İngiliz işgaline zemin açan fiili neden de nihayetinde bu olay olmuştur. Hareket aslında milliyetçi bir ideoloji barındırmaktaydı. Ülkede ki batı baskısı ve batı entrikaları meydana gelen tepkileri Osmanlı idaresi üzerine çekmiştir.

¹⁴ PALMER Alan, **Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, İstanbul, Çeviri: Belkıs Çorakçı Dişbudak, Ekonomik Yayınlar, 1993 s. 185

¹⁵ ARI Tayyar, a.g.e. s.97

1.2. Akabe Meselesi

Akabe meselesi, bir sınır anlaşmazlığıdır. Mısır'ın Hicaz bağlantısı olan Suriye toprakları ile irtibatını sağlayan Sina yarım adası üzerinde ki hâkimiyet temeline dayanan dâhili bir toprak meselesidir. Osmanlı yönetimi, Akabe ve Vech bölgelerinin Hicaz vilayetine bağlı olduğunu savunmalarına karşılık İngilizler, bu duruma karşı çıkararak söz konusu olan bölgenin Mısır Hıdivliğine ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. Osmanlı'ya göre, Mısır'a giden yolcu ve yük güvenliği için söz konusu bölgede, kervanların zarar görmemesi için Mısır idaresine gereği kadar asker buldurmasına izin verildiğini bu durumun sınırların belirlenmesinde etkisinin olamayacağı yönündeydi. Osmanlı Devletine göre İngiltere'nin, Akabe Körfezi sahillerinin nereye ait olduğuna müdahale etmesinin esas sebebi, Hindistan yolu üzerinde ki Süveyş Kanalı'nın öneminden kaynaklanmaktaydı.¹⁶

1841 yılında, Osmanlı Mısır arasında yapılan Savaşın sonra Mısırlıların, Hicaz'dan geri çekilmesine rağmen 1890'a kadar Sina çölünde ve sınırın doğu yakasında ki Kızıldeniz taraflarında bulunan Akabe, Nuvaybe ve Vech bölgelerinde kalmaya devam etmişlerdir. Hâkim oldukları bölge eski Mısır hac yolunun Sina'dan Hicaz, Mekke ve Medine'ye gidiş hattıdır. Osmanlı Devleti, bu güzergâhta Bedevilerin Osmanlı kervanlarına saldırılarını önlemesi için Mısır'ın tedbir almasını daha önce emretmiş, daha sonraki yıllarda, Sultan II. Abdülhamit, Hicaz üzerindeki hâkimiyetini çoğaltmak istediğinde, Mısırlılardan emniyeti sağlamak için yaptıkları garnizonları geri çekmelerini istemiştir. 1890'daki bu talep, 92'ye kadar yerine getirilmemiştir. Osmanlılara göre Sina'nın statüsü Hicaz'ın ki ile aynıdır; yani ikisi de kendi toprağıdır.¹⁷

¹⁶ DURSUN A.Haluk, **Akabe Meselesi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1994.s.42

¹⁷ A.g.e. s.44

Akabe Limanına gidiş ve dönüşü hızlandıracak Demiryolu projesi, Süveyş Kanalı'nın Osmanlı Devlet'i için bir alternatif Kızıldeniz ve sahilleri hâkimiyeti için kaçınılmaz gözükmekteydi. Süveyş Kanalı'nda kaybedilen denetimden sonra, Osmanlı Devleti'nin bölgede saygınlığını bir anlamda geri kazandıracak ve hâkimiyeti tam anlamıyla sağlamak için yeterli olmasa da denetimi ve kontrolü bir ölçüde ele almasına yardımcı olacaktı. Kanal'ın sağladığı askeri ve ticari avantaj sayesinde İngiltere kendi stratejisini rahatça geliştirebiliyor, bölgede ki ticari çalışmalarına hız verebiliyordu.

Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz de ki hâkimiyetini artırmak için Hicaz demir yolunun bir parçası olarak, Akabe körfezine kadar uzanan bir bağlantı kurulması gündeme gelmiştir. Hem ticari kapasitenin artırılması hem de askeri intikalin kolaylaşması ve çabuklaşması için lüzumlu bir girişimdi. Gerçekten de Akabe demiryolu hattı büyük stratejik önem taşıyordu. Bu demiryolu hattı yapıldığı takdirde, her sene Hicaz ve Yemen'e asker, erzak ve teçhizat sevki için Süveyş Kanalı'na şirketine ödenen binlerce liranın hazinede kalması sağlanacaktı.¹⁸ Belki daha da önemlisi askeri ve sivil bütün nakliyatın yakın gelecekte bütünüyle Hicaz demir yolu kanalı ile gerçekleştirilecek olmasıydı.

Fakat yapılacak Hicaz Demiryolu hattı için olumsuz düşüncelerde mevcuttu. Said Paşa, Hicaz hattının ekonomik ve kültürel gelişmeyi sağlamada katkısı olmayacağı ve yapılan taşınması muhtemel yolcu sayısının da abartılı olduğunu düşünüyordu. Askeri açıdan da bir takım tehlikeleri ve sorumlulukları beraberinde gireceğini ve dolayısı ile hattın düşman kuvvetlerinin eline geçmesi ihtimalinde Mekke ve Medine'nin güvenliğinin tehlikeye gireceğine dikkat çekmiştir. Said Paşa'nın bu tehlikeli ihtimalleri bertaraf etmek için yapılacak hattın birkaç değişik hattın birleştirilmesinden oluşmasını önermekte ve Şam yerine Yenbaü'l

¹⁸ A.g.e. s.46

Baahr'dan Medine'ye ve Cidde'den de Mekke'ye bir hattın kurulmasını istemektedir.¹⁹

İngilizlerin endişesi, bu yatırımların bölgede Bağdat Demiryolu projesinin Alman sermayeli olması ile ilerde bu hatların birleşmesi ile Almanlar'ın bölgede kalıcı olmaları ihtimaliydi. Bu çalışmalarını sabote eden İngilizler, bölge halklarını, yapılacak olan demiryolunun, yerli halkın geçim kaynaklarını körelteceği söylentisi ile kışkırtmışlardır. Aynı zamanda İngilizler, Akabe hattının, ilerde İngiltere'nin Yemende ki çıkarlarını da tehdit edeceğini ve bölgede ki güç dengelerini değiştireceğini düşünüyorlardı.

Bu proje diğer taraftan Sultan II. Abdülhamit, için bölgede ki prestijini artıracak bir vesileydi. Bölgede ki dini dayanışmanın da bir örneğiydi. Mısır hacılarının Hicaz'a ulaşmalarını kolaylaştıran demiryolu Osmanlı Devleti'nin dış saldırılara karşı bölgede ki unsurları devlete bağlı tutmak içinde yararlanılacak bir vasıtaydı. II. Abdülhamit, Müslüman dünyasının merkezi olan Hicaz bölgesi ve Kızıldeniz sahillerinin kesinlikle kaybedilmemesi gerektiğini, bunun için de somut ve etkili savunma önlemleri alınmasının kaçınılmaz olduğunu biliyordu. Hicaz ve çevresini elde tutma azmi, Süveyş Kanalı'nın İngilizler'in kontrolüne geçmesinden sonra daha da kuvvetlenmişti.

Bu kanal, İngiltere'ye Hicaz ve Kızıldeniz sahillerine nüfuz ve hâkimiyetlerini kolayca yayma imkânıyla birlikte, bölgeyi denetleme üstünlüğü de sağlıyordu. Öyle ki, Osmanlı Devleti'nin Hicaz ve Yemen'e yaptığı asker ve malzeme sevkıyatı bile Süveyş Kanalı yoluyla gerçekleşebiliyordu. Bir savaş ve ya iç karışıklık sırasında İngiltere'nin Süveyş'i kapatması Osmanlı Devleti'nin Hicaz ve Yemen'le irtibatının kesilmesi demektir.²⁰ II. Abdülhamit, Osmanlı

¹⁹ KURŞUN Zekeriya, **Küçük Mehmet Said Paşa (1938–1914)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1991 s.376–377

²⁰ GÜLSOY Ufuk, a.g.e., s.47

topraklarında ki demiryolu çalışmalarını öncelikle askeri ve stratejik açıdan gerekli olduğunu vurguluyor, böylece savaş veya herhangi bir iç karışıklık halinde kolay bir seferberlik imkânı elde edebileceğini düşünüyordu. Nitekim yaşadığı tecrübeler onun bu görüşünü doğrulamıştı. Mesela, henüz saltanatının ilk günlerinde karşı karşıya kaldığı 93 Harbi sırasında İstanbul-Filibe demiryolunun asker sevkinde ne derece faydalar sağladığını görmüş, daha önce Bosna Hersek ihtilali, Sırp ve Karadağ savaşlarında demiryolu hatları bulunmaması yüzünden yaşanan sıkıntılar açıkçası ders olmuştur.²¹

Sina Yarımadası'nın güvenliğinin sağlanması Mısır ve Süveyş'in güvenliği için vazgeçilmez olduğunu vurgulayan İngilizler, bölgede ki sınır anlaşmazlığında ısrarcı olmuşlardır. Askeri tedbirlerin ve küçük çaplı yığınakların yaşandığı anlaşmazlıkta yapılan diplomatik görüşmelerle de bir sonuç alınamamıştır. Alman savaş gemisinin, demir yolu çalışmalarına olası bir saldırısı ihtimali üzerine Akabe Limanı'na gelmesi ile mesele daha da boyutlanmıştır. Daha sonra İngiliz, savaş gemilerinin bölgeye gelmesi ve Sultan II. Abdülhamit, Almanlar'dan beklediği siyasi desteği de göremeyince İngiliz notası üzerine Osmanlı askeri daha önce kontrolü sağladığı Akabe ve Taba'dan çekilmek zorunda kalmıştır.

Osmanlı yönetimi o dönem Süveyş Kanalı'nın açılması ve kanalın getirdiği seyahat kolaylığından endişe duymaktaydı. II. Abdülhamit, Süveyş Kanalı'nın sağladığı ulaşım avantajını kendince bir dezavantaj olarak görmüş, Osmanlı hasımları ile durumu eşitlemek mümkünse üstün duruma geçmek için Hicaz Demiryolu projesini gündeme getirmiştir. Yapılan demir yolu, ticari ve siyasi nedenlerin yanında ilk amacı askeri amaçlara hizmet etmesiydi. Yapılan demir yolunun dar olması demir yolunun ticari kaygılardan çok askeri amaçlar doğrultusunda olduğunu bir göstergesi olmuştur.

²¹ A.g.e. s.40

Osmanlı Devleti için, Hicaz Demiryolu'nun tamamlanması asker sevk ve idaresini kolaylaştıracağından, bölgede Osmanlı Devleti aleyhine bozulmuş olan kuvvet dengelerini değiştirip, yerel güçlerin etkisini kırarak ve bunun doğal sonucu olarak siyasi ve askeri otoriteyi güçlendirecekti. Böylelikle Babîlî'nin başta güney Suriye, Hicaz bölgesi olmak üzere devletin uzak vilayetlerini etkili bir biçimde denetleme imkânı artacaktı.²² Hicaz Demiryolu'nun asıl gizlenen diğer önemli bir amacı da, Demiryolu'nun sağlayacağı stratejik avantajlar sayesinde Osmanlı hâkimiyetini, Orta Arabistan'a kadar götürebilmektir. Nitekim Hicaz Demiryolu'nun gelecekte Bağdat hattı ile birleştirilmek istenmesinin önemli bir nedeni de budur. Her iki demiryolu birleştiğinde Suriye, Hicaz, Bağdat karadan Osmanlı başkentine bağlanacak, bunun neticesinde Arabistan 'da siyasi ve askeri açıdan devlet lehine önemli gelişmeler olacaktır.

2. Süveyş Kanalı İle İlgilenen Batılı Devletler

Tarihi sıralamaya bağlı kalarak bölgeyle ilgilenen tüm güçler, aslında kanal ve kanalın sunmuş olduğu stratejik imkânlarla alakadardır. Ortadoğu, kapladığı alan itibari ile yani coğrafik konumuyla da son derece stratejik bir bölgedir. Üç kıtanın birleşme noktasıdır. Kara, deniz ve hava ulaşımı bakımından ayrı bir önemi vardır. Süveyş Kanalı'nın bir an olmadığını düşünmek bile bu önemi anlamaya yeter.²³ Kanal'ın konumu itibari ile hâkimiyet alanı geniştir. Hemen hemen tüm önemli bölgelere eşit uzaklıkta olan aritmetik üstünlüğünün yanında, petrol ulaşım yollarının da ana yoludur. Öte yandan petrolden ziyade Süveyş kanalı tüm dünya deniz ulaşımına konu olan mallar toplamının yüzde on üçünün

²² A.g.e. s.49-50

²³ FIRAT H. *Dünyada Yeni Düzen ve Ortadoğu*, Eksen Yayıncılık, İstanbul, 1. Baskı, Mart 1991 s.22

geçtiği bir ulaşım yoludur.²⁴ Yine kanalın diğer bir önemi de Ortadoğu petrolünün batı Avrupa'ya taşınmasında önemli bir yer teşkil etmesidir. Ortadoğu petrolüne duyulan ihtiyacın artmasıyla bölgeye duyulan inanç ve merakta paralel olarak artmıştır. Kanal, İngiliz sömürgelerine kolay ve maliyeti düşük seyahat imkânları sunmasının ötesinde artık uluslar arası ticareti etkileyen ve ülkelere stratejik imkânlar sunan bir yapıda oluşturmuştur. Kanal Fransız- İngiliz rekabetinin ötesinde birinci dünya savaşı sonrasında bölgede yükselen Arap Milliyetçiliği'nin de bir ulusal sembolü halini almıştır.

İkinci dünya savaşı yani,1945'ten sonra Orta Doğu petrolüne giderek daha çok ihtiyaç duyan bölge dışı batılı güçler için, hem bölgedeki düzenli petrol üretiminin aksamaması, hem de petrolün ulaşım yollarının açık kalması önem kazanıyordu. İkinci dünya savaşının ertesinde, Arap Milliyetçiliği'nin güçlenmesi ve İsrail ve İsrail'in Ortadoğu da siyasal bir varlık olarak ortaya çıkışı, 1945–1960 döneminde Ortadoğu'daki petrol üretimini esasında olumsuz etkilememiş, ancak bölge petrolünün başka yerlere ulaşımı üzerinde olumsuz etkiler meydana getirmiştir. Ulaşım üzerinde ki bu olumsuz etkiler, üretimin bölgede ki dağılışına da dolaylı olarak etkide bulunmuştur. Süveyş kanalı üzerinden öncelikli ticareti yapılan birincil bölgeler yerine, alternatif sevkıyat güzergâhlarını kullanabilen sınırlı yerlerde üretim kapasitesi zorunlu olarak arttırılmıştır²⁵ Güçlü bir alternatifi olmayan kanal ulaşımı savaş zamanlarında karşı bir stratejik güç gibi kullanılmış etkisi de planlanan amacının üzerinde olmuştur. Kanalın ticaret geçişlerine kapanması dünya petrol piyasası için önemli sonuçlar doğurmuştur. Bölgede siyasal bir aktör olarak ortaya çıkan İsrail kanalı kontrol edebilmek için Arap-İsrail çatışmalarında kanalın doğu yakası olan Sina yarım adasını işgal etmekten geri durmamıştır.

²⁴ S.GÜREL Şükrü, **Ortadoğu Petrolünün Uluslar Arası Politikadaki Yeri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979, s.92

²⁵ A.g.e. s.90

II. Dünya savaşı sonrası bölgeye Amerikan varlığı hissedilince iki kutuplu dünya sistemi içerisinde bölgeye ilişkin üstünlük mücadelesi baş göstermiştir. İngiltere'nin ikinci dünya savaşı sonrası temel hedefi kendi Ortadoğu politikasının Amerika tarafından desteklenmesini sağlamaktı. İngiltere, Ortadoğu'da ki Amerikan politikasını İngiliz politikası paraleline getirmeye çalışıyordu. Savaş sonunda Ortadoğu'da ki Amerikan politikası da bölgede Batı'nın çıkarlarını savunacak ülkenin öncelikle İngiltere olması yönündeydi. Amerika için bu bölgenin sorumluluğu daha çok İngiltere de olması gerektiği yönündeydi.²⁶ Fakat durum İngiltere için içinden çıkılmaz bir hal almaya başlamıştır. Amerika, Ortadoğu'nun savunması görevinin İngiltere ye ait olduğunu vurguluyor ve olası saldırıda asker göndermeyeceğini söylüyordu. Amerika büyük savaş sonrası daha çok uzak doğu ve güney Asya toprakları ile ilgilenmekteydi. Bununla birlikte birde İngiltere Ortadoğu da ki masrafların fazlalığından yakınmaktaydı. İngiltere kendi askeri üstlerine ve bölge ülkelerine ekonomik yardımda bulunamıyordu.

Sovyetler Birliği'ne karşı, güçlü bir savunma üssü olması, Afrika ve Hind Denizi önünde bir set oluşu, Petrol kaynağı oluşu ve haberleşmede önemli bir bölge olması sebebiyle Ortadoğu, İngiltere için çok büyük bir öneme sahipti.²⁷ İngiltere, Süveyş üssünün korunması ile orta doğunun korunmasının eş değer olduğunu düşünüyordu. Bu doğrultuda bölge ülkelerinin içinde olduğu bir takım bölgesel savunma ittifakları, güvenlik çemberleri kurulması gündeme gelmiştir.

Sovyetler'in genişlemesine yönelik iki farklı görüş vardı, İngilizler, Mısır merkezli bir Ortadoğu savunma çemberinin kurulmasından yana iken, Amerika, İran ve Türkiye'nin içinde olduğu bir dış güvenlik çemberinin kurulmasından yanaydı. Bu doğrultuda Amerika, daha sonra bölgede, üstünlüğü İngiltere'den

²⁶ YEŞİLBURSA B.Kemal, **İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye** (1950–1954), Ankara, Bizim Büro Basımevi, 2000, s.18

²⁷ A.g.e. s.7

almıştır. Bölgede anti Sovyet tehdidini, İngiltere'nin tek başına engelleyemeyeceğini gören Amerika, İngiltere ile ortak ilişkiler kurma yoluna gitmiştir. İran, petrolünün önemi ve olası petrol geçiş güzergâhları Amerika içinde büyük önem arz ediyordu.

Ortadoğu'da Sovyetlerin en temel hedefi bölgede politik bir güç olmaktı. Batının petrol çıkarlarını tehdit ederek ekonomik bir güç olmaya çalışan Sovyetler Birliği için Mısır, İran ve diğer Ortadoğu, dünyanın en stratejik bölgeleri idi. Ucuz petrol piyasaya süren Sovyetler Birliği, Ortadoğu ülkelerinde ki petrol üretici ülkeler ile petrolü çıkaran özel sermaye arasında ki hassas dengeyi bozmayı planlıyordu. Sovyetler Birliği'nin temel amacı, yalnızca Ortadoğu'da ki Batılı şirketlerin ticari pozisyonlarını etkilemek değildi.²⁸ Sovyetler Birliği kendi ideolojik gücünü göstermek içinde böyle bir yöneme başvurmuştu.

2.1. Fransa'nın Mısır'ı İşgali

Kanuni döneminden bu yana Fransız Osmanlı dostluğu devam ede gelmiştir. Bu ilişki Fransız ihtilaliyle, ihtilalin doğası gereği gevşeme gösterse de uluslar arası gereklilik koşulları, iki devletin dostluğunun bir müddet daha daim kalmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti bir imparatorluktu ve birçok milletten insanı bir arada barındırmaktaydı. İhtilal ile gündeme gelen Milliyetçilik ve özgürlük gibi terimlere Osmanlı mesafeli kalmayı tercih etmiştir. Hal böyleyken, Fransa'nın tarihi düşmanı sınır anlaşmazlığı olan Habsburg Hanedanı olduğundan, Avusturya'ya komşu olan Osmanlı İmparatorluğu ile iyi geçinmek, Fransa için böyle tehlikeli bir dönemde kendi çıkarıydı. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile ipleri koparmamak Fransa açısından önemliydi.²⁹ Çıkar hesapları üzerine devam

²⁸ AYHAN Veysel, **İmparatorluk Yolu**, Ankara, Nobel Yayınları, 1. Basım, 2006, s.200

²⁹ AKÇURA Yusuf, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı 1988s.56

eden zoraki şartlı dostluk General Bonapart'ın Fransa'yı emir ve kumandası altına almasıyla deęiŒecektir. Fransa, pamuk ipliğine bağlı bu hassas dengeyi bozmuŒ fiili bir tecavüzün aktörü olmuŒtur. Osmanlı ile dengeli politikaya dayanan Fransa'nın bu doğu siyaseti Bonapart ile beraber yön deđiŒirmiŒtir. Askeri tedbirlerin alındığı Fransa, uluslar arası alanda rekabetini etkinleŒtirdiđi saldırgan bir doğu politikası benimsenmiŒtir.

1875'te Bosna-Hersek isyanı ile baŒlayan doğu buhranının neden olduğu 1877–1878 Osmanlı Rus SavaŒı'nda Osmanlı Devleti yenilgiye uğramıŒ, önce Ayestefenos ve sonra Berlin Kongresi kararıyla Osmanlı toprakları Avrupa devletleri yararına parçalanmıŒtır.³⁰ Bu dönem içinde Osmanlı Devleti'ne olan bakıŒ açısı deđiŒmiŒ, artık Osmanlı Devleti paylaŒılabilir bir siyasi bakıŒla değerlendirilmeye baŒlanmıŒtır. 1869 Yılında SüveyŒ Kanalı'nın açılması ile İngiltere'nin ilgisi büsbütün bu bölgeye kaymıŒtır. Ticaret yollarının bağlantı noktası olan kanal, bölgeyi İngilizler için vazgeçilmez bir hale getirmiŒtir.

Fransa Devleti'ni idaresi altında tutmayı baŒaran General Bonapart, İngiltere'yi saf dıŒı bırakacak bir doğu stratejisi güdüyordu. Kendisi, Korsikalı genç bir askerdi. Henüz yirmi dokuz yaŒında bulunan bu generalin Fransa'nın ulusal yönetimi ve dıŒ devletlerle olan iliŒkileri ile gizli bir takım planları vardı. Bu General aslında Fransız değil İtalyan kökenliydi. Genç generalin kendine has bir doğu siyaseti vardı. Doğuya meraklı ve zenginlik kaynaklarının aslında doğuda olduğunu savunur, doğuya hâkim olmayı batıya hâkim olmanın bir anahtarı gibi görürdü. Fransa'da ihtilal öncesi sıkıntılı günlerde, Osmanlı ordusuna katılmak için doğuya gitmek istediği bilinir.³¹ Fransa ordusunda, İtalya zaferi ardından doğuya gitmekten vazgeçmiŒ fakat doğuda büyük bir zafer kazanarak Fransa'ya

³⁰ ÇAYCI Abdurrahman, **Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995. s.55

³¹ AKÇURA Yusuf, a.g.e. s.59

gösterişli bir dönüş yapmayı ve bu vesile ile kendi fikir ve politikalarını Fransızlar'a kabul ettirmeyi hayal etmiştir.

İngilizleri saf dışı bırakmanın yolu İmparatorluğun kalbi ile beyni arasındaki bağlantının kesilmesiyle mümkün olacağını düşünen Bonapart, Mısır'ı almayı hedefledi. 19 Mayıs 1798 sabahı Toulon'dan demir alan 600 gemilik Fransız donanması, taşıdığı 40 bin asker ile 1 Temmuz sabahı İskenderiye önlerine gelmiştir. Mısır valisi olan Ebubekir Paşa'nın, Fransız işgali neticesinde yapacağı pek fazla bir şey yoktu. Mısır, o dönemde resmen Osmanlı toprağı sayılıyordu ama asıl güç zaten ülkeye asırlardan beri hâkim olan Memlukların ellerindeydi.³² Mısır'ı ele geçiren Napolyon, Mısır'da asayişli sağlamak amacı ile kendini Müslüman olarak bildirmiş bu sayede Mısırlıların direniş göstermemelerini temenni etmiştir, yerli halkın ve kölemenlerin direnişinden endişe eden Napolyon, bu uğurda kendini Müslüman olarak bildirme yalanını da göze almıştır. Fakat Fransızlar'ın, Osmanlı Devleti için kıymeti büyük olan Mısır gibi bir parçasını uzun dönem kontrol etmek kolay olmayacaktır. Bu hesaplardan öte Mısır'ın fethi, Fransız Osmanlı dostluğunu bitirmesinden ziyade Müslümanlar için önemi büyük olan Hicaz yolu güvenliğinin de tehlikeye girmiş olmasıdır.

Fransızlar için gelişmeler bu durumdayken İngilizler de kendileri için uygun bir zamanı beklemekteydiler. General Bonapart'ın ordusu gemilerle gelip Mısır'a çıktıktan sonra, denizde nöbet beklemekte olan İngiliz donanması, Fransız donanmasını Abahur'da yakmıştı.³³ İngiliz donanmasının bu zaferi neticesinde, Bonapart ve ordusu Mısır'da mahsur kalmış demektir. Bu mühim vaka, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Rusya ile ittifakını temin ederek Fransa'ya harp ilan etmesine neden olmuştur.

³² BARDAKÇI Murat, **Napolyon Mısır'ı İşgal Ederken Ben de Müslüman'ım Demişti**. Hürriyet Gazetesi, 07.11.2003

³³ AKÇURA Yusuf, a.g.e. s.67

İngiltere ve Rusya'nın bu duruma tepki göstererek Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldılar. Akka'da Osmanlı Nizam-ı Cedid ordusuna yenilen Bonapart Mısır'dan kaçmıştır. Bir süre sonra Fransızlar Mısır'ı boşalmıştır. Bu olanlar, Osmanlı- Fransız dostluğunu bozmuş, İngilizlerin Osmanlılar üzerindeki etkinliğini artırmıştır. Osmanlılar ile Fransızlar arasında El-Ariş Antlaşması imzalanmıştır.(1801) Bu anlaşma ile Mısır tekrar Osmanlı idaresine girmiştir. İngiltere de böylece Fransa'yı doğu ticaret yolları güvenliği hususunda saf dışı bırakmıştır.

2.2. İngiltere'nin Mısır'ı İşgali

İngiltere'nin sömürge tarihini üç bölüm de incelemek mümkündür. İlki Hindistan'ın sömürgeleştirilmesiyle başlayan Süveyş Kanalı'nın açılması dönemini içine alan zaman zarfıdır. Diğer iki dönem ise, Kanalı açılması ile birinci dünya savaşı arasında kalan yıllar ve birinci dünya savaşı ile sonrasında ki yılları kapsayan evredir. İngiliz sömürgeleri arasında, yapı bakımından farklılık gösteren sömürge tipleri vardı. Sömürge, yarı sömürge ve ekonomik bağımlı özel statü şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Tam sömürgede ekonomik ve siyasi bağımlılık tamamen İngiltere'ye aittir. Buna en iyi örnek Hindistan'dır. Yarı bağımsızlık ise siyasal bağımsızlıklarına şekil olarak sahip olan sömürge devleti ile İngiltere arasında hassas ekonomi temelli bir ilişki vardır. İngiltere tarafından sistematik olarak sömürgeleştirilme işlemi için uygun zaman ve uygun yöntem belirlendiği açıktır. Mısır için izlenen yol ise borç para verilmesi yöntemiyle olmuştur. Dış denetimi ülkeye sokan, borç verme yöntemiyle Mısır, baskı altında tutulmuştur. Geri ödenmesi güç miktarlarda kontrolsüzce sağlanan dış borç karşılığında, alınan imtiyazlar yöntemi ile İngiltere Mısır'da istediği kontrolü sağlamıştır.

Bilindiği gibi Mehmet Ali Paşa, Abdülaziz zamanında parasal gücü kullanarak Osmanlı Devleti'nden bağımsız davranmaya başlamış, Sultan Abdülaziz'e ve

sadrazamlara değerli hediyeler vererek Mısır Hıdivliği'ni elde etmiştir. Veraset Fermanı ile Mısır'ın veraset yolu ile babadan oğla yönetimin geçmesini sağlamış, Mısır'ın muhtariyet haklarını teminat altına alarak Mısır'a özerk bir yapıya kavuşturmuştur.³⁴ Bu şekilde hükümdar gibi serbest davranan Hıdivler, kendi başlarına kontrolsüzce Mısır için bir takım yenilikler yapmaya başlamışlardır. Fabrikalar, tiyatrolar, yollar gibi yeni yatırımlar yapılarak Mısır'ın ihtiyacından fazla harcamalar yapılmıştır. Hıdivler, toprakların genişletilmesi yönünde de askeri seferler düzenlenerek de büyük Afrika Arap devleti kurmayı planlamışlar. Bu yenilikler beraberinde bir dizi düzensiz aşırı harcamayı beraberinde getirmiş, yöneticileri batıdan borç alınması yönünde teşvik etmiştir.

Tanzimat Fermanı ilanından sonra İngiltere, hileli dış politikası ile Mehmet Ali Paşa yandaşı Fransa'yı dışarıda bırakarak, Osmanlı, Rusya, Prusya ve Avusturya ile birlikte Londra anlaşmasını sağlamışlardır. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'ne karşı bağımsız hareket eden Mısır'a bir uyarı verilmekteydi. İngiltere ve beraberindeki devletlerin uyarısını dikkate almayan Mısır ile Osmanlı Devleti birlikleri karşı karşıya gelmiş Mısır kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu durumda İngiltere, Osmanlı Devleti'ne başta verdiği desteği bir kenara bırakarak Mısır ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma neticesi ile Osmanlı Devleti'ne İngiltere, Mısır'ı Mehmet Ali Paşa'ya bırakılması konusunda baskı yapmıştır. Bunun üzerine Reşit Paşa Sultan Abdülmecit'e 1841'de Mısır Fermanı'nı yayınlattır. Bu fermanla Mısır, Mehmet Ali Paşa hanedanlığına terk edilmiştir. Yine bu ferman Mısır'ın 1914 yılına kadar anayasası olmuştur.

Kanal'ın açılmasında ki pahalı davetler ağır harcamalar, hıdivlerin şahsi lüks harcamaları Mısır'ı bir borç batağına itmiştir. Mali sıkıntı içinden nasıl çıkabileceğini bilemeyen Hıdiv, Süveyş Kanalı'nın sahibi olduğu 177.602 hissesini önce Fransa'ya satmak istemiş, fakat Fransa ile pazarlık uzun sürmüştür. İngilizler bu fırsatı kaçırmadan, Raçild Bankası vasıta ederek İngiliz konsolosu,

³⁴ KARAL Enver, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, T.T.K. Yay. VIII. Cilt, 1998, s.87

Fransızlar'ın verdiği miktarın fazlasına hisseleri satın almıştır. Hıdiv'e bir çek vermek suretiyle hisse senetleri yüz milyon franga İngilizler'in eline geçmiş oldu.³⁵ Bu yöntemle kanal idaresine giren İngilizler daha sonra alacakları olan borçları tahsil edemeyerek Mısır'ın iç işlerine müdahale etmeye başlamışlardır. Mısır maliyesini kontrol etmek için oluşturulan, Düyunu Umumiye Sandığını, Fransız, Avusturyalı, İtalyan ve sonraları da İngiliz, Alman bir de Ruslar idare etmekteydi. Bu yabancı idarecilerin yaptığı düzenlemeler ile birçok devlet çalışanı ve askeri maaş karşılığı olmaksızın işten çıkarttılar. Görevleri elinden alınan memur ve subaylar ile bu iki mesleğin kapılarının kendilerine kapandığını gören Mısırlı adayların da, uzun zamandır idareden hoşnut olmayan halk tarafında yer almaları ile halk ile idare arasındaki uçurum belirgin bir hale gelmiştir. İyi ve ücreti yüksek işlere yabancılar yerleşirken Mısırlılar sefalet içindeydiler. Bu durum Mısırlılar da toplumsal bir bilinç oluşmuştur. Bu tabloya bir katkı da Mısır'da yerleşmiş bulunan ve yeni mali tedbirlerle menfaatleri zedelenmiş Rum ve Ermeniler'den gelmiştir. Mısır'da önceden beri konumlarını koruyan yerli tüm kesimler olup bitenden olumsuz etkilenmişlerdir.³⁶ Nihayetinde Mısır'ı büyük bir devlet haline getirmeye çalışan Paşalar, memlekette yabancı nüfuzuna neden olmuş, memleket idaresini onlarla paylaşır hale gelmişleridir.

Mısır'da tırmanan gerginliğin ve askerlerin önderlik ettiği isyan hareketlerinin asıl kaynağı Mısır maliyesinde ki değişikliklerdir. Maliyede ki yabancı kontrolü dengeleri bozmuştur. Mısır'daki İngiliz ve Fransız kontrolü yabancı düşmanlığını artırmıştır. Bu düşmanlık fikrinin destekçileri Türk ve Çerkez subayları olmuşlardır. Bu esnada Türk ve Çerkez subayların himaye edildiğini düşünen Albay Arabî tarafından askeri bir ayaklanma çıkarılmış, bu olaylar bir takım siyasi olaylara neden olmuştur. II. Abdülhamit bu isyanları bastırmak ve olan biteni yerinde teşhis etmek için bir heyet görevlendirmiştir. Osmanlı devleti bu isyan

³⁵ KOCAHANOĞLU Selim Osman, **Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi**, Temel Yayınları, İstanbul, 1999 s.50

³⁶ GÜLDEŞ Dilek, a.g.e. s.49

hareketlerini ikna yöntemiyle bastırmak amacıyla gönderdiği askeri heyetlere, İngiltere ve Fransa karşı çıkmıştır. Bu devletler hem de Osmanlı Devleti'ne Mısır'da egemenliğin sahibi olarak olayları kontrol etmesi konusunda asker göndermesi için baskı yapıyorlardı, hem de Osmanlı Devleti'nin çözüm için gösterdiği gayretlere karşı çıkıyorlardı. Mısır üzerinde sömürgeci emeller besleyen İngilizler, Mısır'daki olayların Osmanlı Devleti tarafından kontrol altına alınmasını kendi çıkarları açısından istemiyorlardı. Ali Nizami Paşa ve Derviş Paşa heyetlerine karşı çıkmaları, bu politikaların bir sonucudur.³⁷ Şüphesiz II. Abdülhamit'in asker göndermesi İngilizler için uygun bir davranış olacaktır. İki Müslüman halkı karşı karşıya getirilmesini sağlayan İngiltere daha sonra hakemlik yapmak için uygun zamanı bekleyecekti. Fakat heyetlerin gönderilmesi ve Mısır meselesinin Osmanlı'nın bir iç meselesiymiş gibi siyasi girişimlerde bulunulması, işgali durduramamıştır. Akdinizde tam hâkimiyet isteyen İngiltere 1882 yılında Mısır'ı işgal etmiştir. Osmanlı bu aşamadan sonra Mısır'ın boşaltılması için mücadelelere başlamıştır. İngilizler, her ne kadar Mısır'a yerleşme niyetinde olmadıklarını söyleseler de Mısır'ı Hıdivi'ni kullanarak işgali durumu idare etmekteydiler. Mısır ordusu ve maliyesi İngiliz denetmelere yönetilmeye başlanmıştır. Daha önce Fransa ile birlikte yürüttükleri Mısır maliyesine de tedbirler alarak yalnızca İngiliz mali müşavirler atanmışlardır.

İngiltere yönetimi, Mısır meselesinde anlaşmaya razı geldiğinden, iki devlet arasında 1885 yılında Mısır'ın boşaltılması hususunda görüşmeler başladı. İngilizler bu sayede Mısır'ı boşaltarak Osmanlı Devleti ile işbirliği yapmak, böylece diğer Avrupa devletleri baskısından kurtulmak ve Avrupa Devletleri'ni bu meseleden uzaklaştırmak ve Mısır'da avantajlı duruma gelmek istiyordu.³⁸ Karşılıklı heyetlerin görüşmesi Mısır da ki İngiliz varlığına meşruiyet getirmiştir.

³⁷ KIZILTOPRAK Süleyman, **Mısır'ın İngiltere Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Diploması Mücadelesi (1882–1887)**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001.s.295

³⁸ DURSUN A.Haluk. a.g.e s.41

II. Abdülhamit'in İngilizler'le olan dikkatli diplomasisi onlarla başka sorun yaşamama arzusundan ve Filistin ve Irak'ında elden çıkabileceği endişesinden kaynaklanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kolay kolay Mısır'dan vazgeçmesi düşünülemezdi ama İngilizler'i hemen çıkarmanın da bir imkânı yoktu. Diplomatik ataklarla da elde edilecek bir şey olmadığını anlayan Osmanlı İdaresi meseleye uzlaşarak yaklaşmanın peşindeydi. İngiltere de Mısır'daki varlığını kabul ettirmek için Osmanlı ile anlaşmaya razıydılar. Görüşmelerde birer ortak komiser atanmasına ve bu komiserlerin birlikte Mısır idaresinde Hıdiv'e yardım edecekleri kararlaştırıldı. Bu iki komiser Sudan'da barışın sağlanması ve gelişmiş Mısır için gerekli ıslahat tedbirlerini almada yetkiliydiler. Bu çalışmalar neticesinde komiserler kendi ülkelerine birer rapor hazırlayacaklar ve daha sonrasında İngilizler Mısır'ı boşaltmaları işine girişeceklerdi. Bu olup bitenden, İngiltere'nin tecavüz ettiği topraklardan, ayrılmayı dahi görüşme yoluyla yani pazarlık usulü ile yapmayı planladığı anlaşılmaktadır. Daha sonra yapılacak boşaltma oturumlarında İngiltere olmadık isteklerde bulunacak ve çözümsüzlüğü amaç edinecektir. Bu işgalin en önemli neticesi İngiltere'nin daha sonra Arap yarım adasına yayılma fırsatı için yakın bir konuşlanma elde etmiş olması ve Arap ayaklanmaları için zemin araştırma fırsatını yakalamış olmasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜVEYŞ KANALI'NIN AÇILMASI VE SOSYO-EKONOMİK ETKİLERİ

1.Kanalın Açılması Fikri

Akdeniz ve Kızıldeniz'i birleştirme fikri eskilere dayanmaktadır. İlk kanal, Nil Nehri'nin kollarından yararlanılması için milattan önce bin yıl evvel açılmıştır. Zamanla tahrip olan kanalın tekrar açılması girişimleri süregelmiştir. Firavunlardan sonra, Romalıların, Arapların, Abbasilerin, Türklerin ve Fransızların çalışmaları olmuştur.

Süveyş aralığında sefere elverişli gemi geçişine uygun bir su yolu kurmak için ilk çalışmalar eski çağlarda yapıldığını vurgulamıştık. M.Ö.2000 yılından sonra Nil deltasını Acı göl aracılığı ile Kızıldeniz'e bağlamak için bir takım planlar yapılmıştır. Firavun Nekao zamanında, M.Ö. 600'e doğru Nil, Timsah Gölü ve Kızıldeniz arasında bir kanal açılmaya başlandı. II. Ptolemaios zamanında, M.Ö. 3. yy. bitirilen bu kanal daha sonraki yıllarda kullanıldı. M.S. 776'da kullanımı tamamıyla bırakıldı. Osmanlılar 16. ve 18. yüzyıllarda Kızıldeniz ile Akdeniz arasında bir kanal açılması üzerinde durdular, fakat bu düşünceler gerçekleşmedi.³⁹

Bu çalışmaların hepsi Nil nehri kollarından yararlanılması temeline dayanmaktaydı. İki deniz arasında en dar kara parçasının bulunduğu yerden kanal açılması fikri ise ilk kez II. Selim zamanında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa

³⁹ SELİM Ahmet, **Mısır Kültür Ataşesi**, İstanbul Mısır Başkonsolosluğu, 2008-05-06

tarafından 1570 tarihinde ortaya atılmıştır. Sokullu'dan iki yüz yıldan fazla bir zaman sonra da; Napolyon Bonapart, Mısır'ı işgali sırasında aynı fikri Lepere isimli bir mühendise inceletmiştir. Bu mühendis incelemelerinde denizlerin kabardığı bir anda zamanlama hatası yapmıştır. Bu zamanlama hatası onu, iki deniz arasında seviye farkı varlığı yanılığına düşürmüştür. Bu yanılığ, kanaldaki akıntının kuvvetli olacağı ve Akdeniz'in zamanla kuruyacağı bilgisiydi. Daha sonra yine bir Fransız mühendisi olan Ferdinand de Lesseps on yıldan fazla süren bir çalışmayla kanalı açmayı başarmıştır.

Süveyş kanalı açılması fikrinin Sokullu Mehmet Paşa tarafından ortaya atıldığını vurgulamıştık. Sokullu zamanında, Osmanlı Devleti'nin, Asya'daki Müslüman devletlerle iyi ilişkileri vardı. Sumatra'da ki Açe hükümdarı Sultan Alâeddin, Sultan Süleyman Handan Portekizlilere karşı yardım istemiş, fakat Zigetvar Seferi sebebiyle yardım gönderilememiştir. Daha sonra Sokullu, Padişahın isteği doğrultusunda ilk iş olarak Açe sultanına istediği yardımı gönderdi. Bu kuvvetler 1568–1569 yıllarında çeşitli faaliyetlerde bulundular. Portekizliler'in Müslümanlar'a karşı yaptıkları baskıları etkisiz hale getirmek ve Habeş, Hicaz ve Yemen'in emniyetini sağlamak için Süveyş Kanalı'nın açılması faydalı görülmüş, Aralık 1568 tarihinde bu hususta Mısır beylerbeyine bir ferman gönderilip, kanalın açılıp açılmayacağı, ne kadar para harcanacağı, kaç geminin girebileceği v.s. gibi teknik konularda bilgi istenmiştir. Devlet'in aldığı tedbirlere yardımcı olacak ve güvenlik zaafiyetinin olmaması için gereken yardımın ulaşması önemliydi. Bu bölgede ki Müslüman ülkelerin istediği yardımı göndermek uzun zaman almaktaydı. Bu gibi siyasi ve askeri nedenlerden dolayı ulaşımı kolaylaştırma ihtiyacı gündeme gelmiş, olası kanal açılması için bir takım çalışmalar başlatılmıştır.⁴⁰ Ancak bu çok mühim teşebbüsün neden yapılamadığı bilinmemektedir. Sokullu'nun bu tarihte Don-Volga Kanalı açma teşebbüsünden dolayı, Süveyş Kanalı projesi geri kalmış olabileceği yönünde ki görüşü hâkimdir.

⁴⁰ www.osmanlilar.gen.tr 10.02.2008

1.1. Kanal Şirketi'nin Kurulması ve Kanalin Açılması

Firavunlar döneminden itibaren Kızıldeniz ve Akdeniz arasında bir kanal açılması düşünülmüşse de bu bir türlü gerçekleşmemiştir. Osmanlı yönetimi Sokullu Mehmet Paşa'nın kanala ilişkin planları vardı. Fakat Osmanlı'nın içinde bulunduğu tarihi dönem, askeri mücadelelerle geçtiği için bu plan ertelenmek durumunda kalmıştır. Son dönem kanal meselesi Mehmet Ali Paşa döneminde gündeme gelmiştir. Mehmet Ali Paşa, boğazların Osmanlı'nın sonunu getirdiği düşüncesi ile Mısır'da açılacak muhtemel kanalın da Mısır için gelecek zamanda büyük sorunlar doğuracağı görüşündeydi. Mehmet Ali'den sonra işbaşına geçen oğlu I.Abbas (1848–1854) ve ondan sonra görevi devralan Said (1854- 1863)⁴¹ zamanında kanal açma girişimleri başlamıştır.

Kahire'de Fransız konsolosu M. Ferdinand dö Lesepe bu Süveyş Kanalı'nın açılması meselesini ehemmiyetle incelemiş, kendisinden önce yapılan çalışmaları da gözden geçirerek gerekli ön hazırlığı yapmış, kanal açma amacıyla dostu olan Mısır Valisi Mehmet Said Paşa'dan 30 Teşrinisani 1854'de ilk resmi izni koparmıştı. Said Paşa, Lesepe'e Süveyş Kanalı'nın hafriyatı için bir şirket kurulmasına müsaade etmişti. Kanalin inşaatını iş edinen İmparator Üçüncü Napoleon da, Mehmet Said Paşa'ya Lejyon don ör nişanının büyük kordonunu vermişti.⁴² Fakat İngilizler bu teşebbüsün amacına ulaşmaması için iktisadi, siyasi her fırsatı değerlendiriyorlar, Fransız mahareti ile Mısır'a bir kanal açılmasını arzu etmiyorlardı.

Lesepe, aslında bir mühendis değildi, başka alanlarda çalışmıştı. Diplomat, işletmeci, reformcu olarak çok değerli çalışmalara imza atmışsa da, mühendislikle bir alakası yoktu. Çok yetenekli bir şahsiyet olan De Lesseps'in başarıları sadece yukarıda belirtilen alanlarda da kısıtlı değildi, altmış dört yaşındayken yirmi

⁴¹ ARI Tayyar, a.g.e., s.95

⁴² KOCAHANOĞLU Selim Osman, a.g.e. s.37

yaşlarında bir kadınla evlenmiş, on iki çocuk babası olmayı başarmıştı.⁴³ Lesenp, kanal açılması için elinden geleni yapıyor, İngiltere ve Osmanlı muhalefetine karşın bir dizi çalışmalarda bulunuyordu. Bu çalışmalar Avrupa'da bahsi geçen kamuoyu desteğine yönelik mitingler ve işin teknik yönden olanağını bilimsel bir heyete onaylatmaktı. Bahsi geçen çalışmaların olumlu bir havayla karşılanması Said Paşa'ya cesaret vermiş ve Kanal açılması için Lesepe's'e 5 Ocak 1856 ta yeni bir imtiyaz verdi.⁴⁴ Bu imtiyazda kanalın tarafsız olacağı ve bütün devletlerin ticaret gemilerinin kanalı kullanabileceği belirtilmişti.

Lesepe, daha sonra Kanalın açılması durumunda, kanalın doksan dokuz yıllığına işletim müsaadesini de alabilmiştir. İlk önceleri Kanal açılması amacıyla kurulacak şirket hususunda verilen imtiyaz daha sonra çalışmaların başlaması için verilmiştir. Bu iki imtiyaz Said Paşa tarafından verilmiştir. Bu kanalın açılması için henüz, Osmanlı merkezi yönetiminin de bir müsaadesi yoktu. Bu aşamada en fazla çabayı sarf edende kuşkusuz Napolyon olmuştur. Her ne pahasına olursa olsun Osmanlı Devleti'nden resmi izin koparmaya çalışmış her fırsatı değerlendirmiştir. Daha sonra istenilen imtiyaz Abdülaziz döneminde alınacaktır.

Lesepe, beşer yüz franklık 400.000 hisseli iki yüz milyon frank sermayeli bir şirket oluşturmayı planladı. Şirketin 207 bin hissesi Fransızlara, 96 bin hissesi Osmanlılara ait olacaktı. İngilizlerin almadıkları 85 bin hisse Mısır valisinin hesabına geçmişti. Babı-Ali'nin müsaadesi alınmasına lüzum görülmeden ilk kazma 25 Nisan 1859 tarihinde vurulmuştur.⁴⁵

İngiltere kanal şirketi çalışmalarını sabote etmeye çalışmışsa da bunu başaramamıştır. Kanalın açılma fikrinin yeniden meydana çıkması, İngiltere olumsuz anlamda tepki ile karşılanmıştı. Zira dünya deniz ticaretinde söz sahibi

⁴³ YERGİN Daniel, **Petrol**, İstanbul, Kültür Yayınları, 3.Baskı, 2003 s.454

⁴⁴ KARAL Enver, a.g.e. s.92

⁴⁵ KOCAHANOĞLU Selim Osman, a.g.e. s.37-38

olan İngiltere’yi konu çok yakından ilgilendirmekteydi. Bu birazda itibar meselesi halini almaktaydı. İngiltere’nin elinde bulunan gemilerin niteliği ve bunların sağlayacağı ticari imkânlar, Fransız damgasını taşıyacak kanalın açılması ile tehlikeye düşebilirdi. Fransız başarısı ile açılmış bir kanalın Fransız kontrolü ile kullanılması ve İngiltere için rekabette olduğu Fransa açısından bir kazanımdı.⁴⁶ Lesseps Avrupa’da çeşitli kampanyalar düzenlemiş kanalın açılmasının Avrupa milleti menfaatine olduğu düşüncesiyle kamuoyu desteğini sağlamıştır. Aynı zamanda Üçüncü Napolyon da teşebbüsü himayesi altına almıştı. Daha önce alınamayan Osmanlı müsaadesi, Napolyon’un da ısrarları ile Abdülaziz 19 Mart 1866 tarihli ferman ile Süveyş Kanalı imtiyazı alınmıştır. Kanal çalışmaları bu siyasi tartışmalar, arasında sürüp gitmiş on yılda kanal inşası 1869 ta tamamlanmıştır.

Bu arada bilinçli bir şekilde borç batağına itilen Mısır Hıdivi kanal hisse senetlerini satışa çıkarmış ve İngiltere bunları satın alarak Kanal üzerinde hak sahibi olmayı başarmıştır. Fransa kanal idaresine her ne kadar İngiltere’yi dâhil etmek istemese de İngilizler bu emellerine malik olmuşlardır. Mısır Hıdivi İsmail Paşa kendi borçları sebebiyle yine kendi hisse senetlerini satışa çıkardığında, İngiltere, bu senetlerin Fransa tarafından alınmasına diplomatik baskı yoluyla engel olmuştur. 1875’de Fransız-Alman ilişkilerinin gergin olması ve Fransa’nın İngiliz siyasi desteğine ihtiyaç duyması nedeniyle, Fransa kendine teklif edilen senetleri bu özel şartlardan dolayı satın almamıştır.⁴⁷

Açılan kanal ve satışı sağlanan Kanal hisse senetleri sayesinde Akdeniz’de güç dengeleri değişmiştir. Akdeniz, Atlas okyanusu ile Hind okyanusu arasında sıcak bir denize dönüşmüş, bu da İngiltere’nin ön Asya politikasını değiştirmesine neden olmuştur. Bu tarihe kadar Malta ve diğer durak niteliğinde ki noktaları İngiliz dış politikasında önem kazanırken, artık Süveyş Kanal’ı ve çevresinde ki

⁴⁶ DURSUN A.Haluk, a.g.e, s.14

⁴⁷ ÇAYCI Abdurrahman, a.g.e. s.56

bölgeler İngiltere için daha fazla önem arz eden bölgeler olmuştur.⁴⁸ Dış siyasette kaynaklara ve sömürge ülkelerine en yakın ve kilit bölge niteliğinde ki kanal ve çevresi, kontrolün elde tutulması açısından stratejik üstünlüğe sahip olmuştur.

1.2. Kanalin Millileştirilmesi

Mısır'ın diğer gelişmiş ülkeler gibi kalkınması, tarıma elverişli toprakların oluşturulması, sulama kanallarının yapılması ve sanayide endüstrileşmeye geçilmesi için elektrik enerjisinin sağlanması gerekiyordu. Bu olumlu gelişmelerin sağlanması için kuşkusuz maddi kaynak gerekliydi. Bağımsızlığına kısmen ulaşmış henüz tam anlamıyla bağımsız olamamış ülkede milli olmayan yabancı şirketlerin egemenliği söz konusuysen gerekli maddi kaynak nereden sağlanacağı henüz belli değildi. Bu durum için iki etkin kaynaktan bahsediliyordu. Bunlardan birisi Nil nehri üzerine yapılması planlanan kapsamlı bir baraj, diğeri ise Süveyş Kanalı'nın yabancı egemenliğinden kurtarılıp memleket menfaatine uygun kullanılmasıydı. Asıl sorun kanalın millileştirilmesiydi. Çünkü Nil nehri üzerinde yapılması planlanan barajın mali kaynağını kanal gelirleri sağlayacaktı. Öncelikli olan kanalın millileştirilmesiydi ve bu öyle durup dururken hemen yapılabilecek bir hamlede değildi.⁴⁹ Millileştirme için uygun zaman ve koşulların oluşması uluslar arası kamuoyu için gerekli bir durumdu. Mısır idaresi ilk önce planlanan baraj yapımına başlanacağını açıkladı. Bu yatırımın finansı için dünya bankası ve büyük devletlere başvurulacağını açıkladı. Bu esnada Mısır'ı ziyaret eden Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Şefilof, Mısır idaresine kendilerinin yapılacak barajın mali masrafını karşılayabileceğini bildirdi.⁵⁰ Bu mali destek davetini kabul etmeyen Mısır devrik lideri Nasır, Sovyetler Birliği'nin kısa vadeli yatırımlara

⁴⁸ DURSUN A.Haluk, a.g.e. s.14

⁴⁹ ABDUNNASIR Cemal, **Arap Devriminin Yöntemleri**, İstanbul, Habora Kitapevi, Çeviri. Mehmet Emin Bozarslan, , 1970 s. 175

⁵⁰ A.g.e. s.176

yardım etmesini baraj inşaatı gibi uzun vadeli yatırımlar için Dünya Bankası'ndan yardım talebinde bulunacaklarını bildirdi.

Sovyetler Birliği'nin finans desteğini geri çeviren Nasır, yardım için Dünya Bankası'na müracaat etmiştir. Daha önce, Mısır'a destek sözü vermelerine rağmen, İngiltere ve ABD'nin Avsan Barajı projesini finanse etmekten vazgeçmeleri üzerine Nasır, Mısır Devrimi'nin 4. yılı olan 26 Temmuz 1956'da İskenderiye'de yaptığı konuşmada, Süveyş Kanalı Şirketi'nin bütün tesisleri ve malları ile millileştirildiğini ilan ederek, kanalın 100 milyon dolarlık gelirinin Avsan Barajı inşasında kullanılacağını bildirdi. Yine aynı konuşmada, Kanal Şirketi'nin zaten imtiyaz vaktinin doksan dokuz yıl olması ve bu vaktin 1968'e Mısır'a geçeceğini söyleyerek Kanaldan 1988 İstanbul Antlaşması şartları gereğince serbest geçiş haklarının korunacağı konusunda güvence vermiştir.⁵¹ Nasır'ın konuşmasında şu cümleleri kullanmıştır;

“ Süveyş Kanalı'ndan elde edilen gelirlerin, emperyalist devletler tarafından işletilen Kanal kumpanyasına gittiğini hatırlattıktan sonra bu gelirlerin miktarı ile Avsan Barajı İnşaatına gereken yatırım miktarı arasında bir karşılaştırma yaptı, bu gelirlerle o barajın yapılabileceğini belirtti. Konuşmasında ayrıca Amerika Hükümeti'nin ikiyüzlülüğünü açıkladı ve şöyle dedi: Süveyş Kanalı'nın 1955 yılında ki geliri 35 milyon sterline, yani 100 milyon dolara ulaşmıştı. Bundan bizim elimize geçen sadece 1 milyon sterlin, yani 3 milyon dolardır. Amerika'nın ve İngiltere'nin beş yılda bize yapacakları yardım ne kadar olacaktı biliyor musunuz? 70 Milyon dolar. Peki, kanalın yıllık geliri olan 100 milyon doları alanlar kimlerdir? Onlardır tabii, emperyalist devletlerdir. Oysa bu paralar bizim paralarımızdır ve Kanal bizim kanalımızdır. Süveyş Kanalı Mısır evlatları tarafından açılmıştır. Ve bu işte 120 000 Mısırlı ölmüştür. Biz yüksek barajı yapacağız ve gasp edilmiş haklarımızı elde edeceğiz.”⁵²

⁵¹ YILMAZ Türel, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1.Basım 2004, s.98

⁵² ABDUNNASIR Cemal, a.g.e. s.s.177–178

1988'de İstanbul'da İngiltere, Fransa, Almanya, Avusturya, İspanya, Hollanda, İtalya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında İstanbul anlaşmasına imza atılmıştır. Anlaşmada, Süveyş Kanalı'nın ülke farkı gözetmeksizin tüm yük ve savaş gemilerine savaşta ve barışta açık tutulacağı kararlaştırılmıştır.⁵³ Bu herhangi bir kısıtlama ve ya ayrıcalık tanınmayan anlaşmanın yürütülmesinden de Osmanlı Devleti memur edilmiştir.

Bu dönemde ABD ve İngiltere ilk önce Avsan Barajına mali destek verecekleri yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır. Fakat bu açıklamaların ardı gelmemiş beklenen mali destek bir türlü sağlanmamıştır. Bunun nedeni Batının düşmanı doğu bloğu ülkelerinden Nasır'ın aldığı silahlar olarak gösterilmiştir. Tepkili uçaklar, Stalin Tankları, ağır sahra topları, deniz harp filosu, denizaltılar v.s. alınan savaş gereçleriydi.⁵⁴ Yine bu diplomatik manevraları etkileyen diğer bir olayda, aynı dönemde yaşanan Filistin sorunudur. Filistin'e karşılık Batı, İsrail Yahudi devletini destekliyor bir yandan da İsrail'e askeri yardımlar yapıyordu. Amerika'nın kafasını kurcalayan asıl mesele de alınan silahlardır. Oysa daha önce Mısır'a baraj konusunda mali destek sözü verilmişti. Bu aşamada Amerikan Başkanı Eisenhower, alınan savaş gereçleri ile ilgili meselenin anlaşılması için Devlet Bakanı Yardımcısı M.George Allen'i Mısır'a göndermiştir.⁵⁵ Nasır'ın Rusya'dan sağladığı silahlar Amerika'nın bölgesel politikalarına ters düşmekte, Amerika, Mısır'ı Rusya desteğine terk etmek istemiyordu. Tabi bu durum Mısır'da diplomatik bir başarı olarak algılanmış, Nasır ve taraftarlarınca siyasi propaganda malzemesi haline gelmiştir. Daha önce bu kadar büyük bir devlet üst düzeyde ziyaret etmemiştir.

⁵³ GÜLER Zeynep, **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği**, İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004. s.158

⁵⁴ ABU EL- FETH Ahmet, **Mısır İhtilalinin İç Yüzü**, İstanbul, Rek-Tur Yayınları, Çev: Nusret Kuruoğlu, 1965, s. 280

⁵⁵ A.g.e. s.281

Süveyş Kanalı'nın Nasır tarafından millileştirilmesi, İngiltere ve Fransa tarafından büyük tepkiyle karşılandı. İngiltere, vakit kaybetmeden Süveyş Kanalı'nın İngiliz Bankalarındaki bütün hesaplarına el koyduğunu açıkladı. Kanal Şirketi, elde edilen gelirlerinin üçte birini Mısır'a, üçte ikisini de İngiliz bankalarına yatırmaktaydı. Bu tedbirlerle beraber Mısır Hükümeti'nin İngiltere'deki hesaplarına da el konuldu. Bu alınan ekonomik yaptırımlar yeterli görülüyor, kısa vadede Kanal'ı ele geçirmeye yönelik askeri harekâtında yapılması gerektiği vurgulanıyordu. Bu aşamada, 27 Temmuzda İngiliz Hükümeti Kanalı İşgal etmek ve kanal çevresini işgal etmek üzere gerekli planların yapılması için Genelkurmay'a talimat verilmesi kararı aldı.⁵⁶ Millileştirmeye Fransa'nın tepkisi ise İngiltere'den sert oldu. Fransa Başbakanı Guy Mollet, Nasır'a diğer batılı devletlerle birlikte ağır ve sert karşı darbeler yapılacağını vurgulamıştır.

Nasır'ı destekleyen Sovyetler Birliği, karşısında ABD, diğer batılı devletler gibi karşı güç kullanma fikrine karşı çıkmıştır. ABD, bir plan geliştirerek ve bölge ülkelerinin desteğini alarak bir anlaşma sağlamaya çalışmıştır. Anlaşmada Mısır'ın temelde kanal üzerinde ki hâkimiyetine müsaade etmeyen ve kanalı uluslar arası denetimin hâkimiyetine bırakılmaktaydı. Mısır ise kanal üzerinde ki haklarını terk etmeyerek, Süveyş üzerinde hiçbir uluslararası denetimi kabul edemeyeceğini bildirmiştir. Mısır Hükümeti, 24 Nisan 1957'de yayınladığı bildiriyle, Süveyş Kanalı ile ilgili kendi anlayışını ortaya koymuştur. Bu anlayışı ortaya koyan bildiride, Mısır 1888 Sözleşmesi'nin(*) geçerli olduğunu kabul ediyor. Kanalın yönetimini, Mısır Hükümeti'nin 26 Temmuz 1956'da kurduğu Süveyş Kanal Makamı'nın üstleneceği vurgulanıyordu.⁵⁷ Kanal geçiş ücretlerini

⁵⁶ ARMAOĞLU Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948–1988)**, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, s.153–154

⁵⁷ YILMAZ Türel, a.g.e. s.105

(*)- 1888 İstanbul Anlaşması'na göre Kanal'dan geçiş savaşta ve barışta bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerine açıktı. Anlaşmaya göre savaş halinde Kanal'ın 3 mil doğusuna ve 3 mil batısına

bu makam belirleyecek ve ilgili tahsilâtı yine bu makam sağlayacaktı. İngiltere ve Fransa bu durum karşısında yapabileceği bir şey kalmıyordu. Mısır idaresi yönünde ki durumu karşı tarafa kabul ettirmiş, millileştirmeye meşruluk kazandırmıştır.

1.3. Süveyş Krizi ve Savaşı

Bu kriz 1956 yılında İngiltere ve Fransa'nın aralarında oluşturdukları gizli ittifak ile Mısır'la yapılan savaştan ibarettir. 1950'lili yıllarda Mısır'da bir bağımsız devlet olduğu halde, Süveyş Kanalı halen Batılı güçlerin ellerindeydi. Kanalin denetimini yapan, kanalın işlemlerini sağlayan Kanal Şirketi Batılı devletlerin kontrolündeydi. Kanal kullanılarak, batılı devletler petrol ihtiyaçlarını bu vasıta ile karşılıyorlardı. 1952 yılında ülkede kontrolü ele geçiren Cemal Abdul Nasır, ülkeyi İsrail'e karşı askeri ve mali yönden üstün hale getirmeyi amaçlamıştır. Bu amaç uğruna, Çekoslovakya üzerinden Sovyetler Birliğinden silah alımı yapıyor, bir yandan da ülkeyi ekonomik anlamda dışa bağımsız hale getirmenin planlarını yapıyordu. Nasır, ülkede yapılması planlanan baraja mali destek vermeyen Batılı devletlere karşın Süveyş Kanalı şirketinin millileştirilmesini sağladı. Bu hamle krizin çıkış noktası olmuştur. 1956'da millileştirilen kanal, (31 Ekim 1956)⁵⁸ da ulaşıma kapatıldı. Suriye'nin de bölgede Irak'tan Akdeniz'e petrol ulaştırılan Irak Petrol Boru Hattı'na ait pompa istasyonlarını hava uçurması üzerine ciddi bir petrol krizi ortaya çıkmıştır. Süveyş'in ve Irak Petrol Boru hattının kapanmasıyla Sanayileşmiş Avrupa ülkeleri, kendi petrol talebinin %70'ini bölgeden karşılayamaz hale gelmişti. Amerika Birleşik Devletleri bu durumda ortaya çıkan dengesizliğin etkilerini azaltmak için hemen harekâta geçerek, büyük petrol üretim şirketlerinin, Avrupa

askeri harekât yapılamazdı. Taraf devletler, Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan, Rusya, Hollanda ve İspanya'dır.

⁵⁸ GÜREL S.Sükrü, a.g.e. s.92

devletlerinin ihtiyacı doğrultusunda daha çok ve sürekli petrol vermeleri doğrultusunda talepte bulundu. Fakat bu müdahale de Batı tüketimini karşılayamamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nden başka Venezüella ve Kanada'da ki üretimlerini de artıran Amerikan petrol şirketlerinin Batı Avrupa'ya verdikleri petrol ile Batı Avrupa'nın petrol ihtiyacını, normal ihtiyacının %12'sine dek takviye edebilmiştir. Bu da yeterli olmamakla değişen ve gelişen petrol ihtiyacı konusunda devletleri endişeye sevk etmekteydi.⁵⁹ Çıkan petrol kaynaklı sıkıntı Avrupa'yı alternatif enerji geçiş yolları üzerinde düşünmeye sevk etmiştir. Süveyş'in ve bağlantılı boru hatlarının güvenliğinin tehlikeye düşmesi alternatif petrol hatları ya da geçiş yolları ile ilgili projeleri gündeme getirmiştir. Kısa süreli de sürse bu ikilem trafiğin geçici olarak Basra Körfezi Ümit Burnu yönüne kaymasına neden olmuştur. Bu bağlamda kanaldan geçiş yapabilecek ebatlarda tankerler inşa edilirken artık büyük tonajlı tankerlerin yapılmasına hız kazandırılmıştır. Fakat daha sonra sıkıntının aşılması ile bu ağır tonajlı gemilerin tekrar Süveyş Kanal'ından geçişlerini sağlamak amacıyla kanalın derinleştirilmesi ile ilgili çalışmalar yapılacaktır.

Anlaşmazlığı çözmek için toplanan Londra Konferansı'ndan sonuç çıkmadı. Bunun üzerine İngiltere başbakanı Antony Eden Paris'e gitti. Paris dışında ki Sevr'de toplanan Fransa, İngiltere ve İsrail, Mısır'a askeri harekât kararı aldı. Plana göre İsrail Mısır'a saldırarak İngiltere ile Fransa'da bölgede anlaşmazlığı önleme bahanesi ile Kanala asker çıkaracak ve böylece Batı çıkarlarını korumak ve enerji transferinin güvenliği için her iki devlet bölgede kalıcı olacaktır.

Mısır Hükümeti'nin Batılı devletlerin Kanalla ilgili talepleri konusunda tavrı çok netti. Onların kanalı kontrol etme girişimlerine kesin olarak Mısır idaresi karşıydı. Bu Mısır idaresinin tavizsiz tavrı Avrupalı büyük devletlerin çileden çıkmasına neden olmuştur. İngiltere ve Fransa'nın bölgede ki İsrail problemini silah zoru ile halletme girişimleri neticesiyle savaş bir anlamda başlamış

⁵⁹ A.g.e. s.93

olmaktaydı. 29 Ekim 1956'da İsrail askeri birlikleri Sina yarımadasından Mısır'a saldırarak savaşı fiilen başlatmıştır. Ertesi günde, 30Ekim 1956'da İngiltere ve Fransa Mısır'a bir uyarı vererek iki devletin, Kanal bölgesini, deniz trafiğinin güvenliği için askeri işgal altına almalarına Mısır'ın karşı koymamasını istediler. Bu talep bir anlamda yeniden esaret anlamı taşımaktaydı.⁶⁰ Bu teklifleri, önerileri Nasır'ın reddetmesiyle İngiltere ve Fransa Mısır'a saldırırlar. İngiltere ve Fransa'dan birçok uçak gemisin katıldığı saldırıda hava harekâtı sonrasında Kanal işgal edilmiştir.

Süveyş Kanalı'nın işgal edilmesinden önce Mısır'daki görüş kanalın millileştirilmesi ülke iç meselesi olduğu yönündeydi. Ve bu konuya batılı güçlerin müdahil olamayacağı görüşü hâkimdi. Nitekim konuyla öncesinden beri ilgilenen Batılı güçler duruma müdahil olmuşlar ve kanalı işgal etmişlerdi. İşgalden önce Mısır'a bir takım ekonomik yaptırımlarda sağlanmıştı. Hatta İngiltere ve Fransa'nın sömürgeci geçmişine bulaşmak istemeyen Amerika dahi Batılı devletlerin Mısır döviz rezervlerini dondurulmasına katkı sağlamıştır. Daha sonra Sovyetler Birliği ile ortak tavır sergileyecek olan Amerika Birleşik Devletleri'nin önerisi Mısır kanal idaresinin uluslar arası bir organa verilmesi ve kanaldan serbest geçiş şartını ön görmekteydi. Tabi uluslar arası denetimi kabul etmeyen Mısır İdaresi meseleyi boyutlandırarak Sovyetler Birliği diplomatik müdahalesine fırsat vermiştir.

İşgal sonrasında Soğuk Savaş dönemlerinin en önemli olayı gerçekleşmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği savaşa ve işgale karşı ortak tavır göstermişlerdir. Sovyetler Birliği'nin, Mısır'dan çekilmemeleri durumunda İngiltere ve Fransa'nın başkentleri Paris ve Londra'ya nükleer saldırı yapacağını açıklaması Fransa'nın ve İngiltere'nin ateşkes imzalayarak Mısır'dan çekilmeleri sağlamıştır. Amerika burada müttefiki sayılan Fransa ve İngiltere'yi yalnız bırakmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu tutumunda batı karşıtı

⁶⁰ ABDUNNASIR Cemal, a.g.e. s.180

akımların güç kazanması endişesi ve doğu batı savaşının çapının artacağı yönündeki düşünceleridir. Bu tavır Amerika Birleşik Devletleri'nin bölgede bundan sonra Fransa ve İngiltere'den daha fazla hatırı sayılır bir politika izleyebilmesine olanak sağlayacaktır.

İngilizler başta Mısır'a kendi başlarına müdahale etmek istememişlerdir. NATO güçlerini arkalarına alarak bu harekâtı yapmak istemişlerdir. Bu durumda gösteriyor ki Amerika Birleşik Devletleri'nin desteği olmayacak bir harekâta artık Batı'nın başarılı olamayacağıdır. Amerika Birleşik Devletleri bölgede ki sömürge geçmişine bulaşmak istememiş, müttefik kuvvetleriyle savaş öncesi görüşünü belli etmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya hakim olma yayılma politikasına karşı tedbirler almayı planlamıştır. Bunu sağlamak için Sovyetler Birliği etrafında ki coğrafi bölgeyi kontrol ederek çevreleyerek etkili olmaya çalışmıştır. Bunu yaparken de Fransa ve İngiltere'nin bölgede geçmişte yaptıkları gibi askeri alen acele alınmış plansız girişimlerden ziyade karşılıklı anlaşmalar ve girişimlerle yapmaya çalışmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bu stratejisi, Fransa ve İngiltere'nin geçmişteki emperyal alışkanlıkları neticesiyle bölgeden uzaklaştırıldıklarını görmekteydi. Aynı tuzağa düşmek istemeyen Amerika, İngiltere ve Fransa'nın bölgeden çıkmasıyla meydana gelen boşluğu doldurmanın planlarını yapmaktaydı.⁶¹ ABD orta doğuya Sovyet etkisi ve yayılma olasılığına dünyanın hangi bölgesinde olursa olsun karşı çıkma, set çekme siyaseti olarak özetlenebilecek (çevreleme) stratejisi sonucu girmeyi hedeflemiştir. İngiltere ve Fransa'nın geçmiş dönemin emperyal alışkanlıklarından kurtulamayan bir yaklaşımı mevcuttur. Bu boşluğu doldururken Amerika yalnız olmayacak Soğuk Savaş dönemi sürecektir olan Sovyetler Birliği ile rekabet içerisinde olacaktır.

⁶¹ GÜLER Zeynep, a.g.e. s.161

Bu savaş sonrası yarım yüzyıldır bölgede varlığını gösteren İngiltere ve Fransa'nın artık ABD desteği olmaksızın başarılı olamayacaklarını ortaya koymuştur. 1956 Süveyş Krizi, Fransa ve İngiltere'nin Arap dünyası üzerinde yüzyıldan fazla devam eden etkinlik ve egemenliğine son veren olay olmuştur. 1956 Süveyş Krizi, Arap bölgesi sınır meseleleri ve Kanal bölgesi meselelerini, büyük güçlerle İsrail meselesinden ayrı ele alınamayacağını da bir belirtisi olmuştur. Arap İsrail meselesi bölgesel her problemde ön plana çıkabilmekte Batı bölgede ki İsrail iş birliği stratejisini hiçbir şekilde göz ardı edemeyeceği anlaşılmıştır. Yine bu kriz Arap birliği düşüncesinin siyasal anlamda güç kazanmasına neden olmuştur.⁶² Batıya kafa tutan Arap lider Nasır'a diğer Arap halkı ve Arap liderlerinin güçlü destek vermelerine neden olmuştur. Süveyş Krizi sırasında yaşananlar Nasır'ı ölümüne dek en önemli Arap lideri haline getirmiştir. Arapların Soğuk Savaş ortamında Büyük güçlerle ilişkileri, kendi iç ilişkileri ve Arap-İsrail sorunu çerçevesinde değerlendirilmesi gereken önemli etkileri olmuştur. Aslında Süveyş Krizi'nin yukarıda saydığımız Arap toprakları sınırı, kanal idaresi ve millileştirilmesi, Arap İsrail karşıtlığı gibi temel alanlarda var olan konum ve eğilimleri değiştirmede, yalnızca güçlendirdiği ve bir ölçüde sonuçlandırdığı da söylenebilir.

Savaş sonrası bölgeye Birleşmiş Milletler koalisyon güçleri yerleştirilmiştir. Muhtemel Arap-İsrail çatışmasını önlemek için Sina Yarımadası ve Gazze Şeridi'ne yerleştirilen Barış gücü 1967'e kadar bölgede kalmış bölgeden güçlerin kaldırılması ardından 1967 Altı Gün Savaşı patlak vermiştir. Yine Savaş sırasında Fransa ve İngiltere kamuoyu, yöneticilerini sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Yapılan saldırı karşıtı ayaklanma ve protestolar neticesi ve savaş başarısızlığı sonucunda İngiltere ve Fransa'da kabineler düşmüştür.

Mısır Savaşı kaybetmiş ve asker kaybı vermesine rağmen Kanal üzerinde denetimi kurmuştur. Ve böylece 1881 yılından beri devam eden İngiliz baskısı

⁶² GÜLER Zeynep, a.g.e. s.159

ortadan kalkmıştır. Mısır'ı savunan ve İngiltere ve Fransa'ya meydan okuyan Sovyetler Birliği'nin prestiji bölgede hızla artmaya başlamıştır.

2.Kanalla İlgili Teknik Veriler

Süveyş Kanalı, Akdeniz ile Kızıldeniz'i birbirine bağlayan yapay suyoludur. Sina yarımadasının batısındadır. 163 Kilometre uzunluğunda ve en dar yerinde genişliği 300 metredir. Kanal Afrika çevresinden dolaşmaya gerek kalmadan Asya ile Avrupa arasında deniz taşımacılığı yapılmasını sağlar. Dünyanın önemli kanallarından birisidir. Eski gemiciler ticarete çok uzun yol ve mesafe kat ettikleri için böyle bir kanal yapma gereksinimi duymuşlardır. Kanal'ın derinliği 11–12 metredir. Su kesimi 10,36 metreden fazla olan gemiler kanaldan geçemez. 1951 yılında trafiği kolaylaştırmak için El-Kantara ile El-Firdan arasında 13,5km bir yan yol açılmıştır. Dünyada kapakları olmayan en uzun kanaldır. Diğer kanallarla karşılaştırıldığında kaza riski hemen hemen sıfırdır. Gece ve gündüz geçiş yapılabilir.⁶³

Süveyş Kanalı, 17 Kasım 1869'da deniz trafiğine açılmıştır. Kanalın yapımı on yıl sürmüştür. Kanal işletim müsaadesi 99 yıllığına kendisine verilen ve kanalı inşa eden Süveyş Kanal Şirketi merkezi, Pariste'ydi. Ancak bu şirket aynı zamanda bir Mısır şirketi gibi tescil edilmiş ve Mısır'da ekonomik faaliyet gösterebilmekteydi. Uzunluğu Port Said'den Süveyş'e 103 mildir. Verilen imtiyaza göre Kanal Şirketi 99 yılsonunda tamamen Mısır şirketi olarak kalacaktı. Tabi bu durum daha sonra millileştirmeye beraber sancılı bir süreçte gerçekleşecektir. Şirket hisselerine göre yüzde kırk üçlük pay İngiltere'ye aitti. Diğer yüzde ellilik hisse sahibi ise bilindiği gibi Fransa'ya aitti. Yani şirketin 800 bin hissesinin 353.504 adedi İngiltere'nin kontrolündeydi. Şirketin idaresini uluslar arası bir yönetim kurumu tarafından idare edilmekteydi. 32 üyeli bu

⁶³ SELİM Ahmet, **Mısır Kültür Ataşesi**, İstanbul Mısır Başkonsolosluğu, 2008–05–06

kurumun, 16'sı Fransız, 9'u İngiliz, 5'i Mısırlı, diğer birer üyede Amerika Birleşik Devletleri ve Hollandalıydılar. 1955 yılı kayıtlarına göre kanalın geliri 32.176.600 Mısır Lirası olmuştur. İngiltere'nin petrol ihtiyacının büyük bir kısmı bu kanaldan geçmekteydi. Batı Avrupa'nın ham petrol ihtiyacının büyük bir kısmı bu kanal yolu üzerinden taşınmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri'ne giden ham petrolün kendi ihtiyacının yüzde 15'i Süveyş Kanalı yolundan geçmekteydi. 1955 yılında, Süveyş Kanalı'ndan geçen 116 milyon ton geminin 76 milyon tonu ham petrol tankerleri oluşturmuştur. Yılda geçen gemilerin üçte ikisi ham petroldür. Orta boy bir geminin geçiş ücreti 5000 ile 8000 Sterlin arasında değişmekteydi.⁶⁴ Geçiş ücretlerinde, geminin tipi ve yükünün niteliği belirleyici olmaktaydı.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin seyri sefere müsait 3100km'lik su yolu mevcuttur. İç taşımacılığın %4'ü su yolu ile yapılmaktadır. Mısır Arap Cumhuriyeti limanlarının toplam kargo yükleme, boşaltma kapasitesi yıllık 51 milyon ton olup, uluslararası taşımacılığın %85-90'ı bu yolla sağlanmaktadır. İskenderiye 22 milyon tonluk kapasitesi ile en önemli limandır. Süveyş Kanalı en önemli döviz kaynağıdır. 2000 yılında 14.141 gemi geçişi ile dünya deniz taşımacılığı içerisinde %7'lik paya sahiptir. 2000 yılında ki geliri 1,94 Milyar dolardır. Süveyş Kanalı gelirlerinin %25'ini petrol taşımacılığı oluştururken kalanını ise kuru yük taşımacılığı oluşturmaktadır. 441 milyon dolarlık kanal derinleştirme projesinin 2010 yılına kadar bitirilmesi planlanmaktadır. Diğer taraftan Süveyş Kanalı'na alternatif olarak Kızıldeniz ile Akdeniz arasında petrol taşımacılığına imkân sağlayacak SUMED boru hattı 1977 yılında açılmıştır. Söz konusu boru hattı Mısır Arap Cumhuriyeti, Abu-Dabi, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Katar'ın mülkiyetindedir.⁶⁵ Bu boru hattı Süveyş Kanalı'ndan geçmek için yükünü boşaltması gereken 75 Fit'e dalan ve 500.000 daralıklı tankerlerin petrolünü

⁶⁴ ARMAOĞLU Fahir, a.g.e, s.153

⁶⁵ www.kosgeb.gov.tr. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi, **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**

taşımaya yardım etmektedir. Günde 2,3 milyon varil taşıma, 7 milyon varil depolama kapasitesindedir.⁶⁶

2.1. Süveyş Kanalı Geçiş Ücretleri

2006- 2007 Yıllarında kanaldan geçen gemi sayısı 176.000'dir. Bu gemiler 660 milyon ton yük geçirmişlerdir. 2007 ortasında kanaldan sağlanan gelir 4.200 milyon dolardır.⁶⁷

Bir milyondan fazla geminin ve 12 milyar tondan fazla yükün geçiş yaptığı Süveyş Kanalı'ı, millileştirmeden 2007 yılına kadar 30,5 milyar Amerikan Doları gelir kazandırmıştır. Yakın zamanda 25.000 gemiyi aşan yıllık geçiş kapasitesiyle, toplam dünya ticaretinin %14'ü Süveyş Kanalı'ndan geçmektedir. Dünya petrol ticaret akışının yüzde 26'sı yine kanaldan geçmektedir. Arap yarım adasına giden diğer toplam kargo ve yüklerin de yüzde 41'i kanaldan geçiş yapmaktadır.⁶⁸

Suudi Arabistan'ın Cidde Limanı ile Karadeniz'deki Köstence Limanı arasındaki mesafe Ümit Burnu üzerinden 11771 mildir. Süveyş Kanalı üzerinden ise 1698 mildir. Böylece mesafe %86 oranında kısalır. Hollanda'nın Rotterdam Limanı'ndan Japonya'nın Tokyo Limanı'na giden bir geminin alacağı yol %23 oranında kısalır. Afrika sahilinden dolaşması ile kıyaslanırsa, deniz yoluyla yapılan dünya ticaretinin %7'si Süveyş Kanalı'ndan yapılır. Bu ticaretin %35'i Kızıldeniz ve Arap Körfezi limanlarından yüklenir.%20'si Hint ve Güney Asya limanları ve %39'u Uzak Doğu bölgesinden yapılır.⁶⁹ Dünya ticaretinde

⁶⁶ CİVANER Çiğdem, **Mısır Arap Cumhuriyeti**, Hedef Pazar Araştırması ve İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Aralık 2005

⁶⁷ SELİM Ahmet, **Mısır Kültür Ataşesi**, İstanbul Mısır Başkonsolosluğu, 2008-05-06

⁶⁸ <http://geography.blogcu.com/9344421/11/05/2008>

⁶⁹ <http://geography.blogcu.com/9344421/11/05/2008>

belirleyici olan bir miktarda ve değerli malların geçiş yaptığı Kanal, tüm dünya ekonomisi üzerinde etkili olmaktadır. Tasarrufu sağlayan ulaşım, üretimde maliyetleri düşürerek karlılık durumunu artırmaktadır. Kuşkusuz kanal, olmaksızın bölgede bu ekonomik hareketliliğin olması düşünülemezdi.

Mısır'a döviz kazandıran ana sektörlerden biri kuşkusuz Süveyş Kanalı gelirleridir. Aşağıda ki tabloda 1990–2004 yılları arasında Kanaldan geçen gemi sayısı, taşınan toplam yük ve ülkeye sağladığı döviz gelirlerine ilişkin bilgiler yer almaktadır.⁷⁰

Tablo 1. 1999–2004 Yıllarında Kanaldan Geçen Gemi Sayısı, Yük Miktarı ve Sağlanan Gelirler.

	1990	2000	2001	2002	2003	2004
Gemi Sayısı	13490	14141	13986	13411	15667	16911
Yük (Mil. Ton)	385	439	456	445	549	621
Toplam Gelir (Milyon Dolar)	1,8	1,9	1,9	1,9	2,6	3,1

Kaynak: CİVANER Çiğdem, **Mısır Arap Cumhuriyeti**, Hedef Pazar Araştırması ve İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Aralık 2005

Süveyş Kanalı'nın 1998 senesinde ki geliri 1,8 milyar dolarken, 2004 yılında bu rakam 3,1 milyar dolara çıkmıştır. Bu hızlı artışın ana nedeni artan petrol fiyatları olmuştur. Fiyatı artan ham petrolün, taşıma maliyetlerinin düşürülmesi için gemiler Afrika'nın etrafını dolaşmak yerine Kanalın kullanılmasından yana tercih yapmışlardır. Bu ana nedenin yanında kuzey ülkelerinin Çin ile ticaretlerinin artması ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak Devleti'nde ki meseleler dolayısı ile donanma gemilerinin kanalı sıklıkla kullanmalarının da payı

⁷⁰ CİVANER Çiğdem, a.g.e. s. 19

vardır. Kanal idaresi bilgilerine göre dünya deniz ticaretinin yüzde 7,5'i kanal üzerinden yapılmaktadır.⁷¹

Halen dünya deniz ticaretinin, %7,5'i Süveyş kanalı aracılığı ile yapılmaktadır. 2005 Temmuz ayı ile 2006 Mayıs ayı arasında kalan dönemde Süveyş Kanal'ında elde edilen toplam geçiş bedeli 3,246 milyar dolar olmuştur. Yalnızca 2005 yılında kanaldan 18193 adet gemi geçmiştir. Kanaldan günde 76 standart gemi geçiş yapabilmektedir.⁷²

2.2. Kanalda Ulaşım İmkân Veren Köprü Tüneller

Süveyş Kanal'ı gemi ticaretinde her ne kadar ekonomik açıdan uluslar arası avantaj sağlasa da Mısır ülke topraklarını fiziklen ikiye ayırmaktadır. Kanal'ın doğusu Mısır'a ait Sina Yarımadası batısı da Afrika kıtasın da ki diğer parçasıdır. Deniz ulaşımının kesintisiz sağlanması için tasarlanan kanal kara ulaşımı için bu durumu olumsuz etkilemiş, kanalın her iki yakası arasında ki kara nakliyatını olumsuz etkilemiştir. Bu durum maalesef bu beldede yaşayan halkı en azından, nakliyat açısından olumsuz etkilemiştir.

Nihayetinde bu probleme yönelik çözüm bulmak için Süveyş Kanalı'nın üstünden Muhammed Hüsnü Mübarek Barış Köprüsü El Qantara adında köprü kurulmasına karar verilmiştir. Tam maliyeti 22,5 milyar Japon Yeni olarak hesaplanmıştır. Maliyetlerin %60'ını (13,5 Milyar Japon Yeni) Japon Hükümeti, %40'ını (9Milyar Japon Yeni) Mısır Hükümeti, kendisi başka kaynaklardan bir miktar borç alarak üstlenmiştir. Bu proje, Muhammed Hüsnü Mübarek'in ekonomik fakir olan Sina Yarımadası'nı kalkındırma programı çerçevesinde, 1995

⁷¹ A.g.e. s.20

⁷² MARİNE&COMMERCE, **Kilit Noktalar**, Uluslar arası Deniz ve Ticaret Yay. Özel Sayı, 2007, s.37

yılında Japonya'ya yaptığı bir resmi ziyaret sayesinde karar alınmıştır. Yapımı 6 yıl süren köprü 2001 Ekim ayında hizmete açılmıştır.⁷³ Bu durum uzun yıllar, kanalın her iki yakası arsında kopmuş olan karasal bağlantının yeniden kurulmasına ve bölgesel ekonomik hareketliliğe neden olmuştur. Daha sonra kanalın her iki yakası arasında raylı sistem kurulacak ve denize alternatif karasal raylı taşımacılığa imkân sunacaktır.

Muhammed Hüsnü Mübarek Barış Köprüsü El Qantara

Aynı geminin köprüyü geçtikten sonra, muhtemelen Süveyş Körfezine rota almış görüntüsü, 20 Temmuz 2006

Köprünün Teknik Özellikleri:

- Tam Uzunluğu: 3900 metre,(Yollar dâhil)
- Sırf Köprü Uzunluğu: 730 metre,
- İki pylon arası mesafe: 70 metre
- İki ana pylonların yüksekliği: 154 metre
- Yol genişliği: 10 metre.

Japon Kajima Corporation, NKK Corporation ve Mısır General Nile Company for Roads & Bridges tarafından inşa edilmiştir.⁷⁴

⁷³ SELİM Ahmet, **Mısır Kültür Ataşesi**, İstanbul Mısır Başkonsolosluğu, 2008-05-06

⁷⁴ SELİM Ahmet, **Mısır Kültür Ataşesi**, İstanbul Mısır Başkonsolosluğu, 2008-05-06

Bir de Süveyş Kanalı'nın altından geçiş sağlanmasına imkân veren tünel vardır. Bu tünel Ahmed Hamdi Tüneli'dir. Her iki yöne istikamet veren tünel iki şeritlidir. Qantara Köprüsü gibi kanalın her iki yakasını birbirine bağlar. Mısır'ı Sina Yarımadasına bağlayan tünel 1630 metre uzunluğunda 11,6 metre genişliğindedir. Bu tünel 1983 yılında İngiltere tarafından yapılmıştır.

Süveyş Kanalı üzerinde birde hareketli tren köprüsü mevcuttur. Kanalın trenler tarafından geçişine imkân sağlayan köprü İsmailiya'dadır. El-Ferdan Tren köprüsü, 1983 yılında hizmete girmiştir. 340 metre boyunda ki hareketli köprü dünyanın en uzun hareketli köprüsüdür.

2.3. Kanal İstatistikleri

SÜVEYŞ KANALI GEMİ VE YÜK TRAFİĞİ			
VESSEL AND CARGO TRAFFIC AT SUEZ CANAL (x1,000 TON)			
	2004	2005	2006
Total Number of Vessels // Toplam Gemi Sayısı	16,850	18,193	18,664
Total Net Tonnage // Toplam Net Tonaj	621,230	671,782	742,700
Cargo Volume from North to South // Kuzeyden Güneye Yük Miktarı	211,563	244,836	252,215
Cargo Volume from South to North // Güneyden Kuzeye Yük Miktarı	309,427	326,269	376,420
Total Cargo Volume // Toplam yük Miktarı	520,990	571,105	628,600
Container Vessels // Konteyner Gemilerinin Net Tonajı	5,928	6,557	6,974
Net Tonnage of Container Vessels // Konteyner Gemilerinin Net Tonajı	284,307	321,302	366,549
Containerized Cargo From North to South // Kuzeyden Güneye Konteynerize Yük Miktarı	108,341	119,006	126,082
Containerized Cargo From South to North // Güneyden Kuzeye Konteynerize Yük Miktarı	112,038	128,130	150,817
Total of Containerized Cargo // Toplam Konteynerize Yük Miktarı	220,379	247,136	276,899

SÜVEYŞ KANALI GEMİ VE YÜK TRAFİĞİ						
VESSEL AND CARGO TRAFFIC AT SUEZ CANAL (million TON)						
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Total Number of Vessels // Toplam Gemi Sayısı	13,986	13,447	15,667	16,850	18,193	18,664
Change in Number of Vessels // Gemi Sayısındaki Değişim		-3,9%	16,5%	7,6%	8,0%	2,6%
Total Net Tonnage // Toplam Net Tonnage // Toplam Net Tonaj	456,1	444,8	549,4	621,2	671,8	742,7
Number of Container Vessels // Konteyner Gemileri Sayısı	4,700	4,549	5,209	5,928	6,557	6,974
Total Cargo Volume // Toplam Yük Miktarı	372,4	368,8	457,9	521	571,1	628,6
Change in Total Cargo Volume // Yük Miktarındaki Değişim		-1,0%	24,2%	13,8%	9,6%	10,1

SÜVEYŞ KANALI TARİHİ GELİŞİMİ								
HISTORICAL DEVELOPMENT OF SUEZ CANAL (million ton)								
	Unit	1869	1956	1962	1980	1994	1994	2001
Overall Length // Uzunluk	km	164	175	175	190,25	190,25	190,25	190,25
Doubled Parts // Çift Hat Uzunluğu	km	-	29	29	78	78	78	78
Width at 11 m. depth // Genişlik	m	44	60	90	160	180/210	180/210	200,210
Water Depth // Su Derinliği	m	10	14	15,5	19,5	20	21	22,5
Max. Draft of Ship // Mak. Su Çekimi	feet	22	35	38	53	56	58	62
Cross Sectional Area // Toplam Yüzölçüm	m ²	304	1100	1800	3600	3800/4300	3900/4500	4800
Max. Tonnage // Mak. Tonaj (dwt)	ton	5,000	30,00	80,000	150,000	180,000	185,000	210,000

Kaynak: Marine&Commerce, Kilit Noktalar, Uluslar arası Deniz ve Ticaret Yay. Özel Sayı, 20

2.4. Kanal Gelirlerinin Mısır Ekonomisine Katkısı

Mısır Arap Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaş'ından bu yana kesintisiz dış ticaret açığı veren bir ülke konumundadır. 1970'li yılların başında 400 milyon tutarındaki bu açık, Enver Sedat'ın açık kapı politikası sonucunda artış göstermiştir. 1980'li yıllarda başında artan dış kredi imkânları ve petrol gelirleri nedeniyle ithalatta artış görülmüş, ancak, 1984–1986 yılları arasında dış borç geri ödemeleri baskısıyla azalış izlenmiştir. Bu yıllarda müteakiben ihracat ve ithalatta artışlar izlenmiş, ekonomik reform neticesinde ticaret açığı azalmıştır. 2000 yılına kadar yüksek petrol fiyatları ve ulusal altyapı projeleri için gerekli sermaye malları ve buna bağlı olarak ithalattaki azalış, ticaret açığının azalmasına yol açmıştır.⁷⁵

Tablo 2: Yıllara Göre Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
1996	4,779	13,169	19,948	—8,390
1997	5,525	14,157	19,682	—8,632
1998	4,403	14,617	19,020	—10,214
1999	5,237	15,165	20,402	—9,928
2001	7,061	15,382	22,443	—8,321
2002	7,024	15,796	22,820	—8,772

Kaynak: The Economist Intelligence Unit Country Profile 2001

⁷⁵ www.kosgeb.gov.tr. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi, Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu s.14

Mısır dış ticaret verileri bu seviyelerde iken kanal gelirleri ise 1999, 2000, 2001 yıllarında yaklaşık yılda 2 milyar dolar seviyelerinde gözükmektedir. Dış ticaret gelirleri içinde ki payı hemen hemen %18–20'lere tekabül etmektedir. Bu da ülke gelirleri içinde orantısal olarak tatminkâr bir seviyedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SÜVEYŞ KANALININ ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE POLİTİKAYA ETKİSİ

1.Osmanlı Devleti'nin İngiltere İle İlişkileri

XIX. Yüzyıl boyunca, İngilizler başta olmak üzere bütün batılı güçler, Osmanlı hâkimiyetinde bulunan Arap yarım adası ve Kızıldeniz sahilleri ile alakadar olmuşlardır. Batılı güçlerin bölgeye taarruzları askeri, siyasi, kültürel ve diplomatik açıdan çeşitlilik arz etmiştir. İngilizler, yerel aşiretlerle yakından temas kurmuş bölgeye çok sayıda casusu göndermişlerdir. Arap vilayetlerine din görevlisi, doktor ve öğretmen göndererek kendi misyonlarını bölgede yaymaya çalışmışlardır. Bölgedeki kabile liderlerine ileriye yönelik vaatler ve paralar önermişler, Osmanlının merkezi otoritesini yıkmayı amaç edinmişlerdir. Bölge aşiretleri arasında husumeti körükleyerek büyük paralar harcayarak onlara silah teminini dahi sağlamışlardır.

Osmanlı Devleti, İngiliz Devleti ve Araplar arasında mevzubahis konuların başında stratejik bölgelerin kontrolü ve Halifelik makamının sağladığı siyasi üstünlük vardı. Bu siyasi üstünlüğün Türklerin elinden olması İngilizler için alternatif bir fikir oluşturmuştu. İngilizlere Arap hilafetini düşündüren bir başka gelişmede 1870'lerin sonlarından itibaren artık İngiltere'nin Asya, Hindistan ve Ortadoğu'daki çıkarlarını Osmanlı Devleti'ni destekleyerek koruma yerine kendisi için önemli olan Osmanlı bölgelerini, doğrudan kontrol altına alarak koruma düşünceleridir. Buna paralel olarak düşünülebilecek son unsur ise Osmanlı Devleti'nin dağılma ve paylaşılma süreci başladığı zaman Rusya'nın

İstanbul ve Boğazlar üzerindeki tarihi ısrarlarına karşılık İngiltere'nin ancak Arabistan topraklarını elde edebileceği düşünceleriydi. Stratejik bir önemi olmamasına rağmen İngilizler'in seyrekte olsa Arap hilafetini gündeme getirdikleri bir başka alan ise, Sultan II. Abdülhamit'in bu konudaki hassasiyeti bilindiği için zaman zaman ona bir şey yaptırtmak istediklerinde el altından Arap Hilafeti ile korkutmak istemiş olmalarıdır.⁷⁶

İngilizlerin daha önce Mısır ile ilgilenmelerinin bir nedeni de Mısır'dan geçmesini planladıkları bir demir yolu projesiydi. Bu İngiliz Projesi, Kahire'yi Süveyş'e ve İskenderiye'ye bağlayan bir demir yolu hattıdır. İngiliz Hükümeti 1844'te, Hindistan ordusunun eski subayı Thomas Waghorn'un fikrinden esinlenerek Kavalalı'ya projeyi sunar.⁷⁷ Çünkü Mısır, Çin ile Amerika arasında en geniş bir merkezdi.

İngiltere'yi meşgul eden bölge unsurlarından biri de kuşkusuz Hicaz demir yolu projesiydi. Bu proje Alman sermayesi ile gerçekleştirilmekteydi. İngilizleri asıl rahatsız eden unsur Almanların bu proje ile bölgeye sokulmaları ve nüfuz sahalarını genişletmek istemelerini düşünmeleriydi. İngiltere, Hicaz demiryolunun bir parçası olan Akabe hattının, ileride, Mısır ve Süveyş Kanalı'nın ehemmiyeti ve dokunulmazlığı noktasında tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini, aynı zamanda, bu hat nedeniyle, Kızıldeniz'deki kuvvet dengelerinin değişip Yemendeki İngiliz çıkarlarının da zarar göreceğini düşünüyorlardı.⁷⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğü için İslam dininin bütünleştirici emirlerine bağlılığı ve Arap yanlısı siyaseti II. Abdülhamit'i farklı neticelere

⁷⁶ ÖZCAN Azmi, **İngiltere, Arap Hilafeti ve Osmanlı Devleti (1876–1908)**, İstanbul,(Y.Y),1995 s. 93

⁷⁷ SİNOUE Gilbert, **Kavalalı Mehmet Ali Paşa**, İstanbul, Çev. Ali Cevdet Akkoyunlu, Doğan Yayıncılık, 1.Baskı 1999 s. 398

⁷⁸ DURSUN A.Haluk. a.g.e s.47–48

götürmüştü. Bu politik yanlılık olası muhtemel Arap ayaklanmalarını geciktirmiş, Araplar'da Osmanlı düşmanlığını engellemiştir. Diğer önemli bir hususta Abdülhamit'in ümmetçi yaklaşımı ve Halifeliği bütünleştirici stratejik bir unsur kullanması siyasal İslam'ın başlangıcı olarak görülmesidir.

1.1. Osmanlı Devleti Siyaseti

Osmanlı İmparatorluk üç kıtadan ve çok değişik milletlerden meydana geliyordu. Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı milliyet, milli hâkimiyet, laiklik gibi kavramlar Osmanlı Devletinde uygulama alanı dar olan gelişmelerdi. Avrupalı devletler eski ruhban sınıfının ağırlığını koruduğu, gerici baskıcı rejimlerinden kurtulmaya başlamışlardı. Bu aşama batılı devletlerde bu gelişmeler, halktan gelen talep ve baskı ile olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Islahat çalışmaları ve bir takım revizyonlarla yapılan değişiklikler birer eklenti gibi sisteme bütünleştirilmiştir. Bu gelişmeler İmparatorluğun çeşitli milletlerince cevap bulmuştur. İmparatorluktan kopma ve kendi geleceklerini, kendilerinin belirleyeceği, kendi milli devletlerini kurmayı planladıkları ayaklanmalar meydana gelmiştir. Avrupa devletlerinin birçoğunda meşrutiyet ve milliyet isyanları baş göstermiştir.⁷⁹ Bu aşamada Osmanlı Toprakları, batılı devletler için çıkar alanı olmuştur. Batılı devletler Osmanlı Devleti üzerinde, kendi azınlıkları ya da Batılı devletlerin dini vesile ile etkili olabilecekleri alanlar üzerinde ciddi bölücü çalışmalar başlatmışlardır.

Osmanlı Devleti için sunulan modernleşme reçetelerin hiç birinde Batılı devletler samimi değillerdi. Amaç Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinden çok, Batılı Devletlerin kendi emellerine hizmet edecek siyasi ve fiziki şartların sağlanmasından ibaretti. Ruslar, Hıristiyan Osmanlı vatandaşlarının kendi din ve mezheplerine bakılmaksızın eşit haklara sahip olmasını, hatta imtiyaz ve kendi

⁷⁹ KARAL Enver, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, T.T.K. Yay. VI. Cilt, 1. Bölüm, 4.Baskı, ,1988. s.13

nüfuzlarının Osmanlı Devleti'nce tanınmasını talep etmekteydi. Buna karşılık Islahat çalışmaları çerçevesinde Osmanlı Hıristiyan halkın haklarını gözden geçirmeye ve düzenlemeye çalışmaktaydı.

Batılı devletlerin her birinin emeli Osmanlı üzerinden çıkar sağlamak, Osmanlı Devleti arkasına sığınmak veya doğrudan Osmanlı Devletini bölmektir. Ruslar Avrupa siyasetinde önem kazanmaya başladıkları andan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesini istemişlerdir. İngiltere daha sonra değiştireceği Osmanlı politikası önceleri, Ruslar gibi parçalama taraftarı değil, tersine Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunmasından hatta bir ölçüde güçlendirilmesinden yana olmuşlardır. Tabii bunu isterken amaçları Osmanlı dostluğuna verdikleri önemden değil, Hindistan istikametinde kendi çıkarlarını korumak için Rusya'nın Uzak doğu Asya politikası planlarından korunmaktır. Bu korunma doğrudan Rus tehlikesine karşı Osmanlı direnişini sağlamaktır. Fransa da Osmanlı ile yakından ilgiliydi. Fransa, Ak deniz hâkimiyeti olan büyük bir İmparatorluk hayalindeydi. Fransa iyiden iyiye Osmanlı topraklarını işgal etmeye başladığında dahi Türklerin dostluklarına ihtiyaç duymuş, Türkleri gözden çıkaramamıştı. Osmanlı'nın desteğine ihtiyaç duymasının ana nedeni de Avusturya-Macaristan devleti ile olan problemlerinden kaynaklanmaktaydı. Avusturya-Macaristan devleti de yapısı itibari ile Osmanlı Devletine benzemekteydi. Bu devletin de balkanlarda Osmanlı aleyhine genişleme planları vardı.

1.2. Arap Milliyetçiliği

Suriye, Lübnan, Mısır ve Ortadoğu'nun diğer merkezlerindeki batılı misyoner okulların da katkısıyla Hıristiyan Arapların arasında batı kaynaklı milliyetçilik fikirleri doğmuştur. Müslüman Araplar da ise milliyetçilik, Arap toplumlarında ki yaşanan gerilemenin de etkisiyle daha önce, Arapların batıya yapmış oldukları teknik yenilikleri gündeme getirerek, kendi Arap kimlikleri ile tanınmaları

doğrultusunda ki arzularından ileri gelmektedir. Araplar, Batı medeniyetine daha önce yaptıkları katkıları dillendirerek Arapçılık şuurunu yaymayı amaçlamışlardır. Hıristiyan Araplar ise kendi Arap kimliklerini ön plana çıkarmanın yanında Osmanlı Devleti'nden kopmanın ve bağımsızlığın hayallerini kurmuşlardır. Yaşadıkları bölgede Arap dil ve kültürüne daha çok önem verilmesini istemişlerdir. Araplar, Mısır'da İngilizler'in etkisi ile daha çok vatan ve Mısırlılık kavramlarını kullanmışlardır. Arapların bir millet olarak tanımlanması ve kendi siyasal yapılarını oluşturmaları anlamında Arap milliyetçiliği Birinci Dünya Savaşı sonundan itibaren Arap Dünyasının gündemine girmeye başlamıştır. 1930'da Irak'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle meydana gelen Arap ulus hareketine yönelik milliyetçilik anlayışına "vataniye" olarak adlandırılmıştır. Bu yaklaşıma göre, bağımsız bölgesel Arap ülkeleri kurulmalı ve bu kurulan ülkeler birbirlerini yakından desteklemelidirler. Vataniye görüşü büyük Suriye milliyetçiliği ya da eski medeniyetine dayanan bir Mısır milliyetçiliği ile karıştırılmamalıdır. Vataniye görüşü, birbirlerinden bağımsız Arap devletlerinin kurulması fikri temelinde birleşse de Mısır'ın Arap devleti olması noktasında fikir ayrılıkları kendini göstermiştir. Vataniye görüşü, Arap ülkelerinde sürdürülen anti-empyalist mücadelenin başlıca dayanağıydı. Bereketli Hilal Projesinin anti-empyalist mücadele stratejisi ve Baas partisi sosyalist Arap milliyetçiliği doktrini vataniye görüşünü şekillendirmiştir. Bu parti Suriye deki zengin ileri gelen birkaç büyük aileye karşı bir meydan okumayı temsil ediyordu ve Sünni olmayan (Alevi, Dürzî, Hıristiyan) yarı eğitimli kesimlerce de destek görüyordu.

Pan-Arabizmi, ilk kez modern anlamda ideolojik bir çerçeve içerisinde sunan kişi, Türklerin Satı Bey olarak tanıdıkları, eski Osmanlı Bürokratı, Halep doğumlu Satı el-Hüsri'dir.⁸⁰ Adid Davişa'nın söylemiyle El-Hüsri, Arap Milliyetçisi bir düşünür olarak tek olmasa da, dünya görüşünün anlaşılır ve açık olması ve bu

⁸⁰ DAVİŞA Adid, **Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa**, İstanbul, Literatür Yayıncılık, Çeviri: Lütfi Yalçın, , 2004. s.46

görüşünü savunmadaki kararlılığı ve fikirlerinin sonraki Arap kuşakları etkilemesi anlamında benzersizdir.

“18.yy. Alman romantik milliyetçiliğinin iki önemli ismi Fichte ve Hender’in dil ve kültüre dayalı seküler milliyetçilik anlayışından oldukça etkilenen El-Hüsri, Arapları aynı dili ve geçmişi paylaşan bir bütün olarak tanımlamış ve Osmanlı sonrası dönemde Pan-Arabizmin doğuşunu hazırlamıştır. El-Hüsri’nin fikirleri, özellikle Arap dünyasının iki dünya savaşı arasında maruz kaldığı batılı manda rejiminden kurtulma ve bağımsız devlet kurma sürecinde oldukça etkili oldu. Bu dönemde El-Hüsri’nin Pan-arap milliyetçiliğini kendilerine çıkış noktası kabul eden (Baas Hareketi) ve (Arap Milliyetçi Hareketi) Arap siyasetinin önemli iki siyasi örgütü haline geldi. Baas’ın kurucu fikir babası sayılan Misel Eflâk’ın El-Hüsri’nin milliyetçilik fikrini alıp kendi anlayışı çerçevesinde sosyalizm ile senteze sokarak oluşturduğu Baas Hareketi, 1950’li yıllarda bütün Arap dünyasına hem ideolojik hem de siyasi anlamda milliyetçi heyecanların zirveye ulaştığı bir dönem yaşattı.”⁸¹

Ortadoğu’ya hâkim olma isteği Osmanlı İmparatorluğu ile İngilizleri karşı karşıya getirmiştir. Bağdat demir yolları projesi ile birlikte hareket eder hale gelen Osmanlı ile Almanya arasında ki yakınlaşma iyiden iyiye belirmeye başlamıştır. Birlikte savaşa gireceği belli olan bu iki müttefik ülke için İngiltere bölgede siyasal çalışmalarına hız vermiştir. II Meşrutiyetin kabulüyle de Araplar, yapılan reformlardan temsil olarak paylarına düşeni istemekte ve bu konuda sürekli hoşnutsuzluklarını belirtmektedirler. Araplar Osmanlı saltanatından yakınsalar da Hilafet’in varlığından asla rahatsızlık duymamışlardır. Osmanlı hükümeti ile bazı Arap tabası arasında problemler olduğu bilinmektedir. İttihat ve terakkinin II. Abdülhamit’i tahtan indirilmesi ile halifeliğin sembolikleştiği ve ırkçı politikanın izlendiği kanaati Arap toplumunca yaygınlaşmıştır.⁸² 1908’den itibaren Türklere

⁸¹ <http://www.tasam.org/> ATLIOĞLU Yasin, **Arap Birliği Ne İşe Yarar**, 31.03.2008

⁸² KÜRKCÜOĞLU Ömer, **Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908–1918)** Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982 s. 75

karşı olan sempati azalmış artık yerini iyiden iyiye artan bir hoşnutsuzluk almıştır. Arapların, bu durum karşısında elbette ciddi bir dış desteğe ihtiyaçları vardı. Bu destek için en uygun görünen büyük devlet de, Osmanlı Devleti'nin karşı cephesinde yer alacak İngiltere'den başkası olamazdı. Bu dönem de bir de Sovyet ihtilali sonrası Başkan Lenin'in emperyalist batıya karşı bütün Müslüman işçilere yaptığı başkaldırı bildirisi vardır. Bu konu Osmanlı ile birlikte İngiltere'yi de etkilemekteydi. Hindistan ve Endonezya'ki Müslümanlar İngiltere için tehdit oluşturuyorlardı. Sovyet ihtilali, İngiltere'nin Arap ayaklanmasından sağlayacağı menfaati, tehlikeye sokmuş oluyordu. Osmanlıya karşı kıskırttığı Araplar, kendi Müslüman halkını da etkiler hale gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde meydana gelen, Arapçı yaklaşımlar ve Arapçı olaylar ve kişilerin birçoğu Osmanlı İmparatorluğu'nu, Avusturya-Macaristan gibi bir çifte krallığa dönüştürme fikrinde idiler. Fakat meydana gelen Arap ayaklanması sonrasında bu düşünce bir daha dirilemeyecek ölçüde tarihe karışmıştır. Zaman zaman bu görüş, birtakım çevrelerce bir yakınlaşma unsuru olarak dile getirilse de, eski çekiciliğini kaybetmiştir. Arap ayaklanmasının liderliğini, Haşimi sülalesinden Şerif Hüseyin bin Ali ve oğullarının üstlenmesi ve buna rağmen ayaklanmanın Hicaz bölgesinde sınırlı kalması, Osmanlı Hükümeti'nin büyük gayretleri ve masrafları sonucunda mümkün olabilmiştir.⁸³ Emperyalist güçlerin orta doğuda doğrudan varlık göstermeleri ve bu konuda aralarındaki rekabetin artmasıyla söz konusu topraklarda kalıcı olmaya çalışmışlardır. Dolayısı ile bu varlıklarını ancak Osmanlı'nın ve Osmanlı kültürünün kalıntılarının bölgeden temizlenmesi ile mümkün olacağını farkında idiler. Araplar arasında Osmanlı ya da Türk düşmanlığının yayılması en istenilen durumdu.

⁸³ KILINÇKAYA M.Derviş, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004, s. 86

İngiltere başlangıçta Arap milliyetçi ayaklanma girişimlerine mesafeli kalmış, kendi Müslüman tabasından dolayı bu tür girişimlere endişe ile bakmıştır. İngiltere, bilhassa Osmanlı Devleti Savaşa girdikten sonra, Arap ayaklanması fikrine karşı tavrını değiştirmeye başlamıştır. Şerif Hüseyin'in Arap Şeyhleriyle de temaslarını sürdüren İngiltere, Osmanlı Devleti'nin Savaşa girdiğinde olası cihat çağırısına uymayacağı yönünde kendisine güvence veren Hüseyin'e karşı gittikçe artan bir yakınlık göstermekteydi.⁸⁴ Şerif Hüseyin'in bölgesel itibarı ve makamı, Osmanlı'nın savaşa girmesi ve Hicaz Müslümanların dini merkezi olduğu ve dolayısı ile tahrike ve desteğe açık olduğu için bölgesel avantajı da elinde tuttuğu için Şerif Hüseyin İngilizler için Stratejik bir unsurdu.

Şerif Hüseyin ve onunla birlikte hareket eden arkadaşları Osmanlı idaresine karşı mesafeli oldukları bilinmekteydi.⁸⁵ Şerif Hüseyin ve yandaşları arasında Türklere karşı ayaklanmanın en ateşli taraftarı Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Abdullah'tır. İttihat ve Terakki Fırkası mensurlarının Arap toplumuna düşmanca tavırlar beslediği yönünde ki iddialar, planlanan ayaklanmanın dayanak noktasını oluşturuyordu. Kıymetli din adamlarının asıldığı iddiaları ve mahkemesiz asılan Araplar gibi propaganda söylemlerime müracaat eden Şerif Hüseyin ve onun yandaşları, istedikleri çoğunluğa ulaşamamışlardır. Yukarda da örneğini verdiğimiz gibi Türklere sempati besleyen Emir Faysal gibi Osmanlı idaresine sadık Arapları etkilemeyi başaramamışlardır. Şerif Hüseyin'in planları arasında hayret uyandıran asıl unsur ise onun düşmanca gizli planlarının yanında Hilafet'e sadakat yeminleri etmesidir. Bu dönemde Arap toplumundaki yaklaşım kaynaklara göre, Savaşa girecek olan Osmanlı'nın savunulması yönünde olmuştur. Türkiye'yi işgal eden batılı güçler nihayetinde Arap topraklarına da gireceklerdi. Bu doğrultuda şartlar ne olursa olsun Osmanlı'nın desteklenmesi konusunda görüş birliği hâkimdi.

⁸⁴ KÜRKÇÜOĞLU Ömer, a.g.e. s:76-77

⁸⁵ KILINÇKAYA Derviş a.g.e. s.89

Arapları birinci dünya savaşı ve sonrasında bağımsızlığa iten ve bu yöndeki arzularını tetikleyen ana unsur emperyalizm ve sömürüye karşı olan dayanışma hissi olmuştur. Bölgedeki İngiliz varlığı özellikle bu konuda etkili olmuştur. Gelişen dünya yapısı içinde sömürüye katlanamayan Arap halkı özellikle bölgede kurulan İsrail devletinin varlığı ve ezilen Filistin halkının durumuna tepkisiz kalamamıştır. Mücadele Arap milliyetçiliğini tırmandırmıştır. Milliyetçi eğilimlerin diğer bir nedeni de Arap topraklarında varlıklarını devam ettiren yabancı sermayeli işletmelerdir. Arap halkı işsizlik içinde iken Arap topraklarının sağladığı imkânlarla zengin olan yabancı güçler bu yöndeki birlikteliği pekiştirmiştir.

En sonunda, 27 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin, İngiltere ile vardığı anlaşma çerçevesine uygun olarak Türkler'e karşı ayaklanmayı başlattığını açıklamıştır.⁸⁶ Planlanan İttihat ve Terakki yönetimine karşı ayaklanmanın başlatılmış olması ve harekâtın yöneticilerinin belirlenmesidir. Arap milliyetçiliğinin neticesi bir Arap Devleti'nin kurulacağı düşleri ortama hâkimdi. Ama unutilan tek şey Batı diplomasisinin manevralarıydı.

Arap milliyetçiliği'ni bölgede tırmandıran diğer bir unsurda Süveyş Kanalı'nı ve Mısır'ın bağımsızlık sürecinde Batı'nın anlaşılmaz sömürücü tavırlarıdır. İkinci dünya savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünya yapısı içerisinde Mısır bağlantısızlar içerisinde yer almaktaydı. Sovyetler Birliği ve sosyalist blok, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'nin başı çektiği kapitalist batı bloğu ve henüz bağımsızlığını yeni kazanmış, gelişmekte olan kararsız devlerin oluşturduğu bir üçlü sistem vardı. Bu bölünmüş sistem içerisinde devletler birbirlerine daima mesafeli olmuşlardır. Bunun bir nedeni de sömürgeci batıya duyulan nefretten kaynaklanmaktaydı. Milliyetçi eğilimleri hızlandıran bu yapıda etkili olmaya çalışan Sovyetler Birliği, bağlantısızlara özellikle Ortadoğu ülkelerine yakınlaşmaya çalışmıştır. Batı sistemine ve kurulan İsrail Devleti'ne

⁸⁶ KILINÇKAYA Derviş, a.g.e. s.93

karşı tavrını ve Süveyş Kanalı'nı millileştirmesiyle sembolikleşen Mısır'ın devrik lideri Nasır da, bölgede ki milliyetçilik siyasasını etkileyen temel unsur olmuştur. Cemal Abdunnasır, bağlantısızlık harekâtı içerisinde ve ekonomik bağımsızlık istemesine karşın teknik anlamda uluslar arası yardıma ihtiyaç duymuş bu yardımı da doğu bloğu ülkelerinden sağlanmayı tercih etmiştir.

Milliyetçiliği etkileyen diğer bir unsurda kuşkusuz petroldü. Ekonomik bağımlılığın sağlanması için petrol gelirlerinin en üst seviyeye çıkarılması için, üretici petrol şirketleri ile olan ilişkileri Arap Devletleri gözden geçirmeleri gerekmektedir. Üretici petrol şirketleri, üretici ülkelerden daha çok gelir elde ediyorlar ve en önemlisi yerli işçi çalıştırmıyorlardı. Bu da bölgede toprakların asıl sahipleri olan Araplar arasında psikolojik bir yakınlaşma sağlamaktaydı. Mısır'ın devrik lideri Nasır'ın iktidarı döneminde, onun Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkeler ile kurmuş olduğu ilişkilerin yararlı yönleri olmakla beraber, kurulan ilişkilerin bağları ile de Arap halklarının, sömürge deneyimleri ve bağımsızlık sonrasında batılılara karşı derin bir kırgınlık ve kin dolu olmalarına da dayanır.⁸⁷ Batıya karşı olmanın bir diğer önemli nedeni de İsrail Devleti'nin kurulması ve İsrail-Filistin sorunudur. Bu nedenlerle, batıya karşı kafa tutabilen bir lider, Araplar için en üstün becerilere sahip bir devlet başkanıdır.

2. II. Dünya Savaşı Sonrası ABD'nin Bölgedeki Varlığı

II. Dünya Savaşı sonrası, Sovyet Rusya tehdidi ile endişeli günler yaşayan Batılı Devletler, karşılıklı güvenlik anlaşmaları ile güvenliklerini teminat altına almaya başlamışlardır. Ekonomik gelişmenin sağlanması için öncelik uluslar arası güvenlikten geçmekteydi. Güvenliğin olmadığı yerde ekonomik büyümeden

⁸⁷ GÜLER Zeynep, a.g.e. s.135

bahsetmek güç olacaktır. Batılı devletler kendi güvenlikleri için NATO'yu⁸⁸ kurmuşlardır. Soğuk savaş döneminde uluslararası büyük güçlerin birbirleri ile iyi ilişkiler kurmaları ve büyük savaş yaşamamaları için yapmış oldukları diplomatik girişimler bazı bölgesel küçük çaplı savaşların önüne geçememiştir. Tarihsel süreç içerisinde eşit güçte birçok devletlerin var olduğu çok kutuplu dünya düzeninden, iki kutuplu dünya düzenine geçişin sağlandığını görürüz. II. Dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan bu iki büyük güç kendi ekonomik ve siyasal sistemlerini uluslararası alanda yaygınlaştırmak için bir dizi girişimlerde bulunmuşlardır. Bu dönem de çok kutuplu düzene rağmen ülkelerin coğrafyalarının temel anlamda şekillendiğini görürüz. Büyük savaşların yıkımlarının sonuçları hayli etkili olmuş, toplu ölümler ve ateşli silahların ve kimyasal silahların yarattığı yıkım sivil anlamda toplumda tahribata neden olmuştur.

Bu psikolojik ve fiziksel tahribat, büyük güçleri, siyasal anlamda güvenli bir dünya oluşturma yoluna yönlendirmiştir. Kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü⁸⁹

⁸⁸ **Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün** kısaltması, resmen açıklanmasa da ikinci dünya sonrası oluşan politik ayırımında, İngiliz Lord Ismay'ın deyişi ile "Rusları dışarıda, Almanya'yı alaşağı edilmiş halde ve ABD'yi içeride" tutmak için kurulmuştur. Yani amaç salt SSCB'ye karşı güvenlik değil, aynı zamanda Avrupa'nın güvenliği için ABD'nin katkı koymasını sağlamak, Almanya'nın yeniden silahlandırılmasını bölgeye tehdit oluşturmadan

Gerçekleştirmektir. Çünkü bilindiği gibi o dönemde ABD kongresi ve kamuoyu ülkenin Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkilere karışmasını istemiyordu. 9 Nisan 1949'da Washington Antlaşması ile kurulan NATO bir kolektif savunma örgütü olarak bilinmektedir. Kurucu antlaşmanın özellikle 3. 4. ve 5. maddeleri önemlidir. Bu maddelerle üye ülkeler, ortak savunma için yeteneklerini geliştirmeye, herhangi bir üyenin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlık ve güvenliği tehlikede olduğunda bir araya gelmeyi ve herhangi birine saldırıldığında bu saldırıya hepsine karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir. <http://tr.wikipedia.org>

⁸⁹ **Birleşmiş Milletler**, kısaca **BM**, 24 Ekim 1945'de kurulmuş uluslararası bir örgüttür. Birleşmiş Milletler kendini "adalet ve güvenliği, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitliği uluslararası tüm ülkelere sağlamayı amaç edinmiş küresel bir kuruluş" olarak tanımlamaktadır. Uluslararası

uluslar arası politik ve askeri problemlerin sivil çözümü için oluşturulmuştur. Daha önce savaşlar için harcanan enerji, teknoloji insanlığın gelişimi için harcanmaya başlanmıştır. Ancak bu olumlu gelişmelere bakarak, büyük güçlerin zayıf milletler üzerinde ekonomik hegemonyasına son verdiği anlamını çıkaramayız. Ekonomik olarak zayıf milletleri kontrol altında tutmak, böylelikle onların siyasal sistemlerine nüfuz etmek ve böylece kendi amaçları doğrultusunda istedikleri kararları uygulatmak halen büyük güçlerin kullandığı stratejik bir küresel unsurdu.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, Sovyetler Birliği ve ABD iki büyük güç olarak ortaya çıkmasına karşın, Ortadoğu'da en etkili güç halen İngiltere'di. İngiltere Devleti, bölgede 1880'li yıllardan 1950'lili yılların başına kadar, Mısır, Arap yarımadası, İran'ı ekonomik, askeri ve politik yönde etkileyebilen güçlü konumunu sürdürmekteydi. Yeni sistemde, Sovyetler Birliği ve ABD ile Batı Devletleri'nin yeni bir mücadele yaşayacakları belli olmuştu. İkinci dünya savaşı bu durumun gereğini gündeme getirmiş, güçlenen Sovyetler Birliği karşısında İngiltere'nin artık liderlik edemeyeceği anlaşılmıştı. ABD'den ekonomik yardım talebinde buluna ve bunu kısmen alan İngiltere'nin artık bu geniş coğrafya da eskisi gibi etkili olamayacağı bu konumunu koruyamayacağı anlaşılmıştır. İngiltere aslında kendi kapasitesinin üzerinde bir siyasal coğrafyaya yayılmış onun bu durumu kontrolünden çıkmasına neden olmuştur. İran ve Mısır'da emperyalist İngiltere karşıtlığı gösterileri ile iktidara gelen yönetimler İngiltere'nin bölgede ki siyasi üstünlüğünü kaybettiğinin bir göstergesi olmuştur. Bu gösterirlerin ortak özelliği İngiltere karşıtlığı olması ve antiemperyalist özellik taşımasıdır.⁹⁰ Milliyetçi söylemlerin hâkim olduğu gösterilerde İngiltere ana düşman olarak gösteriliyor ve bu nefret savunucularını iktidara getiriyordu.

İlişkilerde, kuvvet kullanılmasını ilk olarak evrensel düzeyde yasaklayan ilk antlaşma BM Sözleşmesidir. <http://tr.wikipedia.org>

⁹⁰ AYHAN Veysel, a.g.e. s.179

İngiltere'nin ekonomik ve askeri kapasitesinin üstünde bir yayılma gösterdiği ve Ortadoğu'yu tek başına idare edemeyeceği ilk başlarda İran ve Mısır'da ortaya çıkan Londra karşıtı hareketlerin iktidara gelmesiyle anlaşılmıştı. İngiltere karşıtı muhalefet hareketlerinin en önemli özelliği milliyetçi ve anti sömürgeci bir karakterde olmasıydı ve bu çerçevede İngiltere ve Fransa en önemli iki sömürgeci güç olarak gösterilmekteydi

ABD 1950 Haziran ayında Kore Savaşı'nın çıkmasından sonra, hem uzak doğuda hem de Avrupa'da bir takım güvenlik tedbirleri almaya başladı.⁹¹ Bu tedbirlerin asıl amacı güçlenen Sovyetler Birliği'nin etrafında güvenli bir alan oluşturmaktır. İngiltere'nin de özellikle vurguladığı, ABD'nin bu güvenli hat projesinde, bir boşluk oluşturulduğu yönünde ki yaklaşımıydı. ABD'nin uzak doğuda bu tedbirleri alınırken Sovyetler Birliği'nin hemen dibinde ki Ortadoğu bölgesi için aynı tedbirlerin alınmayışı olmuştur. Bölgede ki boşluğu ABD fark etmiş, bu boşluğu doldurmak amacıyla bölgeyi, batı savunma sistemine bağlamak için ABD bizzat bu işi kendi ele almıştır. ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Ortadoğu'da bir bölgesel savunma teşkilatı için zemin yoklamasında bulunmak üzere 11–28 Mayıs 1953 tarihleri arasında Mısır'dan başlayarak bütün Ortadoğu ülkelerini ziyaret etmiştir.⁹²

Bölgede ki Milliyetçi uyanışa verdiği destekten dolayı Sovyetler Rusya'sının bölgede yıldızı parlamış. Emperyalizme karşı mücadelede İngiltere ve Fransa hedef olarak belirlenmiştir. Ortadoğu'da tek etkin Batılı güç olarak ABD varlığını göstermektedir. Bu aşamadan sonrası uluslar arası güç oyunları ve destek arayışları ile politika yürütülmesi gelmektedir. Bölgesel enerji transferleri, askeri ve ekonomik planlamalar mücadelenin biçimini oluşturmaktadır.

⁹¹ KÜRKÇÜOĞLU Ömer, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası, (1945–1970)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972, s. 51–52

⁹² FEUER Guy, a.g.e. s.224

2.1. Truman ve Eisenhower Doktrinleri

Amerika Birleşik Devletleri'ni ikinci dünya savaşı sonrasında her yönüyle Ortadoğu'da yer almaya başlamıştır. Özellikle 1950'lili yıllardan sonra ABD'nin varlığı bölgede hissedilir derecede artmıştır.⁹³ ABD varlığını, bölgede geliştirdiği stratejiler ile desteklemiş kendi siyasi ağırlığını hissettirmiştir. Takip ettiği bir dizi askeri ve ekonomik politikalar kuşkusuz izlenilen stratejiyi belirlemektedir. Truman Doktrini ve Eisenhower planları ABD'nin bölgede uygulamaya koyduğu tedbirlerin adıydı.

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu politikalarında ki amaç Moskova'yı uluslar arası enerji merkezi haline getirmek ve stratejik bir planlama sürecince komünist ekonomik sistemin bölgeye yayılmasını sağlamaktır. Dünyanın kapitalist bloğunu oluşturan hem Avrupa hem Amerika bu duruma karşı çıkıyor. Bir dizi tedbirleri ittifak ile alıyorlardı. Batı Asya olarak tanımlanan orta doğu batının enerji çıkarları için hayati öneme sahipti. Bu kaynakların el altından çıkmaması için ekonomik, siyasi ve askeri her türlü enstürman kullanılması kaçınılmazdı. Eisenhower'a göre, Sovyet Birliği'nin tehlikeli yayılmacılığını engellemek kaçınılmazdı. Gelişmiş Batı'nın, bölgedeki çıkarlarını korumak için kolektif davranmak gerekmektedir. Sovyetler Birliği'nin yayılmacılığı, Batı'nın bölgedeki petrol çıkarını tehdit eden bir gelişme olarak değerlendirilmiş ve bunu engellemeye yönelik olarak ilk önce İngiltere önderliğinde kurulan Bağdat Paktını dışardan desteklenmesi, Eisenhower yaklaşımına göre gerekliydi.⁹⁴ Süveyş Savaşı sonrasında ise 1957 yılında Eisenhower doktrini çerçevesinde, isteyen ülkelere Amerikan askerinin gönderilerek doğrudan Sovyet yayılmacılığı ile mücadele kararı almıştı.

⁹³ A.g.e. s.225

⁹⁴ AYHAN Veysel, a.g.e. s.199

ABD Başkanı Eisenhower 5 Ocak 1957’de kongreye gönderdiği ve Eisenhower Doktrini adını alan mesajında (bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içinde olan Ortadoğu Ülkelerine ekonomik yardım yapılması; isteyen ülkelere ise askeri yardım yapılması ve uluslararası komünizmin kontrolü altında bulunan her hangi bir devletten gelecek açık silahlı saldırıya karşı ve bölge devletleri istediği takdirde Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması)⁹⁵ konularında kendisine yetki verilmesini istemekteydi. İsteddiği yetkiyi alan Başkan, böylelikle daha önce benzer Truman doktrini gibi bir iki ülkeyi kapsayan bir durum dışında çok daha coğrafi alan bakımından geniş bir alanda Amerikan çıkarlarının korunacağı dünyaya ilan edilmiştir. Sovyetlerin olası bir saldırısına karşı Ortadoğu ülkelerine uluslar arası siyasi ve askeri desteğin vurgulanması özellikle Amerikan askerinin de kullanılma ihtimali daha önce alınan önlemlerden farklılık göstermektedir.

Truman Doktrini, Sovyetler Birliği komünizminin, Avrupa’ya ve Ortadoğu’ya yayılmasını önlemek için Amerika’nın uyguladığı stratejilerden biriydi. Diğer bir proje de Marshall planı idi. İkinci Dünya Savaşı’nda meydana gelen fiziksel ve ruhsal tahribatın çok büyük olması sebebiyle Batı Avrupa ülkeleri ruhsal bir çöküntü ve ekonomik sıkıntılar içine düşmüşlerdir. Bu savaş ülkelerinde ekonomik gelişme çok yavaş ilerlemekteydi. Ekonomik yetersizlik ve yoksulluk hat sefadaydı. Bu durum sayesinde, Sovyetler Birliği’nin desteği ile zaten Doğu Avrupa ülkelerinde yayılmış olan komünizmin, Batı Avrupa ülkelerine de yayılmasına olanak sağlamıştı. Mayıs 1947’de Harvard Üniversitesi’ndeki konuşmasında Amerikan Dışişleri Bakanı George Marshall, Batı Avrupa ülkelerine ve isteyen diğer Avrupa ülkelerine Amerika’nın yardım yapacağını açıkladı.⁹⁶ Bu ekonomik temelli yardım daha sonra stratejisiler ve ekonomistler tarafından teorinin sahibi ismiyle adlandırılacaktır. Bu teorinin adı Marshall ekonomik yardımı olarak bilinir. Marshall planı ve Truman doktrini Sovyet

⁹⁵ ARI Tayyar, a.g.e. s. 268

⁹⁶ YEŞİLBURSA B. Kemal, a.g.e, s.7

tehdidine karşı alınan ekonomik içerikli temel uygulamalardan ibaretti. Askeri uygulama ise 1949'da kurulan NATO' idi.

Sovyet Rusya'sı tehdidi kaynaklı, diğer bir ortaklık anlaşması da Bağdat Paktı'dır. Ortak Ortadoğu Savunma Paktına giden ilk adım, 28 Aralık 1953'te ABD ile bölgede önemli bir konuma sahip olan Pakistan arasında imzalanan teknik ve ekonomik yardım anlaşmasıdır. Ardında yine iki ülke arasında 19 Mayıs 1954'te Karşılıklı savunma için Yardım Anlaşması imzalandı. Söz konusu anlaşmada Pakistan'ın bölgesel savunmaya katılacağı belirtilmekteydi. 2 Nisan 1954'te de Türkiye ve Pakistan Dostluk ve İş Birliği Anlaşması imzaladılar. Bu suretle, kurulacak paktın kuzey kuşağı mensubu iki üyesi, zincirin ilk halkasını meydana getirmiş oluyorlardı.⁹⁷ Ortadoğu için kurulacak güvenlik kuşağında Arap olmayan iki ülke anlaşmış olsa da Bölge Arap ülkelerinin de desteği olmalıydı. Askeri yardıma ihtiyacı olan Irak ABD'nin ısrarlı tutumu karşısında, Türkiye'nin Başbakanı Adnan Menderes'in bir dizi diplomatik girişimleri neticesinde diplomatik girişimler başlamıştır. Girişimlere, Mısır, Suriye ve Lübnan olumsuz yaklaşmışlardır. Pakt fikrine olumsuz tepkilere rağmen Türkiye ve Irak Bağdat Paktını kuran anlaşmayı 24 Şubat 1955 tarihinde imzalamışlardır.⁹⁸ Paktın Ortadoğu da birliği pekiştirmesi beklenirken durum tam ters istikamette gelişmiştir. Pakta tek Arap ülkesi Irak'a diğer pakta karşı olan Arap ülkeleri (Mısır, Arabistan) tepki göstermişlerdir. Pakta üye olması beklenen ABD de üye olmamıştır. Bu durum ekonomik yardım bekleyen pakt üyesi ülkeleri tarafından temkinli karşılanmıştır. Diğer bir husus ta İngiltere'nin Arap Milliyetçiliği'nin yükselişe geçtiği bir dönemde pakta üye olmasıydı. Sömürgecilikle adı adeta simgeleşmiş İngiltere'nin de içinde bulunduğu her hangi bir ortaklığı hoş görmeyen Arap ülkelerinin, Pakta katılmamasının bir nedeniydi. Böylece paktı istemeyen bu ortaklığa mesafeli yaklaşan bölge Arap ülkeleri Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirdiler. Özetle Sovyetler Rusya'sını Ortadoğu'dan uzaklaştırmak

⁹⁷ YILMAZ Türel, a.g.e. s.87

⁹⁸ A.g.e. s.89

için yapılan pakt tam tersine Rusya'nın bölgede varlık göstermesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda Bağdat paktı anlaşması varlığını uzun süre koruyamadı. 1958 Temmuz ayında Irak'ta General Kasım liderliğinde meydana gelen askeri darbe ile Irak, Bağdat Paktı'ndan ayrıldı ve Paktın merkezi Ankara'ya taşınarak, adı Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTRO) olarak değiştirildi.⁹⁹ Centro, Savunma amaçlı olmaktan ziyade, kültürel ve ekonomik dayanışma ve paylaşım örgütü olarak faaliyet göstermiştir.

Ortadoğu'nun güvenliği için müşterek bir savunma anlaşması ilk önce İngiltere'nin işine gelirdi. Çünkü İngiltere, Ortadoğu'nun güvenliğini İngiltere'nin güvenliği ile eş değerde görüyordu. İngiltere Ortadoğu'da istikrar ve barış istemesine rağmen Birinci Dünya Savaşı sonrasında Yahudiler, Filistinliler ve bağımsızlık isteyen birden çok Arap Ülkeleri ile meşgul olmuş gereğinden fazla kaynak israfına girmiştir. Bu durum ABD'nin üstünlüğünü açısından önemlidir. İngiltere, bölgede Amerika'nın desteği olmadan başarılı olmaya çalıştığının bir belirtisiydi. Orta doğuda Amerika ile paralel bir politika sürdürmek isteyen İngiltere, Ortadoğu'yu savunma durumlarında özellikle Amerika başta olmak üzere müttefikleri ile bu yükü paylaşmak istemekteydi. Amerika için Ortadoğuda iki tür sorun vardı birisi siyasi diğeri ise askeriydi. Siyasi sorun bölgedeki milliyetçilik ve artan batı düşmanlığı, askeri sorun ise var olan Sovyet Rusya tehdidiydi. Fakat ABD, orta doğuyu savunma işinin İngiltere'ye ait olduğunu olası bir saldırıda asker göndermeyeceğini bildirmişti. Amerika Birleşik Devletleri için Ortadoğu, Kore Savaşına kadar, stratejik öneme sahip bir bölge olarak görülmemekteydi. Da ha çok, Avrupa'nın güney bölgesi olarak tanımlanır ya da uzak doğuya bir geçiş bölgesi olarak nitelendirilirdi. Bu bağlamda ABD'nin bölgesel yaklaşımı Ortadoğu'nun güvenliğinin İngiltere sorumluluğunda olduğu yönünde olmuştur. Fakat Kore savaşının patlak vermesiyle Amerika Ortadoğu'da ortak bir savunma yapılması gerektiğini kabul edip, İngiltere'nin Sovyet saldırısına karşı tek başına karşı koyamayacağını anlamıştır. Ortak sorumluluk

⁹⁹ A.g.e. s.91

anlayışı, İngiliz askerlerinin Mısır'da ki konumunu daha da önemli hale getirmiş ve büyüyen Sovyet tehdidine karşı Amerika, İngiltere ile daha yakından ilişkiler kurmaya başlamıştır.¹⁰⁰ Amerika, İngiliz askerlerinin bulunduğu Süveyş üssünden faydalanma planları yapıyordu. ABD, İran Körfezindeki petrol Kaynaklarının kontrolü gibi stratejik sebeplerden dolayı Ortadoğu'da kontrolü zayıflamış olan İngiltere ile sorumluluğu paylaşma ve benzeri konularda yardımlaşmayı kabul etmiştir.

Bu dönem düşünülen bütün Ortadoğu güvenlik çemberlerinde Mısır merkez olarak görülmüştür. Çünkü İkinci Dünya Savaşı Mısır'ı askeri, siyasi ve ekonomik faaliyetlerin merkezi haline getirmiştir. İngiltere'nin Süveyş'te ki hava üssünün varlığı bölgede hesapları olan ABD ve İngiltere için önemli olmuştur. İngiltere genellikle Mısır ve Süveyş merkezli savunma projelerine destek veriyordu. Amerika ise İran ve Türkiye'nin içinde olduğu dış bir hat boyunca güvenlik bölgesi oluşturulması taraftarıydı. İngiltere ile Amerika'nın Ortadoğu planları birbirine bağlı olduğu için birlikte hareket etmek durumundaydılar. Türkiye'nin bölgesel önemi ön plana çıkmıştır. Daha önce Türkiye'nin NATO üyeliğini istemeyen İngiltere, ABD tarafından ikna edilmiş neticede Türkiye'ye askeri destek verilmesi kararı çıkmıştır. Bu yaklaşımın sonucunda Türkiye NATO'ya kabul edilmiştir.

2.2. Karşı Güç Olarak Sovyetler Birliği'nin Varlığı

Esasen Sovyetler Birliği, bölgede varlığını ikinci dünya savaşı sonrasında hissettirmiştir. İlk önceleri yakın sınır politikası takip eden Sovyetler Birliği, özellikle Amerika Birleşik Devleti'nin bölgede ki varlığından sonra uzak dış siyaseti takipçisi olmuştur. Sınır komşuları ile iyi ilişkiler temeline dayanan kısır

¹⁰⁰ YEŞİLBURSA B.Kemal, a.g.e s.29

siyaset Sovyetler Rusya'sı ile birlikte uzak doğu Asya ülkeleri ve sıcak denizleri takip eden stratejik bir uzun vadeli siyasete dönüştürmüştür.

Mısır'ın İngiltere ile olan ilişkilerinin aksine Sovyet Rusya'sı ile ilişkileri daha gelişmişti. Mısır'ın Sovyet Rusya'sı ile bağları 1954'te orta doğuya Sovyet silahlarının gelmesi ile daha da güçlenmiştir. Batılıların Ortadoğu'daki silah hegemonyasını bitiren Sovyetler Rusya'sı, bu anlamda Batı'nın da hedefi haline gelecektir. Şuveş Krizi sonrası Batılı devletlerin Mısır'a ambargo uygulamışlardır. Bu ambargo Mısır'ı ciddi ekonomik sıkıntı içine düşürmüştür. Mısır Devleti bu haldeyken ondan ürettiği Pamuğu satın alan ve ekonomik desteği sunan Sovyetler Birliği olmuştur. Komünist doğu bloğu ülkelerin desteği ile Mısır, sanayileşmeye başlamış bu aşamada Nil Barajı inşaatı da başlatılmıştır. Sovyet Başkanı Kuruşçef, 1964'te Mısır'ı ziyaret etmiş ve Sovyetler Birliği'nin 100 Milyon Mısır Lirası ek kredi yardımıyla bulunacağını ve ayrıca 200.000 Feddanlık çöl arazisinin tarıma elverişli hale getirilmesi için gerekli teknik yardım yapılacağını müjdelemiştir.¹⁰¹

Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ülke topraklarının işgale uğradığı savaş bitiminde ülke güvenliği ile ilgili konularda müttefikleriyle uzlaşma yapmaya başlamıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından 1945 Eylül'ünde Dışişleri Bakanı Molotof Londra'da yapılan bir dışişleri bakanlığı toplantısında, İngiltere'nin Filistin ve Mısır'dan çekilmesi karşılığında İran'ın kuzeyinden kendi askerlerinin tümünü çekme teklifinde bulundu.¹⁰² Aslında savaşın hemen ardından Ortadoğu topraklarıyla ilgili konular, Sovyetler Birliği yakın ilgi alanında bulunmuyordu. 1950'lerin başlarında Sovyetler Birliğinin Orta doğuya yönelik asıl amacı orta doğudaki batı etkisini azaltmak mümkünse ortadan kaldırmak ve kendi bölgesel etkinliğini olabildiğince artırmaktır. Sovyetler

¹⁰¹ MANSFIELD Peder, **Mısır İhtilali ve Nasır**, İstanbul, İstanbul Kitapçılık, Çeviri: Ergün Tuncalı, Akşam Kitap Kulübü Serisi 1967, s.68

¹⁰² GÜLER Zeynep, a.g.e, s.s.133-1334

Birliği, batı karşıtı h k metleri güçlendirmeyi, bölgesel sorunlarda daha önce İngiltere'nin üstlendiği rolü üstlenmeyi ve ABD'nin oluşturmaya çalıştığı Amerikan desteğine karşı bir denge politikası oluşturmayı amaçlıyordu. Bu amaca dönük olarak Sovyetler Birliği'nin bazı dönemsel avantajları olduğu görülebilir.

Sovyetler Birliği'nin etkinliğinde asıl unsur, ideolojik konumu, coğrafı üstünlüğü ya da askeri gücü değil, batılı ülkeler bağımsızlık karşıtı pozisyon alırlarken, Sovyetler Birliği'nin destek ve borç veren g cl  bir kaynak olarak görülmesidir. Asuwan Barajı yapımı için Mısır hükümeti, 113 Milyonunu Sovyetler Birliği'nden sağlamış, ayrıca Sovyetler Birliği teknoloji ve teknik eleman açısından da yardımda bulunmuştu. Asuwan Barajı, Sovyetlerin  ç nc  dünya ülkelerine yaptığı yardımların sembolü haline geldi. Sovyetler Birliği'nin bölgede ki etkinliği, baskılı güç kullanımı ya da askeri hâkimiyeti, savaş araçları ile değil, bölgesel devletlerin daveti sonucunda olmuştur. Sovyetler Birliği'nden askeri bir  s talebi olmayan bölge  lkeleri Mısır, Suriye, Cezayir ve Yemen, Sovyetler Birliği'ni kendi istekleri ile ülkelerine davet etmişlerdir. Ticari, mali ve askeri yardımda bulunan Sovyetler Birliği'nin bölgede nüfuz elde etmesi yumuşak bir süreç içinde yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Bu yakınlaşmada uluslar arası sistemin sağladığı olanaklar kadar söz konusu ülkelerin iç dinamikleri de etkili olmuştur

Arap  lkeleri arasında batı ile yakınlık hususunda ayrılıklar vardı. Batı ile ideolojik anlamda yakınlaşmak istemeyen Nasır gibi liderler yanında, kurdukları ekonomik ilişki vasıtasıyla batı ile birlikte hareket etmek isteyen Arap  lkeleri de vardı. Amerika'nın ve İngiltere'nin Aswan Barajına mali ve teknik destek vermeyişleri ile başlayan Nasır Sovyetler Birliği ilişkisi, daha önceden gelen bir yapı arz etmemekteydi. Bu anlamda bu farklı bir durumdu. Arap  lkeleri için tehdit oluşturan İsrail'i destekleyen batının yanında Sovyetler Birliği silah alımı içinde tek alternatifti. Amerika ile stratejik bir soğuk savaşın içinde olan Sovyetler Birliği için bölge çok önemliydi. Amerikan deniz kuvvetleri Akdeniz'de varlığını sürdürürken Sovyetler Birliği de bölgede hissedilebilir bir şekilde varlığını

korumanın peşindeydi. Akdeniz'e Boğazlar yoluyla inmenin planlarını yaparken, Süveyş Kanalı vasıtasıyla da Hint Okyanusuna ve güney Asya'ya deniz yoluyla ulaşılabilecek bir kıtalar arası bir strateji içindeydi.

Ortadoğu'da Sovyetler Birliği, Amerikanın artan ilgisinin farkında ve hiç olmazsa Amerika benzeri bir yakınlaşmanın planlarını yapmıştır. İdeolojik yaklaşımın haricinde kuşkusuz büyük planların olduğu stratejik yaklaşımlar da mevcuttur. Boğazlardan Akdeniz'e açılmada ne kadar önemli ise, Süveyş Kanalı da okyanusa ve Basra körfezine açılmak için de o kadar önemlidir. Güneydoğu Asya'ya da ulaşmanın planlarını yapan Sovyetler Birliği'nin bölge ülkelerinin desteğine ne kadar ihtiyacı olduğu düşünülebilir. İkinci dünya savaşı öncesinde komşuları ile yakın ilişkiler kurma temeline dayalı Sovyet Dış politikası, orta doğuda ki gelişmelerin ardından yerini bölgede hissedilebilir bir ağırlık yarışına bırakmıştır. İki büyük kutup arasında doğrudan askeri savaşın yaşanmadığı, ama siyasal, ekonomik ve ideolojik bir mücadelenin varlığı mevcuttu. Sovyetler birliği, bölgede kapitalist sistemin açıklarını bekleyen ve o açıkları genişletmeye çalışan bir siyaset izlemiştir. Eski sömürge sisteminin, batı eliyle gerçekleştirilmiş olması kuşkusuz Sovyetler Birliği için bir avantaj olmuştur. Bu aşamada Sovyetler Birliği, bölgede geniş halk tabanlarının desteklenmesi yerine kendi ideolojilerine göre henüz evrime sürecinde olan toplumlarda ki askeri rejimleri desteklemiştir. Bu aşamada, Mısır, devrik lideri ile kurulan ilişki son derece önemlidir. Başlangıçta her iki kutuba da mesafeli davranan Mısır lideri Nasır, daha sonraları, duyduğu teknik desteğin ihtiyacı ile Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmıştır. Sovyetler Birliği, batının açıklarını kollamış, Aswan barajı için Batının Mısır'a sağlayacağı gerekli kredinin verilmesinde problem çıkınca, Sovyetler Birliği vakit kaybetmeden Mısır'a desteğini vermiştir. Sovyetler Birliği, 1953 ve 1954'te Mısır'ın İngiltere karşıtı politikalarına destek vermiş, Ocak 1954'te Mısır Savunma Bakanı Sovyetler Birliği'ne siyasi bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretin ardından Sovyetler Birliği, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde İsrail'in Süveyş Kanalı'nı kullanma hakkı konusunda ilk kez veto hakkını kullanmıştır. Sovyetler giderek Mısır'da ki yeni rejime daha çok desteklemiş ve

bu ilişki 1955'e kadar artarak devam etmiştir. Bu değişikliğin nedenleri; Stalin sonrası dış siyasetinin yeniden gözden geçirilmesi, bölgenin kendi içindeki açılımlar ve Amerika'nın bölgeye girmekte olduğu algısı ve buna karşı koyma ihtiyacı olarak sayılmaktadır.¹⁰³

3. Ortadoğu Petrolü'nün Uluslar arası Önemi

Orta doğunun önemi, ham petrol rezervlerinin dünya petrol rezervleri içerisinde ki orantısal büyüklüğü ve bu petrole ihtiyacı olan devletlerin ilgisinden kaynaklanmaktadır. Bu bölgeyi çeşitli tanımlamalar ve coğrafi sınırlamalarla bölgenin hatlarını belirleyen değişik yaklaşımlar vardır. Hindistan'dan batı Afrika Fas'a kadar doğu batı sınırı, kuzeyde Türkiye, İran güneyde Sudan ve Yemen'nin de içine dâhil olduğu bir alan olarak belirlendiği gibi bölgeyi daha dar bir çerçeveye oturtan yaklaşımlarda mevcuttur. Bu yaklaşıma göre bölge, Kuzeyde Türkiye güneyde Suudi Arabistan yarımadası, batıda Mısır doğuda da İran'ın dâhil olduğu zengin petrol rezervlerinin olduğu alandır. Bu bölgeyi diğer petrol bölgelerinden ayıran diğer bir özellik de bölge petrolünün çıkarılmasında ki düşük maliyettir. Yine deniz yataklarında ki petrol rezeleri de diğer bölgelere nazaran fazladır. Üç kıtanın birleştiği kara deniz ve hava trafiğinin merkezinde kalan bölge enerji transferi olanakları açısından da kolaylık göstermektedir. Enerjinin en az maliyetle transfer edilebilmesi de ticari yönden son derece önemlidir. Petrole sahip ama bu enerjiyi kullanma kapasitesine sahip olmayan bölge ülkeleri petrolü ihraç etmekten başka çareleri gözükmemektedir. Bu da bölgenin petrol kapasitesini oransal olarak diğer bölgelerden üstün kılan başka bir durumdur.

1948 senesinde Ortadoğu petrol üretimi 56 milyon tonla Dünya petrol üretiminin %11,9'una karşılık gelmektedir. Amerika Birleşik Devletleri 227 milyon tonla dünya petrol üretiminin %58,9'unu oluşturmaktadır. Antil Denizi'nin

¹⁰³A.g.e. s.139

etrafında ki memleketler ise (Venezüella, Kolombiya, Trinidad, Meksiko) 84 milyon tonluk petrol üretimi ile Dünya petrol üretiminin %17,8'ini karşılamaktadır. Ortadoğu bölgesi bu rakamlara göre petrol üretiminde, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer Antil denizi bölgesi devletlerin gerisinde kalmakta ise de Sovyetler Birliği'nin üretimi 30,5 milyon tona (Dünya üretimi içindeki oranı % 6,5') karşılık gelen üretiminin ilerisindedir. ¹⁰⁴

Özellikle 1954'den sonra Ortadoğu bölgesinin dünya ham petrol üretimi içinde ki payı düzenli olarak artış göstermiştir. 1913'de dünya petrol üretiminin %0,5'i, 1924'de %3,3'ü, 1938'de %6,1'i, 1945'de %7,7'si Orta doğudan sağlanırken, bu oran 1958'de %11,5'e ulaşmış ve sonraki yıllarda da giderek büyümüştür. ¹⁰⁵

Tablo 3: Orta Doğu Bölgesinin Dünya Ham Petrol Üretimindeki Payı
(milyon ton ve % olarak)

	1960 üretim	%	1970 Üretim	%	1974 Üretim	%	1976 Üreti m	%
Ortadoğ u	274	26	920	40	1,224	42,8	1,240	43,5
Dünya	1,065	10	2,330	100	2,785	100,0	2,843	100,0

Kaynak: S.GÜREL Şükrü, **Ortadoğu Petrolünün Uluslar Arası Politikadaki Yeri**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979s.31

Bu tablolardan ve verilerden anlaşılan gerçek Ortadoğu petrollerinin tarihsel süreç içerisinde dünya petrol üretimindeki payının sürekli artış eğiliminde olmasıdır. 1945–1959 yılları arasında Ortadoğuda'ki petrol üretiminin artışı bu bölgenin dünya üretimi içinde, daha öncesi rakamlarına göre, çok daha büyük bir

¹⁰⁴ MUTUK Rasim Mahmut, **Ortadoğu Petrolleri**, Ankara, Maden Teknik Arama Dergisi, Sayı: 40 1950 s.82

¹⁰⁵ GÜREL Şükrü, a.g.e. s.30

paya sahip olmasını sağlamıştır. ¹⁰⁶ Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin net bir petrol ihracatçısı durumuna düşmesinden sonra da, Orta Doğu petrolü dünya ticaret hacmi içinde çok önemli bir yer kazanmıştır.

Petrol arama ve rezervlerin kapasitesi ölçümündeki teknik üstünlüğün ve bu konuda ki bilgi birikiminin artması ile arama ve çıkarmada kolaylıklar sağlanır hale gelmiştir. 1945–1959 yılları arasında yapılan yeni araştırmaların sayesinde, Orta Doğu'nun sahip olduğu rezervlerde önemli bir artış olduğu ortaya çıkmış ve bölgenin dünya petrol rezervleri arasında ki payı ve önemi yükselmiştir. 1944 yılında Orta Doğu, 15 milyar varil ile dünya rezervlerinin %30'una sahipken, bu bölgenin rezervleri 1952'de 51 milyar varile, 1953'te 61 milyar varile ve 1954'de de 79 milyar varile yükselmiştir. 1959 yılının sonunda ise, Orta Doğu'nun rezervleri 181 milyar varil ile dünya rezervleri içinde %63'e yakın bir paya sahip olmuştur.¹⁰⁷ Bu verilere oranla, daha önce dünya petrol rezervlerinin önemli bir bölümüne sahip olan diğer bölgeler, bu durumlarını koruyamamıştır.

İşte bu rezerv fazlalığı dünya devletleri iştahını kabartmış ve onların ilgisini bölge üzerinde toplamıştır. Bir taraftan İngiltere diğer taraftan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Rusya'sı bölgeyle yakından ilgilenir olmuşlardır. Bu ülkeler kendi rezervlerini daha dikkatli kullanmaya başlamışlar ve rezervlerini sonraki yıllar için tedbiren koruma altına almayı amaçlamışlardır.

Ortadoğu bölgesini İstanbul ile Kahire Tahran ve Aden arasında ki dörtgen bölgeye hapsedecek olursak, bu geniş ve stratejik önemi büyük olan alan içinde, petrol çıkarılan rezervlerin tatminkâr olduğu bölgeler, tüm alana oranla çok daha küçük bir sahayı işgal eder. Asıl önemli petrol sahaları Basra Körfezinin etrafı ve İran'da (Nafti- Schah, Lali, Mescidi Süleyman, Whiteoilspings, Haft, Kel, Agazari, Pazanum, Gah, Saran), Suudi Arabistan da; (Abqaiq Gaman, Qatif, Abu

¹⁰⁶ A.g.e. s.79

¹⁰⁷ GÜREL S.Sükrü, a.g.e. s.78

Hatriya' Ain-Dar, Harath), Irak'ta; (Kerkük, Qasab, Qaiyarah), Kuveyt'te; (Burhan), Qatar'da; (Dukhan) ve Bahreyn Adaları'dır. Ortadoğu'nun diğer yerlerinde Suriye, Lübnan, Filistin, Transjordan'da 1950'lere kadar petrol bulunmamıştır. ¹⁰⁸ Bununla beraber petrol boru hatlarının kendi topraklarından geçmesi ya da petrol işleme tesislerinin olması, Filistin'in Hayfa şehrinde Lübnan'ın Trablus şehrinde, bu memleketleri petrolün stratejiyi ve uluslar arası ilişkilere yön verdiği hassas petrol siyasetinin ilgi alanına sokmaktadır.

1950–60 arası dönemde Dünya enerji tüketiminde petrolün yeri %38 iken, 1958'de %40'a çıkmıştır. Diğer yandan Avrupa'da halen en önemli enerji kaynağı olan kömürün toplam enerji tüketimindeki payı ise hızla düşmekteydi. 1938'de %81 olan bu pay, 1955'te %60'ın altına düşmüştür. ¹⁰⁹ Bu dünya enerji tüketim alışkanlıklarının hızla katı yakıttan sıvı yakıtıya kaydığının açık bir göstergesiydi. Katı yakıtın depolanması, taşınması, işlenmesi ve kullanılması güçtür. Yine katı yakıtın kalorisi bakımından sıvı yakıtın çok gerisindedir. Bu durum her hali ile ekonomiyi Ortadoğu'nun çıkarına sürüklemiş, bulunan her petrol kuyusu ve ispatlanan her rezerv araştırmaları ile giderek popüleritesini arttırmıştır.

Belirtilmesi gereken diğer bir konu da her iki büyük dünya savaşlarından sonra enerji ve ikmalin önemine duyulan önemdir. Yeniden teknik anlamda modernize olan savaş araç ve gereçleri artık sıvı yakıtlarla çalışmaktaydı. Bu alışıldık durum için vazgeçilmez olan da ikmal için yeterince yakıtın varlığına duyulan ihtiyaçtır. Kurulan demir yolu hatları, ağır tonajlı gemiler ve çeşitli kara araçlarının geleceği bu enerjiye bağlıydı. Yine 1940 sonrası rafinaj ve petro-kimya alanında ki gelişmeler petrol merkezli endüstriler kurulmasına neden olmuş, endüstriyel anlamda petrol zirveye oturmuştur. Ortadoğu artık bu değişen ve gelişen bilimsel sürecin içerisine girmiş batı teknolojisi için vazgeçilmez olmuştur. Batı Avrupada, kömürden petrole dönme değişimi hızla yayılmaktaydı. 1960'lı yıllarda Fransa

¹⁰⁸ RASİM Mutuk Mahmut, a.g.a. s.83

¹⁰⁹ AYHAN Veysel, a.g.e. s.223

kendi kömür sanayisinin elden geçirerek, kömür sanayisini küçültmüştür. Fransa hükümeti en sonunda top yekûn petrole döndü. Fransız Hükümeti gerekçe olarak petrol kullanımının, ülkenin endüstriyel yapısının modernleşmesine yardım ettiğini vurguladı. John Maynard Keynes Alman imparatorluğu, kan ve demir üzerine değil, kömür ve demir üzerine kurulmuştur dediği halde, Almanya şimdi durumunu gözden geçirmiş kömürden daha ucuz olduğu ve teknolojik üstünlüğü tartışılmaz petrole dönmüştür.¹¹⁰ Dönüşümün tamamı gerçekten dramatik düzeyde olmuştur. 1955 yılında kömür Avrupa'nın toplam enerji ihtiyacının yüzde 75'ini, petrol ise sadece yüzde 23'ünü karşılıyordu. 1972 yılına kadar, kömür yüzde 22'e düşmüş, petrolün yüzdesi ise yüzde 60'a çıkmıştı. Bu başka bir anlamla tam bir yer değiştirmeydi.

Devletlerin ulusal stratejilerinde enerji alanında dışa bağımlı olmaksızın kendi kendine yeterli olmak en arzulanan durumdur. Fakat bu durum pek kolay karşılanabilir bir durum değildir. Devletler ya enerji kaynaklarının üzerindedirler ya onlara yakın bir bölgede bulunurlar ya da bu enerji kaynaklarına sahip olabilecek kadar güçlüdürler. Bu çeşitlilik arz eden durum karşısında ihtiyaçlar ile karşılanabilir girdiler birbirleriyle örtüşmemekte ve ekonomik dengeler yerine oturmamaktadır. Değerli coğrafyaya sahip ülkeler bu varlıklarını koruyamaz ya da bu nimetlerin getirilerini uzun vadede kavrayamazlar. Bu bilinçle hareket edecek güçlü sanayileşmiş ülkelerde birçok uluslar arası kural varlığı neticesi ile bu bölgelere sokulamamakta ve bu kısır döngü uzayıp gitmekte birçok askeri ve politik karışıklıklara neden olmaktadır.¹¹¹ Temel enerji kaynaklarına sahip olmak güvenlik ve uluslararası üstünlük açısından yeterli olmamaktadır. Bu kaynaklara istenildiği şartlarda yeterince enerji transferi yapacak şekilde ulaşabilmekte en az bu kaynaklara sahip olmak kadar önemlidir. Uluslar arası petrol geçiş

¹¹⁰ YERGİN Daniel, a.g.e. .s.513

¹¹¹ KİBAROĞLU Mustafa, Sempozyum, **Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su kaynaklarının Ulusal ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri**, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Silahlı Kuvvetler Akademisi 15–16 Ocak 2004

güzergâhlarını, özellikle petrol ve doğal gaz transfer hatları ve santrallerini önemli kılan bu kaynaklara duyulan ihtiyaçtan ileri gelmektedir. Gelişen uçak teknolojisi, mazotla çalışan gemiler, makinelerin ziraatta kullanılması, endüstriyel gelişmelerin ve petrol kimya alanında ki gelişmeler petrolün sayesinde olmuştur. Bu çerçeveden bakılacak olunursa petrole sahip olmak için gerekenden fazla çaba ve para harcanmalı ve en önemlisi bu sağlanan petrolün devamlılığı temin edilmelidir.

Ortadoğu bölgesi ülkelerinin ekonomik gücü, temelde petrol üretimine dayanmaktadır. Orta Doğu Petrolleri, dünya petrol rezervlerinin yüzde 65'ini; Orta Doğu'nun diğer ekonomik kaynağı doğal gaz ise dünya doğal gaz rezervlerinin yüzde 26'sını oluşturmaktadır.¹¹² İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkelerin ekonomileri neredeyse tamamen petrol üretimine dayanmaktadır. 19. yüzyılda ve 20. yüzyıl başlarında ipek, pamuk ve tahıl gibi tarımsal ürünler Ortadoğu ekonomisinin ana maddelerini oluştururken bu durum 20. yüzyılın ortalarında gelindiğinde tamamen değişti. Artık, petrol Ortadoğu ekonomisinin en önemli belirleyicisi ve ana ihraç ham maddesi olmuştur. Petrolün yanı sıra doğal gaz da bölge ekonomisi için önemli hale gelmiştir. Ortadoğu'da ki ülkelerin petrol üretimi yalnızca kendi bölge ülkeleri için değil diğer tüm dünya ülkeleri açısından önem arz eder hale gelmiştir. Üretici petrol ülkeleri, petrol fiyatları üzerinde yapacakları en ufak bir oynama tüm dünya ülkelerini alakadar eden petrol piyasasını etkilemekte, onları bu denge çemberi içerisine sokmaktadır.

Küreselleşen dünya üzerinde, ekonomik ilişkiler birbirine bu kadar alakadar iken ve ilişkiler bu kadar iç içe geçmiş iken bir devletteki olumlu ya da olumsuz gelişmenin diğer devleti etkilemeyeceği görüşü doğru olmayacaktır. Ortadoğu petrollerini önemli kılan diğer bir özellikte budur. Yani petrolün uluslar arası

¹¹² GÜNGÖRMÜŞ Kone Gamze, **Ortadoğu Petrolleri ve Büyük Güçler**, Jeopolitik Hakemliği Dergisi, sayı:10 2004 s. 78-79

ekonomide ki gücüdür. Strateji, güç, politika hepsi ekonominin temel kriterleridir. Uluslar arası petrol stratejilerinin asıl amacı, petrolden daha çok kazançlı çıkmanın hesaplarını yapmaktır. Ortadoğu da ilk önceleri hammaddenin çıktığı yere rafineri kuran Batılı petrol şirketleri daha sonra bu durumdan şikâyet eder hale gelmişlerdir. Çünkü ham petrolün naklinin maliyetli oluşu ve tonajının fazla olması yapılan hesaplara uymamaktaydı. Bu durum petrol çıkarılan ülkeler için bir avantaj teşkil etmekteydi. Bu ülkeler, kendi topraklarında ki rafineri gibi arıtma tesislerinde yerli halkın çalışması konusunda baskı yapmışlardır. Yine bu durum stratejik bir üstünlüğü de beraberinde getirmiştir. En ufak bir anlaşmazlıkta bu işletmelerin çalışması durdurulabilir ve tesissilere beklenmeyen bir sabote girişimi olabilirdi. Bu aşamada petrol transferi ve bu transferi için uygun ve güvenli bir yolun ne kadar hayati derecede önemli olduğunu göstermektedir.

Petrolün uluslararası politikada ve stratejide önemini gösteren en önemli özellik OPEC krizidir. Petrol ithal eden ülkeler, birlikte bir karar almışlar ve İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan geri çekilmesini ve Filistinlilerin özgürlüklerine kavuşmaları istemişlerdir. Aksi durumda petrol ithalatını her yıl %5 azaltma ve fiyat artışı sağlanacağı vurgulanmıştır. Bu dönem kuşkusuz petrol talebinin hızla arttığı bir dönemdi ve petrol arzının arttırılabileceği tek yer de şüphesiz Ortadoğu idi. Bu restleşmenin amacına ulaşip ulaşmadığı konumuz değil fakat burada ki önemli husus petrolün stratejik bir silah olarak kullanılmasına örnek olmasıdır.

Orta doğuda asıl mesele petrolün nakli meselesiydi. Bu problemi büyük şirketler, ham petrolüm çıktığı yerlerde rafineri kurarak aşmaya çalışmışlarsa da yeterli olmamıştır. Basra körfezinde Abadan'da Kerman-Şah'da, Khanakin'de ki rafineriler bunların bazılarıdır. Ve 1947'de 20 milyon ham petrol işlemişlerdir. Bu rafinerilerin kapasitesi geçen zaman zarfında artırılmış olsa da artan talep karşısında ve şirketlerin karlılık politikaları gereği tatminkâr değildi. Orta doğu petrollerinin büyük bir kısmı Avrupa'ya ihraç edildiği için nakil yolu Basra körfezi ve Süveyş Kanalı istikameti idi. Kanal geçiş ücretleri maliyetleri

artırmasına rağmen alternatif bir karlı transfer güzergâhı yoktu. 1880’de kanaldan geçen gemi tonajı 3 Milyon ton iken, 1912’de bu tonaj 15 Milyon ton, 1938’de 25 Milyona çıkmış, 1948’de ise 50 Milyon ton sınırına ulaşmıştır. Kanal geçiş ücreti ton başına 1,12 dolardır. 1948 senesinde taşınan yüklerin %75’ini Ham petrol ve mineral yağlar oluşturmaktadır. Bu gerekçeyle şunu da belirtmek gerekir 1938’de kanaldan geçen gemilerin %73’ünü İngiliz gemileri oluştururken bu miktar, 1948’de %47’ye kadar düşmüş, buna karşılık aynı yıllar içerisinde kanaldan geçen Amerikan gemileri %2’den %21’e kadar çıkmıştır.¹¹³ Kuşkusuz bu durum Amerika Birleşik Devletleri’nin orta doğuda ki artan angajmanının belirtileriydi. Ortadoğu da Süveyş Kanalı’na alternatif kara boru hatları inşası çalışmaları olmuştur. Boru hatlarının birisi Basra körfezi ile Mersin limanı arasında diğeri ise yine Basra körfezi ile Lübnan arasında tasarlanmaktaydı.

¹¹³ MUTUK Rasim Mahmut, a.g.e. s.87

SONUÇ

Tarihte, Ortadoğu, çeşitli medeniyetlerin ilgi odağı olmuş, uzun süren mücadelelere sahne olmuştur. Zengin medeniyetiyle hep paylaşılmaz bir bölge olmuştur. Tarihin ilk medeniyetleri mezopotamyada kurulmuş, ilk bilimsel gelişmeler, hatta yazının keşfi bu bölgede olmuştur. Coğrafi keşiflerle bölgeye gelen yabancılar, bölgedeki medeniyetlerden etkilenmişler ve kendi medeniyetlerini kalkındırmışlardır. Tarihsel süreç içerisinde, Doğu daima bir zenginlik merkezi olarak görülmüş, zenginliğin, bu topraklara sahip olunmasıyla sağlanabileceğine olan inanç artmıştır. Ortadoğu, öncesiyle, yakın zamaniyle hep bir ticaret merkezi olmuştur. İlkel yollarla yapılan kara taşımacılığı ve deniz taşımacılığının kesiştiği yollar üzerinde merkezi bir konumda olmuştur. Baharat ve İpek ticaret yollarının üzerinden geçtiği bu verimli topraklar, günümüzde de bu konumunu devam ettirmektedir. Basra körfezine ve Yemen limanlarına deniz yolu ile gelen ticari ürünler, Mısır'da İskenderiye üzerinden Avrupa ve Rusya'ya götürülürdü. Doğu ve batıdan gelen ticari kervanlar, bu topraklarda dinlenmiş bu toprakların nimetlerinden faydalanmışlardır. Doğu Hindistan'dan gelen baharat, ipek, süs ve cam eşyaların Avrupa'ya ve Rusya'ya taşındığı bu yollar birçok kültürel etkileşiminde merkezi olmuştur. Asya ile Avrupa arasında devam eden bu ticaret, günümüzde de izlerine rastladığımız kültürel alış verişin kaynağı olmuştur. Bu süregelen ticari hayatta ki sirkülasyonu etkileyen bir takım tarihi olaylar meydana gelmiştir. 15. yüzyıllarda Akdeniz'de hâkimiyet savaşı veren Osmanlı Devleti ve Venedikliler bu bölgede bir üstünlük sağlamışlardır. Bu üstünlüğü kırmak için Batılı güçler alternatif ticaret yolları aramaya başlamışlardır. Hindistan ve Uzak Doğu'ya ulaşmanın başka yollarını araştıran Batılı güçler emellerine ulaşmış, Coğrafi keşiflerle Ümit Burnu etrafından Afrika'yı ve Güney Amerika etrafını dolaşarak söz konusu bölgelere ulaşım sağlanabilmiştir. Ticaret için ulaşımın ve güvenliğin önemli olduğu anlaşılması ile bu durumun sürekli sağlanabilmesi içinde güvenlik tedbirleri alınmaya başlanılmıştır.

Tarihte bu şekilde ilgi ve ticaret merkezi olmuş Orta Doğu, yakın tarihte de topraklarında barındırdığı petrol nedeniyle büyük devletlerin ilgisini çekmiş bir bölge olmuştur. Bölgede ki ülkelerin kendilerini birlikte ya da kendi başlarına savunmada başarılı olamayacağını düşünen batılı büyük devletler, bölgeye bu faydacı yaklaşımla bakmışlardır. Bu yaklaşımın bir diğer nedeni de kuşkusuz ekonomide ki gelişmelerdir. İçten patlamalı motorların bulunması ve petrol merkezli dev bir ekonomik sistemin kurulması, sanayileşmiş ülkelerin geleceği için vazgeçilmez olmuştur. Bu ekonomik gelişmeler sosyal hayatta meydana getirdiği değişiklikler devletlerin siyasal yapılarını etkilemiş bu durumda çok geçmeden toplumların yapısını ekiler olmuştur. Yükselen milliyetçilik, artan özel sermaye, zenginleşen orta sınıf Ortadoğu tarihini beklenmeyen bir yönde değiştirmiştir. Bölgeye uzun süre hâkim olan Osmanlı İmparatorluğu, bölgede ki batı çıkarları için engel oluşturmaktaydı. Siyasal hayatta meydana gelen değişiklikler İmparatorlukları parçalanma noktasına getirmiş, tarihsel süreç Batı emperyalizmiyle Osmanlı Devleti'nin aleyhine işlemeye başlamıştır. Uluslararası sistemin değiştiği, gelişen ülke ilişkilerin ve ekonomik yaklaşmanın arttığı küreselleşme sürecinde ki devletler, söz konusu petrol olunca çeşitli mücadeleler vermişlerdir. Bu mücadelelerin en sık yaşandığı alan kuşkusuz Ortadoğu olmuştur.

Petrolün ticari amaçla kullanılması 19. yüzyılın ortalarına tekabül etmektedir. Petrolün ticaretin ana ham maddesi olması ve öneminin arttığı dönem ise birinci dünya savaşının sonudur. Savaşlarda donanmanın öneminin dolayısı ile sıvı yakıtın yani petrolün ehemmiyeti kavranmış, petrol stratejik bir güvenlik aracı olarak algılanmıştır. Özellikle petrol, ülkeler için ekonomik bir statü gösteren bir ölçü halini almıştır. Bu statüyü eksiksiz bir şekilde sağlayan siyasiler içinde elbette bir gurur vesilesi olarak görülmekteydi. Özellikle gelişen ve gelişmekte olan ülkeler için iktidarı sağlamlaştıran bir unsur halini almıştır. Bu etkin rekabette önemli olan da paylaşımın ne şekilde ve hangi düzeyde olacağı sorunuuydu. Askeri ve siyasi başarının sırrı petrolün sürekli ve ucuz imkânlarla güvenli bir şekilde ülkeye sağlanmasından geçmekteydi. Bu anlayışla stratejilerini

belirleyen ülkeler realist politika geliştirmişler karşılıklı güç dengeleri doğrultusunda bir birlerine gözdağı vermişlerdir. Artık ülkeler ordularını ve güçlerini birbirlerine göstermekte bir sakınca görmüyor adeta silahlanmanın ve donanmanın unsurlarının ön plana çıktığı bir çağa doğru gidilmekteydi. Birinci dünya savaşı sonrası hal öyle bir vaziyet almıştır ki, uluslar arası strateji artık petrol için yapılmakta, geliştirilen politikaların belirleyicisi petrol olmaktaydı. Normal ticari kanunların geçerli olmadığı bu alanda, petrol yalnızca alınıp satılan bir mal değil, kısa ve uzun vadede ki çıkarların bir güvencesi, uluslar arası baskının bir aracı halini de almaktaydı. Bu paralelde 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda petrol üretici ülkelerin Petrol arzı ve fiyatı üzerinde ki oynamaları unutmamalıyız. Uluslar arası dayanışmanın bir örneğini yansıtan bu durum, kuşkusuz petrolün bir baskı aracı olarak kullanılmasıydı. Tabii bu ve benzeri durumlar, petrole duyulan açlığı artıracak, üretici ülkelerin elindeki değerli ürün güçlü devletlerin iştahını kabartacaktır. Bu bağlamda bağımsız demokratik bir sistemin varlığı olmaksızın bölge daha çok tehlikelere maruz kalacak, siyasal ve ekonomik baskıların hedefi olacaktır.

Ortadoğu'da ki problem petrol ve büyük güçlerle kurulan ilişkilere bağlıdır. Ortadoğu petrol üretimi, tüm dünya ekonomisini etkilemektedir. Petrol ihracatı, petrol fiyatları, rezervlerin miktarı, güvenli petrol sevkiyatı ve kurulan bu hassas denge batının çıkarlarını beslemekte, ekonomileri yalnızca petrol kaynaklı olan bölge Arap devletlerini geçici bir ekonomik zenginliğe sürüklemektedir. Bölge ülkelerinin ekonomileri ve siyasal yapıları Batı modelinde olmamakta ve arzulanmamaktadır. Batı ülkelerine ham petrol satan bölge arap ülkeleri aynı zamanda Batı mallarının da alıcısıdırlar. Bölgede artan güvenlik endişesi ile hızlı bir silahlanmanın da varlığı düşünülürse ve petrolün varlığının ve bu şekilde ki ticaretinin uzun vadede bölge ülkeleri için bir kazanç getirmeyeceği anlaşılmaktadır.

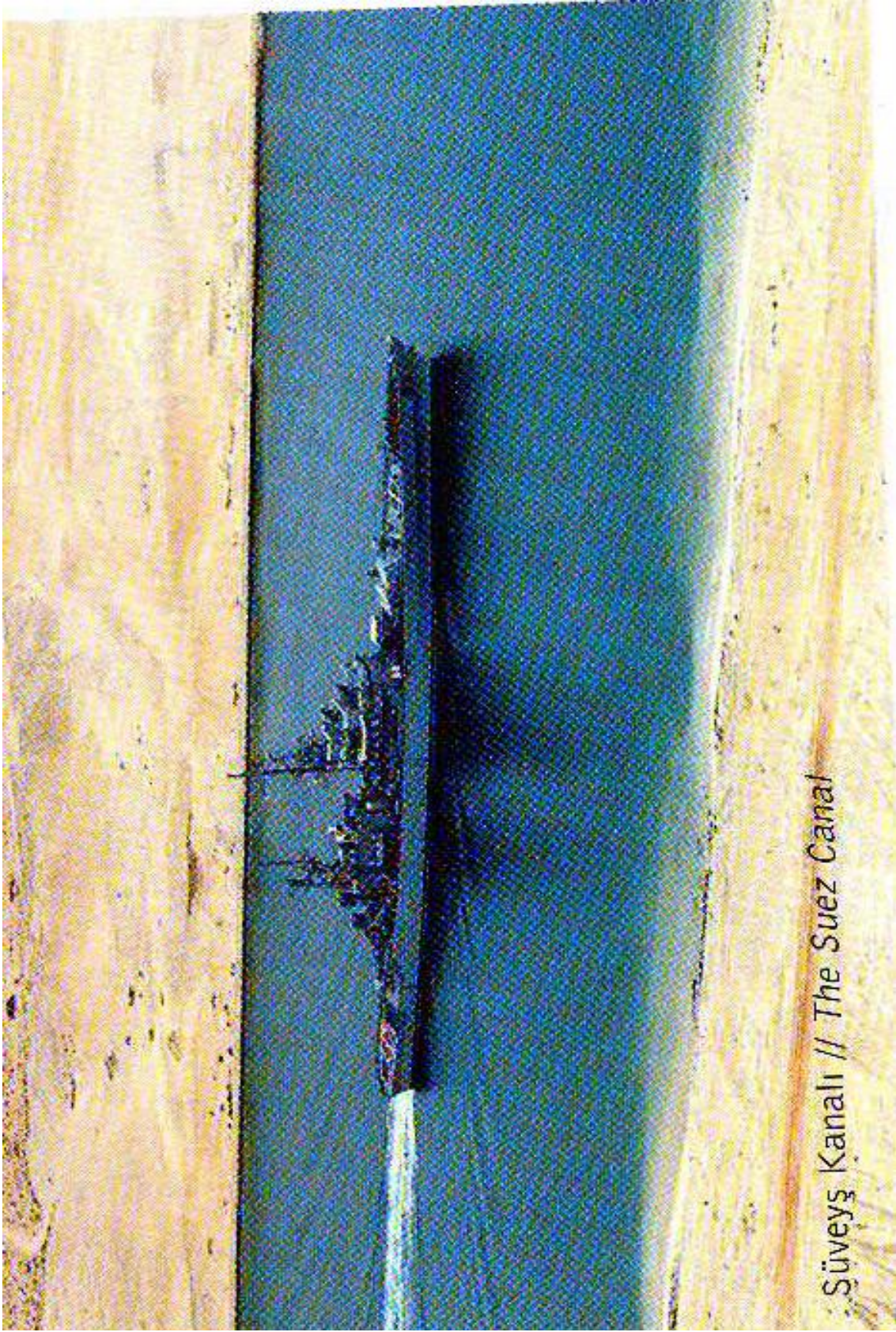
Özellikle Mısır'la başlayan bölge devletlerini elde etme serüveni, Osmanlı İmparatorluğunun birinci dünya savaşından yenik çıkmasıyla hızlanmış, emperyal

baskı tüm bölgeye yayılmıştır. 19. yüzyıl sonlarına doğru bölgede hakimiyeti olan İngiltere ve Fransa orta doğunun sömürgeleştirilmesine hız vermişlerdir. İki büyük savaş arasında kalan yıllarda Ortadoğu'nun yüz yıllardır süregelen yapısı bozulmuş, Osmanlı hâkimiyeti kalkmış, uzak ülkeler ve onların temsilcileri bölgeye hâkim olmuşlardır. Bu eski yapının bozulması, yeni ve sancılı bir süreçinde başlangıcı olmuştur. İngiltere, Rusya, Fransa ve Almanya ve sonraları Amerika Birleşik Devletleri bölgeyi mücadele alanı olarak belirlemişlerdir. Bu mücadele ilk önceleri elde edilen imtiyazlar şeklinde kendini göstermiştir. Ülkeler, kendi özel girişimcileri veya doğrudan devlet destekli şirketler aracılığı ile Ortadoğu ülkelerinden uzun yılları kapsayan petrol arama ve petrol çıkartma imtiyazı almaya çalışmaktadırlar. Bu dönemde Almanların Bağdat Demiryolu yapımı karşılığında almaya çalıştıkları, kurulan demiryolu civarında petrol arama imtiyazı unutulmamalıdır. Bu dönemde İngiltere, petrolden ve petrol arazilerinden komşularını ve düşmanlarını uzak tutmaktan başka stratejisi yoktu. Özellikle İngiliz donanmasında kömürden sıvı yakıt kullanılmasına geçilmişti. Bu nedenle ülke güvenliği için petrolün sürekli ve ucuz imkânlarla devamlı güvenli bir kanaldan sağlanması hayati derecede önemliydi. Devletin bu amaçlar doğrultusunda izlenecek her türlü politikada daha güçlü olması istenmekte, çıkabilecek her türlü engel İngiltere'nin güvenliği ile eş değerde görülecekti. İngiltere petrol'ün üzerinde mutlak hâkimiyet kurmak istemiş, birinci dünya savaşı esnasında Basra Körfezi ve Süveyş Kanalı üzerinde şiddetle ısrar etmiştir. Ortadoğu da savaş sonrası denetimi büyük ölçüde elinde tutan İngiltere, Almanya ve Rusya'yı kısmen saf dışı etmeyi başarmıştır. Onlar içinde Osmanlı Devleti'nin parçalanabileceğini bu durum için acele edilememesi gerektiğini söyleyerek, gizli parçalama anlaşmaları dahi imzalamışlardır. Daha sonra, Rusya Çarlığı'nın devrilmesi ve kurulan Sovyetler Birliği, yapılan gizli anlaşmaları açığa çıkarmış İngiltere ve Fransa'yı zor duruma düşürmüştür. Artan Arap milliyetçiliği de İngiltere için kontrolü güçleştirmiş. Yavaş yavaş Ortadoğu'dan çekilmek durumunda kalmıştır. Daha sonra bölgede varlığını askeri ve siyasi olarak devam ettiren İngiltere ve Fransa, ikinci büyük dünya savaşından sonra yerini Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'ne bırakacaklardır. Özellikle Mısır ve

Süveyş Kanalı üzerinde devam eden hâkimiyet mücadelesi dış siyasal destekler sayesinde bağımsızlığını kazanan orta doğu ülkeleri olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nin bölgedeki rekabetleri ve ideolojik çalışmaları sonraki yıllarda kendini göstermiş, petrolün artan önemi ile Aktörler ve sömürünün biçimi değişmiştir. ABD kendisi için tehdit gördüğü bütün güçleri Orta Doğudan uzak tutmaya çalışmış, bölge ülkelerini bu dış baskıdan korumaya özen göstermiştir. Artan Sovyet tehdidi karşısında bir dizi savunma politikaları ve güvenlik stratejileri geliştirmiştir. Vietnam yenilgisinden sonra ilgisini Güney Asya'da Ortadoğu'ya çeviren ABD, kendi petrol rezervlerinin tükenebileceği endişesi ile bölgeye daha çok bağlanmıştır. Artan teknolojik imkânlar ile dünya küçülmüş, ülkeler kendi çıkarlarını ülke dışında takip etmek durumunda kalmışlardır. Dünyada, iki farklı sistemin varlığını kabul edilirse yani, (kapitalist ve sosyalist sistemler), Ortadoğu'da ki hâkimiyeti hangi kutup elde ederse stratejik dengeler o yöne kayacak endişesi hâkim olmuştur. Bu güç ve strateji savaşının adına soğuk savaş denilmiştir. Bu endişe ile ülkeler kendilerini bir tarafa eklemelendirmiş, bu cephelemler sayesinde çeşitli güvenlik ortaklıkları kurulmuştur. Petrolün bu siyasal ve politik üstünlüğü devletleri bu rekabetin içine itmiş, küresel sistemin dengelerini kendi lehine korumaya çalışan ülkeler bölge üzerinde askeri stratejiler takip etmişlerdir.

Ortadoğu ülkeleri sahip oldukları coğrafya ve yeraltı kaynakları ile hem ekonomik rahatlık yaşamışlar, hem de askeri müdahalelerle karşı karşıya kalmışlardır. Kendi siyasal düzenlerini kuramayan Ortadoğu ülkeleri bu stratejik üstünlükten gereği gibi faydalanamamışlardır. Büyük güçlerin de bu yönde ki engellemeleri ve siyasal ve askeri baskıları ile devamlı kaynaklarını, başka devletlere ucuz imkânlarla kullandırmışlardır. Tarihsel süreç içerisinde, hâkimiyeti kuran devletler zincirinin son halkası ABD ve Sovyetler Birliği olmuştur. Sovyetlerin dağılması ile beraber tek hâkim gücün Amerika olduğu bilinmektedir.

Süveyş Kanalı // The Suez Canal

Süveyş Kanalı'nın yeri

Kanalın kuşbakışı görünümü

Süveyş Kanalı'nın inşası

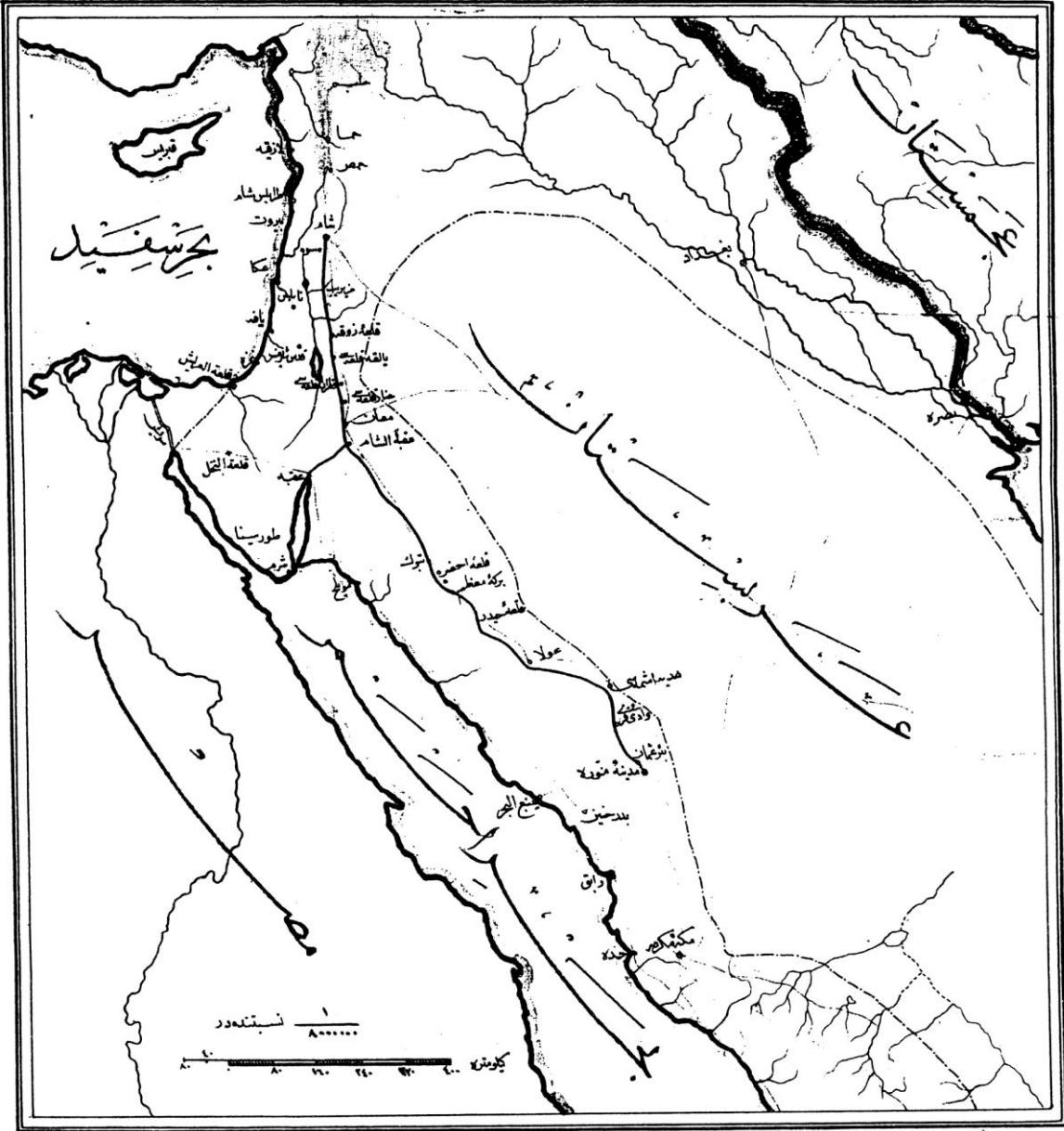

Kanaldan geçen ilk gemiler

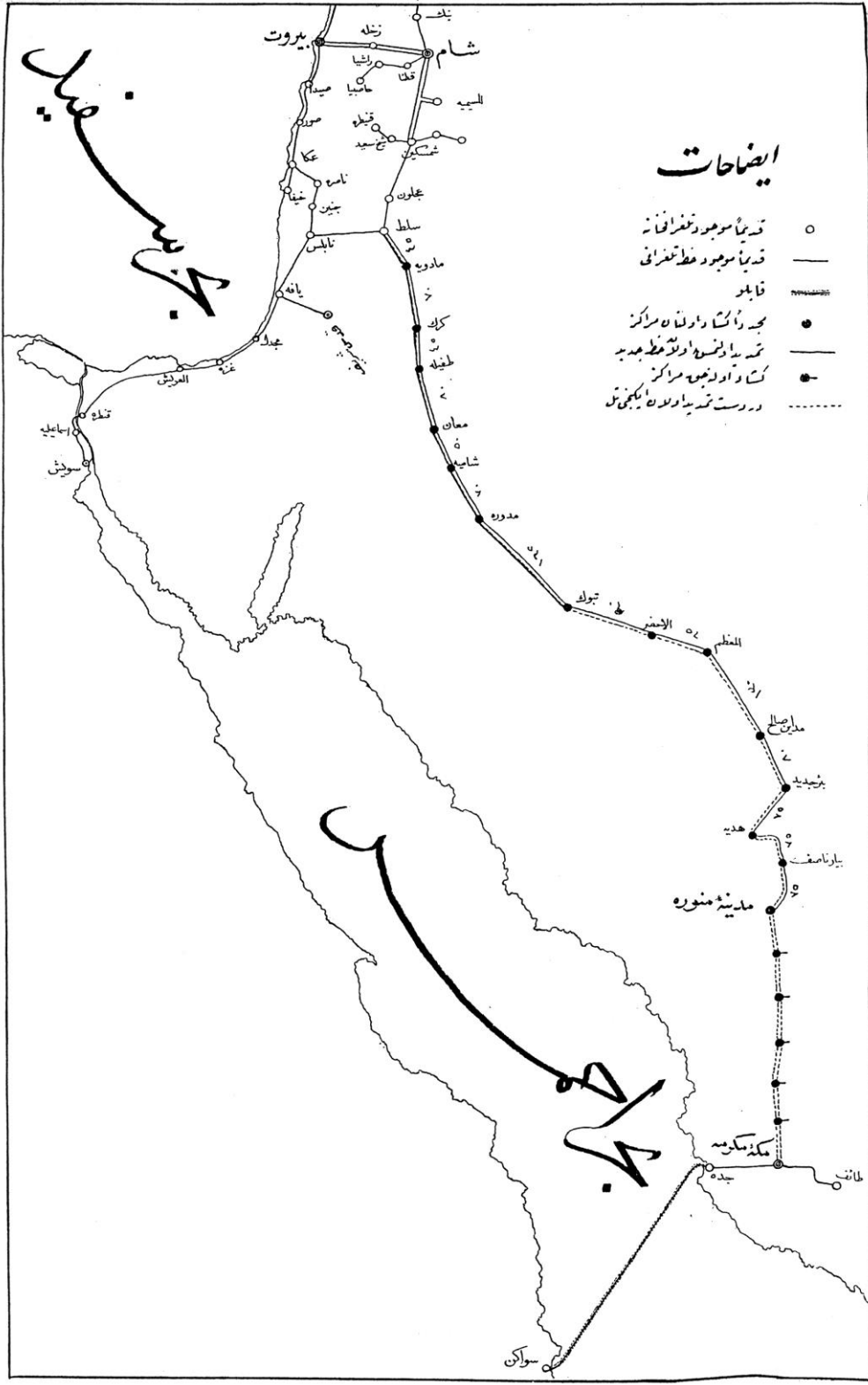
USS *Bainbridge*, bir amerikan savaş Gemisi

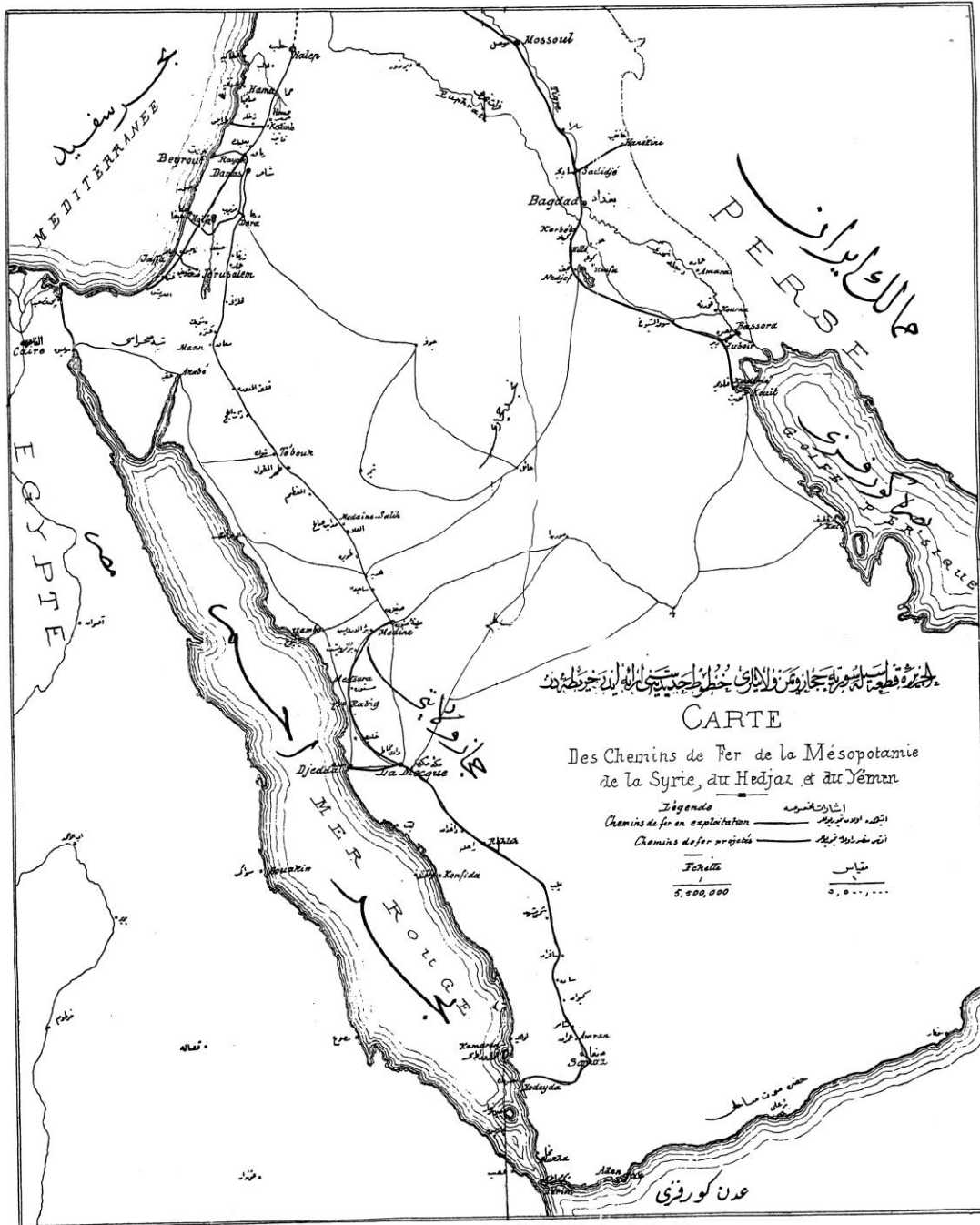
Kanalda transit geçiş için demirlemiş ticari gemiler

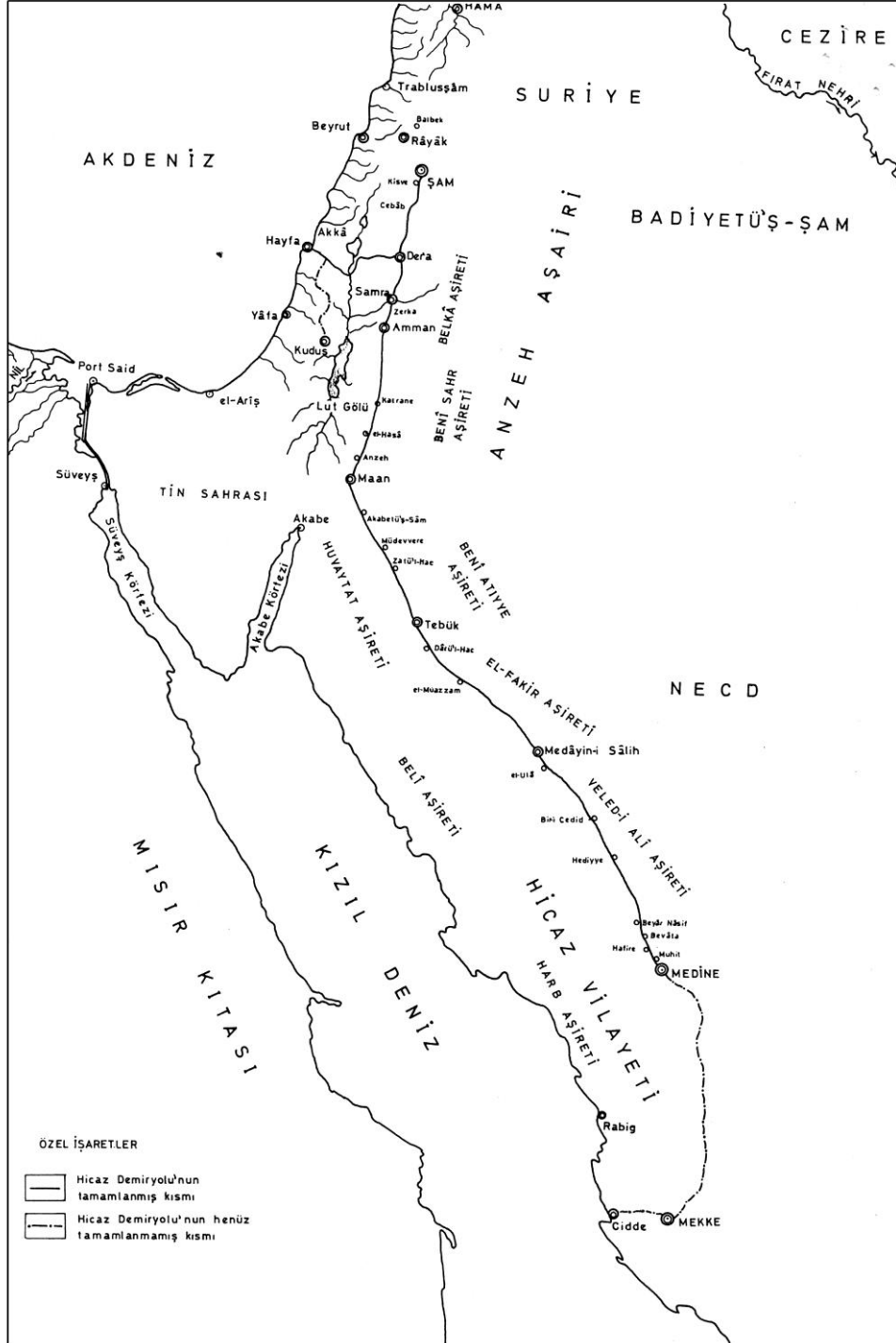

كل متره
 شاملي مدينة منورة = ١٣٠٠
 عقبه الشامل الى عقبه = ٩٠٠

74. Mehmed Şâkir Paşa'nın çizdiği Hicaz Demiryolu haritası.
 (BOA., Y.MTV., 59/64)

.Hicaz Demiryolu Güzerğâhı Haritası (1911 yılı verilerine göre) (Kaynak: Hicaz Demiryolu'nun 1927 senesi istatistik ve sairisini mübeyyin raporudur).

KAYNAKÇA

Kitaplar:

ABDUNNASIR Cemal, **Arap Devriminin Yöntemleri**, İstanbul, Çeviri. Mehmet Emin Bozarslan, Habora Kitapevi, 1970.

ABU El- Feth Ahmet, **Mısır İhtilalinin İç Yüzü**, İstanbul, Çev: Nusret Kuruoğlu, Rek-Tur Yayınları, 1965.

ARMAOĞLU Fahir, **Filistin Meselesi ve Arap İsrail Savaşları (1948–1988)**, Ankara Türkiye İş Bankası Yayınları, 1998.

AKÇURA Yusuf, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3.Baskı 1988.

AYHAN Veysel, **İmparatorluk Yolu**, Ankara, Nobel Yayınları, 1. Basım, 2006.

ARI Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu**, Alfa Yayınları, 2.Basım, 2005, İstanbul.

ÇAYÇI Abdurrahman, **Büyük Sahra'da Türk Fransız Rekabeti**, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

ÇAVUŞ Remzi, **Hain Kim**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 4. Baskı, 2006.

DAVİŞA Adid, **Arap Milliyetçiliği: Zaferden Umutsuzluğa**, İstanbul, Çeviri: Lütfi Yalçın, Literatür Yayıncılık, 2004.

ERSOY Lale, Hamit, **Bölgesel Oluşumlar ve Türkiye**, Ankara, Siyasal Kitabevi, Kasım 2002.

FIRAT H. **Dünyada Yeni Düzen ve Ortadoğu**, İstanbul, Eksen Yayıncılık, 1.Baskı, Mart 1991.

FEUER Guy, **Çağdaş Ortadoğu Araştırma Kılavuzu**, İstanbul, Çeviri: Dr. Davut Dursun, İşaret Yayıncılık, 1.Baskı, Ağustos 1990.

GÜLER Zeynep, **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği**, İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi, 2004.

GÜLSOY Ufuk, **Hicaz Demiryolu**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1994.

KARAL Enver, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, T.T.K. Yay. VI. Cilt, 1. Bölüm, 4.Baskı, 1988.

KARAL Enver, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, T.T.K. Yay. CİLT VIII. 1998.

KAYNAK Mahir, **Büyük Orta Doğu Projesi ve Türkiye Üzerine**, İstanbul, Truva Yayınları, 4. Basım, Mart 2006.

KÜRKÇÜOĞLU Ömer, **Türkiye'nin Arap Orta Doğu'suna Karşı Politikası, (1945–1970)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972.

KÜRKÇÜOĞLU Ömer, **Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908– 1918)**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 1982.

KILINÇKAYA M.Derviş, **Osmanlı Yönetimindeki Topraklarda Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Suriye**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004.

KONA Gamze Güngörmüş, **Orta Doğu, Orta Aysa ve Kesişen Yollar**, İstanbul, Kültür Sanat Yayıncılık, İkinci Baskı, Eylül 2004.

KOCAHANOĞLU Selim Osman, **Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi**, Temel Yayınları, 1999 İstanbul.

MANSFIELD Peder, **Mısır İhtilali ve Nasır**, İstanbul, Çeviri: Ergün Tuncalı, İstanbul Kitapçılık, Akşam Kitap Kulübü Serisi 1967.

MİM Kemal Öke, **Gizli Belgelerle II. Abdülhamid Devri ve İngiliz Ajanı Yahudi Vambery Saraydaki Casus**, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 4.Basım, 1991.

ÖZCAN Azmi, İngiltere, **Arap Hilafeti ve Osmanlı Devleti (1876–1908)**, İstanbul, 1995.

PALMER Alan, **Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, İstanbul, Çeviri: Belkıs Çorakçı Dışbudak, Ekonomik Yayınları, 1993.

S.Gürel Şükrü, **Ortadoğu Petrolünün Uluslar Arası Politikadaki Yeri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1979.

SINOUE Gilbert, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa**, Çev. Ali Cevdet Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Yayıncılık, 1.Baskı 1999.

SIRMA İhsan Süreyya, **II. Abdülhamit'in İslam Birliği Siyaseti**, İstanbul, Beyan Yayınları, 5.Baskı, 1990.

SEMOUR M.Hers, **İsrail Amerika ve Bomba**, İstanbul, Çeviri: Belma Aksun, Beyan Yayınları, 1992.

TURHAN M.İbrahim, **Filistin Çıkmazından Çözümüne**, İstanbul, Küre Yayınları, Birinci Basım, Mayıs 2003.

YERGİN Daniel, **Petrol, Kültür Yayınları**, 3.Baskı, 2003 İstanbul.

YEŞİLBURSA B.Kemal, **İngiltere ve Amerika'nın Ortadoğu Savunma Projeleri ve Türkiye (1950–1954)**, Ankara, Bizim Büro Basımevi, 2000.

YILMAZ Türel, **Uluslararası Politikada Ortadoğu**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1.Basım 2004.

ZEINE N.Zeine, **Türk Arap İlişkileri Ve Arap Milliyetçiliği'nin Doğuşu**, İstanbul, Çevir: Emrah Akbaş, Gelenek Yayıncılık, 1.Basım, Haziran 2003.

Tezler:

DURSUN A.Haluk, **Akabe Meselesi**, Tez (Doktora).--Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı Tez danışmanı: Prof. Dr. Cevdet Küçük, , İstanbul,1994.

GÜLDEŞ Dilek, **Arabî Paşa Hareketi Ve İngilizlerin Mısır'ı işgali**, Tez (Yüksek Lisans) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Tez Danışmanı: Doç. Dr. Zekeriya Kurşun, İstanbul,1999.

KIZILTOPRAK Süleyman, **Mısır'ın İngiltere Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Diplomasi Mücadelesi (1882–1887)**, Tez (Doktora), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü Siyasi Tarih ve Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zekeriya Kurşun, İstanbul, 2001.

KURŞUN Zekeriya, **Küçük Mehmet Said Paşa (1938–1914)**, Tez (Doktora), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Cevdet Küçük, İstanbul, 1991.

Dergi, Gazete Ve Makaleler:

MUTUK Rasim Mahmut, **Ortadoğu Petrolleri**, Maden Teknik Arama Dergisi, Sayı: 40 1950.

GÜNGÖRMÜŞ Kone Gamze, **Ortadoğu Petrolleri ve Büyük Güçler**, Jeopolitik Hakemliği Dergisi, sayı:10 2004.

BARDAKÇI Murat, **Napolyon Mısır'ı İşgal Ederken Ben de Müslüman'ım demişti**. Hürriyet Gazetesi 07.11.2003.

Marine&Commerce, **Kilit Noktalar**, Uluslar arası Deniz ve Ticaret Yay. Özel Sayı, 2007.

Diğer Kaynaklar:

KİBAROĞLU Mustafa, Sempozyum, **Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su kaynaklarının Ulusal ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri**, Harp Akademileri Komutanlığı Silahlı Kuvvetler Akademisi, İstanbul 15–16 Ocak 2004.

CİVANER Çiğdem, **Mısır Arap Cumhuriyeti**, Hedef Pazar Araştırması ve İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Aralık 2005.

www.kosgeb.gov.tr. Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Pazar Araştırma ve İhracatı Geliştirme Merkezi, **Mısır Arap Cumhuriyeti Ülke Raporu**.

<http://www.tasam.org/> Atlıoğlu Yasin, **Arap Birliği Ne İşe Yarar**, 31.03.2008.

Selim Ahmet, Mısır Kültür Ataşesi, **İstanbul Mısır Başkonsolosluğu**, 2008–05–06

<http://geograpy.blogcu.com/9344421/11/05/2008>.

www.osmanlilar.gen.tr 10.02.2008